

**T.C.
İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TÜRKİYE'DE AZINLIK POLİTİKALARI VE 6-7 EYLÜL OLAYLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Ozan YILDIZ
(191239007)**

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı

OCAK 2022

**T.C.
İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TÜRKİYE'DE AZINLIK POLİTİKALARI VE 6-7 EYLÜL OLAYLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Ozan YILDIZ
(191239007)**

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Songül MİFTAKHOV

OCAK 2022

T.C.
İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans Tez Onay Belgesi

Enstitümüz, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı (191239007) numaralı öğrencisi Ozan YILDIZ'ın "Türkiye'de Azınlık Politikaları ve 6-7 Eylül Olayları" adlı tez çalışması 24/01/2022 tarihinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından *Oy Birliği* ile Yüksek Lisans tezi olarak *Kabul* edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

Tez Savunma Tarihi:24/01/2022

1) Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Songül MİFTAKHOV

2) İkinci Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZCAN

3) Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Serdar ŞENGÜL

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum Türkiye’de Azınlık Politikaları ve 6-7 Eylül Olayları adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim. (24/01/2022)

Ozan YILDIZ

ÖNSÖZ

Cumhuriyet Tarihi'nde 6-7 Eylül Olayları çok önemli bir yere sahiptir. Olayların siyasi etkisi Türkiye'nin Osmanlı'dan miras aldığı sorunlardan biri olarak azınlık meselesine dayanmasından kaynaklanır. Lozan Barış Antlaşması, Yeni Türk devletinin kuruluşunu belgeleyen nitelikte yapılmış bir antlaşmadır. Söz konusu antlaşmanın, III. kısmı, Azınlıkların Korunması Bölümü'nün 37-45 maddeleri azınlıklara yönelik yapılmış unsurlardır. Türkiye'de yaşayan azınlık grupları olarak Ermeni, Yahudi, Rumların belirtilmiştir. Söz konusu grupların hakları ve bu hakların yasal güvencelerle teminat altına alınması belirtilen maddeler ile sağlanmıştır. Böylece uluslararası normların denetimi doğrultusunda Yeni Türk devleti uluslararası normlara uyacağını taahhüt etmiş oldu.

Lozan Barış Antlaşması yürürlüğe tek parti yani Cumhuriyet Halk Partisi döneminde girdi. Bu dönemde azınlıklara yönelik olarak 1934 Trakya Olayları ve 1942 Varlık Vergisi uygulamaları tepkilere yol açmıştır. Çok partili hayata geçilmesiyle birlikte, Demokrat Parti döneminde, Ermeni ve Yahudi azınlıkların dini liderlerinin seçilmesi, azınlık okulları ve vakıflar gibi konulara yönelim gösterilmiştir. Azınlıklara yönelik olumlu gelişmelerin yaşandığı bu dönemde aynı zamanda 6-7 Eylül Olayları'nın yaşanması dönemin değerlendirilmesine farklı bir boyut kazandırmıştır. 6-7 Eylül Olayları sebep ve sonuçları bakımından bir süreç olarak değerlendirileceği tezimizin konusu tartışmaları günümüze kadar devam etmiş önemli bir konudur. Kıbrıs Meselesi'nin olaylara etkisi Türk-Yunan ilişkileri içerisinde yorumlanarak süreci analiz etmemize yardımcı olmaktadır. Aynı dönemde Yunanistan'ın Kıbrıs Meselesi'ni Birleşmiş Milletler'e götürmesi ve adada terör eylemlerini artırması üzerine İngiltere devreye girerek, konunun görüşülmesi için Türkiye ve Yunanistan'ı, sorunun iki tarafı olarak, Londra Konferansı'nı organize etmiştir. Londra Konferansı sürerken, 6 Eylül 1955'te İstanbul Ekspres Gazetesi'nin Atatürk'ün Selanik'teki evini bombaladığı haberinin ardından, Kıbrıs'ta aktif faaliyetleri ile bilinen Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin, İstanbul Taksim Meydanı'nda başlattığı protesto gösterileri halkın galeyana gelmesi sonucunda Rum azınlıkların İstanbul, İstiklal Caddesi'nde yer alan işyeri ve evlerine yapılan yağma hareketleri oluşmasına sebep olmuştur. Dahası yaşanan olaylar İstanbul ile sınırlı kalmamış, İzmir ve Ankara gibi dönemin büyük diğer illerine sıçramıştır. Olayların durdurulması ancak Başbakan Adnan Menderes'in sıkıyönetim ilan etmesiyle durdurulabilmiştir. İşyerleri ve evlerin alması olduğu tahribatının giderilme sözünü veren Demokrat Parti Hükümeti, olayların faillerini bulmak için Özel Mahkemeler kurulması için çalışmalar yapmış, 1960 Darbesi ardında ise bu çalışmaların bir neticesi olarak 6-7 Eylül Olayları Davası Yassıada Mahkemeleri'nde dava edilmiştir.

6-7 Eylül günlerinde azınlık vatandaşlara gösterilen yağma ve şiddet hareketleri sonucunda pek çok azınlık yurttaş, can ve mal kaybına uğramış, maddi ve manevi

olarak zarar görmüştür. Meydana gelen bu olaylar Türk Tarihi açısından önemli bir kırılma noktasını ifade etmektedir.

Yaptığımız bu çalışmanın amacı, tek partili dönemden çok partili hayata geçiş aşaması ve Demokrat Parti döneminde azınlık politikasının dönüşümünde yaşanan gelişme ve olaylar çerçevesinde incelemek ve süreç sonucunda yaşanan 6-7 Eylül Olayları'nı bilimsel yaklaşımla irdelemektir.

Ocak 2022

Ozan YILDIZ

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
TABLO LİSTESİ	ix
RESİM LİSTESİ	x
ÖZET	xi
ABSTRACT	xii
1. GİRİŞ	1
1.1 Tezin Amacı	2
1.2 Literatür Araştırması	2
2. AZINLIK KAVRAMININ İNCELENMESİ	4
2.1 Azınlık Kavramı ve Tarihsel Çerçevesi	4
2.2 Dünyada Azınlık Kavramının Doğuşu	12
2.3 Azınlık Kavramının Nitelendirilmesi	14
2.4 Uluslararası Kuruluşlar ve Azınlık Kavramı: Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği Değerlendirmesi	17
2.5 Azınlık Türleri	19
3. TÜRKİYE VE AZINLIKLAR	22
3.1 Tarihsel Süreçte Türkiye’de Azınlıklar	22
3.2 Osmanlı’dan Cumhuriyete Geçiş Sürecinde Azınlıklara Yönelik Politikalar..	25
3.3 Tanzimat Sürecine Kadar Osmanlı İmparatorluğu’nda Azınlıkların Hukuki Statüsü	26
3.4 Osmanlı’da Millet Sisteminin İşleyişi ve Cemiyetler	29
3.5 Osmanlı’da Gayrimüslim Topluluklar	32
3.6 Osmanlı İmparatorluğu’nda Azınlık ve Azınlık Haklarının Geliştirilmesi.....	33
3.7 Tanzimat Fermanı (Gülhane Hattı Hümayunu).....	35
3.8 Islahat Fermanı	37
3.9 Millet Nizamnameleri.....	39
3.10 1876 Kanuni Esasi.....	41
3.11 Sevr’den Lozan’a Azınlıklar	43
3.12 Lozan Antlaşması’ndan Demokrat Parti’nin İktidara Gelişine Kadar Olan Süreç	47
3.13 Lozan Konferansı	48
3.14 Lozan Barış Konferansı’nda Azınlıklar Meselesi	49
3.15 Balkan Savaşı Dönemindeki Mübadiller.....	52
3.16 Cumhuriyet Halk Partisi (Tek Parti Dönemi) Azınlık Politikası	54
3.17 Varlık Vergisi	57
3.18 Demokrat Parti Dönemi Azınlık Politikası	60
4. 6-7 EYLÜL OLAYLARI	64
4.1 6-7 Eylül Olayları (1953-1960)	64
4.2 Türk - Yunan İlişkileri ve Kıbrıs Meselesi	65

4.3 Londra Konferansı.....	69
4.4 6-7 Eylül Olayları'nın Başlaması	71
4.5 6-7 Eylül Olayları ve Basın	76
4.6 Uygulanan Politikaları ve Alınan Önlemler	86
4.7 6-7 Eylül Sonrası Azınlıkların Tutumu ve İktidar- Muhalefet Söylemleri	93
4.8 6-7 Eylül Olayları'nın Uluslararası Yansımaları.....	94
4.9 6-7 Eylül Olayları'nın Süreç Olarak Analizi.....	95
5. SONUÇ.....	99
KAYNAKLAR	101
ÖZGEÇMİŞ.....	106

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konseyi
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AIHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK	: Avrupa Konseyi
BM	: Birleşmiş Milletler
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
EOKA	: Ethniki Organosis Kypriou Agoniston
MC	: Milletler Cemiyeti
MSHS	: Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fıkrası
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCF	: Türkiye Cumhuriyeti Fıkrası
TDK	: Türk Dil Kurumu
UAKÇS	: Ulusal Azınlıkların Korunma İlişkin Çerçeve Sözleşmesi
USAD	: Uluslararası Adalet Divanı

TABLO LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 4.1: Tahrip Edilen İşyerleri ve Nüfus Dağılımları	88
Tablo 4.2: Tahrip Edilen İşyerleri ve Nüfus	89
Tablo 4.3: Kurumlar ve Ödenen Tazminatlar	90
Tablo 4.4: Kişi Sayıları ve Ödenen Tazminatlar	90

RESİM LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Resim 4.1: Gayrimüslimlere ait Daryo İsimli İşyerine Saldırı Anları	73
Resim 4.2: Ağır Tahribata Uğrayan Gayrimüslimlere Ait İşyerleri.....	73
Resim 4.3: Kontrolde Çıkan Olaylara Müdahale Etmeye Çalışan Kolluk Kuvvetleri	74
Resim 4.4: Olayların Sabahında Kontrolü Sağlayan Kolluk Kuvvetlerinin Denetimi	74
Resim 4.5: Manşetten Verilen Haberde Yunanlılar Hedef Gösteriliyor	77
Resim 4.6: Kıbrıs'ta Yaşanan Gelişmelere Karşı Kıbrıs'lı Türk'lere Destek Amaçlı Çıkan Haberler.	77
Resim 4.7: Kıbrıs'ta ki Gelişmelere Dikkat Çekmek için Yunanistan Alehtarlığı Manşetten Verilmiş.	78
Resim 4.8: Milliyetçi Yunan İdeallerine Karşı Türkiye'de Yayınlanan Karikatür ..	79
Resim 4.9: Türkiye Ada'daki Gelişmeleri Sür Manşetten Yayınlıyor	80
Resim 4.10: İzmir Fuarında Yaşanan Olaylar ve Yakılan Yunan Bayrağı	81
Resim 4.11: Kıbrıs Türk Cemiyetinin Kıbrıs Türklerine Desteği	81
Resim 4.12: Makarios'un Kıbrıs Politikasını Destekleyen Yunanistan'ın Türk Gazetelerinde Karikatürize Edilişi	82
Resim 4.13: Kıbrıs'ta Yaşananlara Dikkat Çekmek İsteyen Türklerin Londra Mitingi.....	82
Resim 4.14: Spor Müsabakalarında Takımların Kıbrıs Türklerine Desteği.....	83
Resim 4.15: Vatandaşların Yunanistanın Kıbrıs Politikalarına Karşı Protestosu	84

TÜRKİYE’DE AZINLIK POLİTİKALARI VE 6-7 EYLÜL OLAYLARI

ÖZET

Ulus devlet olgusunun ekseninde doğan, tarihsel ve kuramsal olarak farklı boyutları içinde barındıran azınlık kavramı 16.yy’da ortaya çıkmış modern bir kavramdır. Temelde azınlık kavramı, Hristiyan mezheplerinin birbirini tanımlama anlamında olumlu bir kavram olarak ortaya çıkan, Fransız İhtilali sonrasında eşitlik, kardeşlik kavramlarının dahilinde gelişen milliyetçilik akımının etkisiyle meydana gelmiş ve azınlık hakları kavramı olarak Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar kullanılmıştır. 1942 tarihli yeni dünyanın ikinci savaşının ertesinde azınlık hakları kavramı yerini insan haklarına bırakmıştır. Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Nordik Konseyi gibi uluslararası ve ulus üstü bölgesel örgütlerin yanı sıra uluslararası hukukta yerini alan azınlık hakları konusu insan hakları kavramının geliştirilmiş bir boyutudur.

Osmanlı İmparatorluğu ve azınlık/ azınlık hakları konusu 19.yy’da ortaya çıkmış bir konudur. Tanzimat Fermanı ile ilk defa azınlık hakları gündeme alınırken, II. Meşruiyet ile Fransız İhtilali’nin milliyetçilik ve özgürlük akımlarının Osmanlı İmparatorluğu azınlıklarına yönelik ilgisi ve politikalarının bir sonucu olarak azınlık haklarına çok önem verilmiştir. Osmanlı’da azınlık kavramı ile gayrimüslimler anlatılmak istenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda, Lozan Barış Antlaşması ile azınlıklara dair hukuki sınırlar net olarak çizilirken, tek parti döneminde var olan azınlık meselelerinin çözümüne yönelik gerekli politikalar yürütülemediği. Demokrat Parti döneminde azınlıklar lehine gelişmeler yaşanırken, 6-7 Eylül olaylarının patlak vermesi ile süreç tam tersi seyirde yaşanmaya başlanmıştır. 6-7 Eylül olaylarına giden sürecin sonunda, Doğu Akdeniz’in siyasal ve savunmaya ilişkilerinin ve hiç şüphe yok ki Kıbrıs Meselesinin, İngiltere’nin çağrısı üzerine, Yunan ve Türk hükümetlerinin görüşüleceği Londra Konferansı öncesinde gelişmesi, azınlıklara yönelik yaşanan olumsuz olaylarının faillerinin hala bulunamamış olması ve 27 Mayıs Darbesi’nin ardından yapılan yargılamaların siyasi nitelikte alınan kararlarla sonuçlanması olayın tartışmalı olarak günümüze kadar devam etmesine sebep olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Azınlık, Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye Cumhuriyeti, Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Kıbrıs, Londra Konferansı, 6- 7 Eylül 1955.*

MINORITY POLICIES IN TURKEY AND THE EVENTS OF 6-7 SEPTEMBER SUMMARY

ABSTRACT

The concept of minority, which was born in the axis of the nation-state phenomenon and includes different dimensions historically and theoretically, is a modern concept that emerged in the 16th century. Basically, the concept of minority emerged as a positive concept in the sense of defining each other between Christian sects, emerged with the effect of the nationalism movement that developed within the concepts of equality and fraternity after the French Revolution and was used as the concept of minority rights until the end of the First World War. After the second war of the world in 1942, the concept of minority rights gave way to human rights. In addition to international and supranational regional organizations such as the United Nations and the European Union, the issue of minority rights, which has taken place in international law, is an improved dimension of the concept of human rights.

The Ottoman Empire and the issue of minority / minority rights is an issue that emerged in the 19th century. While minority rights were brought to the agenda for the first time with the Tanzimat Edict, II. Due to the high impact of legitimacy and nationalism and freedom movements of the French Revolution on the minorities of the Ottoman Empire, a lot of attention was paid to the issue of rights. In the Ottoman Empire, the concept of minority was meant to explain non-Muslims.

Republic of Turkey established, with the Lausanne Peace Treaty have legal solution to the status of a minority, the minority single-party period after the policy fully corresponds to the solution of the issue have not been carried out. While there were developments in favor of minorities during the Democratic Party period, the process started to take place in the opposite direction with the outbreak of the September 6-7 events. At the end of the process leading to the 6-7 September events, the political and defense relations of the Eastern Mediterranean and, no doubt, the Cyprus Issue, on the call of Britain, developed before the London Conference, where the Greek and Turkish governments were to be discussed, the perpetrators of the negative events against minorities were still not found. and the conclusion of the trials made after the coup of May 27 with political decisions caused the event to come to the present day in a controversial manner.

Keywords: *Minorities, the Ottoman Empire, the Republic of Turkey, the Republican People's Party, Democratic Party, Cyprus, the London Conference, 6 September 7, 1955.*

1. GİRİŞ

“Azınlık Sorunu” Osmanlı’nın son dönemleri ve Cumhuriyet idaresinin meselelerinden biri olmuştur. 19.yy itibariyle Osmanlı İmparatorluğu içindeki tebaa sisteminde azınlıkların yeri incelenmiştir. İlerleyen aşamada millet sistemi ve bu sistemin bozulmasının devamında yeni bir devlet oluşumu olarak Cumhuriyet yönetimi Lozan Antlaşması’nda azınlıklara verdiği haklarla Osmanlı’nın millet sisteminden oldukça farklı yurttaşlık hakları çerçevesinde modern bir ulus inşa etmeyi amaçlamıştır. Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin azınlıklara yönelik politikası, Lozan Barış Anlaşması’nda belirlenen maddeler ölçüsünde, Tek Parti Dönemi ve Tek Parti Dönemi sonrasında Çok Parti Dönemi yaşanan olaylar ve gelişmeler doğrultusunda detaylandırılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde terminolojik olarak azınlık kavramı tanımı ve türleri de dahil olmak üzere tüm ayrıntılarıyla detaylandırılmıştır. Uluslararası kuruluşların azınlık kavramına yaklaşımı ve politikası incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde Osmanlı’nın Tanzimattan Cumhuriyet dönemine kadar olan süreçte gayri müslim toplulukların hukuki statüsünü, tek partili ve çok partili dönemin azınlık hakları incelenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti içerisinde azınlık kavramı tek partili dönem politikası doğrultusunda değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde Demokrat Parti Dönemi 6-7 Eylül 1955 Olayları, Kıbrıs Meselesi ve Londra Konferansı incelenmiştir. 6-7 Eylül Olayları ve olaylara ulusal ve uluslararası medya izlenimleri çalışmanın ana konusu halinde ortaya konmuştur. Sonuç niteliğinde ise bir dönem olarak 6-7 Eylül Olayları süreç olarak analiz edilmiştir.

Demokrat Parti dönemi bir süreç olarak azınlıklara yönelik pek çok gelişmenin yaşandığı, politikanın uygulandığı ve 6-7 Eylül 1955 Olayları’nın yaşandığı dönemdir. Olayın faillerinin kesin olarak bilinmemesi ve olayların günümüze tartışmalı bir konu olarak gelmesi, neden ve sonuç ilişkisi bakımından dönemin öncesinin ve sonrasının analiz edilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda literatür taraması ile elden edilen veriler düzenlenmiş, netice itibariyle sürecin olayların analizi yapılmaya çalışılmıştır.

Demokrat Parti döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne üç milletvekili gönderen Rumlar, ülke genelinde azınlıklar için özgürlük, güven ve kalkınma ortamından yaralanmışlardır. 6-7 Eylül Olayları öncesinde yaşanan gelişmeler söz konusu meselenin ortaya çıkış sebepleridir. Bu sebepler Türk- Yunan ilişkileri ve anlaşmazlık noktaları kaynaklıdır. O dönemin anlaşmazlıkları konusunun temelini Kıbrıs Meselesi teşkil etmekteyken, Doğu Akdeniz'deki güvenlik sorunları genel olarak bölgenin istikrarı açısından önem arz etmekteydi.

Türk ve Yunan hükümetlerinin bir araya geleceği Londra Konferansı öncesinde Kıbrıs Meselesi'nin Türk kamuoyunda ve basınında yer alması, Kıbrıs Türktür Derneği'nin faaliyetleri hareketlilik göstergeleri olarak değerlendirilir.

Olayların olduğu gün, Londra Konferansı'nın olduğu gün olması neticesinde, yabancı ve yerli basın organları önünde meydana gelmesi, dış politika açısından Türkiye'yi zora sokacak bir döneme sokmuştur. Neticesinde yaşanan olaylar azınlıklara yönelik politikaların ve uygulamaların analizini gerekli kılmış, Türk siyasi hayatının kritik bir dönemine işaret etmiştir.

1.1 Tezin Amacı

Tezin amacı Türkiye'de ki Azınlık Politikası ve 6-7 Eylül Olayları'nı analiz etmektedir. Bu açıdan bu olaylar ulusal ve uluslararası olayların etkisiyle konjonktürel olarak değerlendirilmiştir. Tezi yazarken iç politika ve dış politikanın birbirleri ile paralel izlendiği bu süreçte Demokrat Parti döneminde yaşanan 6-7 Eylül olaylarına yol açan nedenleri ve sonuçları ile kavramsal ve ontolojik olarak ortaya koymak amaçlanmıştır. Tezimizin çalışmanın bütünü kapsamında üç hipotez üzerinde durulmaktadır. Bu açıdan ilk hipotez, azınlık kavramı temelinde 6-7 Eylül Olayları'nın bir süreç olarak değerlendirilmesi gerektiğine dairdir. Bu açıdan ikinci hipotez ulusal ve uluslararası ortamda önem arz eden bu olayların Türk-Yunan ilişkilerini olumsuz etkilediği iddiasını temellendirir. Üçüncü ve son hipotez ise Demokrat Parti politikasının bu olayların oluşumunda etkili olduğu yönündedir.

1.2 Literatür Araştırması

Tezin yazılış amacından hareketle, araştırma konusunu doğru bir şekilde sınıflandırmak ve daha önce konu hakkında yapılan tüm makale, dergi, bitirilmiş ve

bitirilmemiş tez çalışmaları, arşivler ile karşılaştırılarak detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Bu analiz araştırmamızın yazılış amacına uygun olarak araştırma konusuna daha geniş bir açıdan bakılmasını sağlamıştır.

Literatür araştırması yapılmaya öncelikli olarak çalışma olabilecek nitelikte olduğu kadar ilgi alanına uygun olan bir konu seçimi ile başlanmıştır. Konu seçiminin ardından konu ile ilgili literatür taramaya ve gerekli kaynaklar toparlanmaya başlanmıştır. Makale yönetim sistemi sayesinde yapılan eski ve yeni araştırma ve makaleler kontrol edilmiştir. Konu ile ilgili olan makaleler detaylı bir şekilde okunmuş, önemli noktaları kaçırmamak adına okurken notlar alınmıştır.

İyi bir literatür araştırmasının temel özelliklerinden metodolojik sorunlara ve araştırmalardaki eksikliklere işaret etmesi yönünden değerlendirildiğinden, konu bu eksiklikleri giderecek şekilde tamamlanmaya çalışılmıştır. Bölümler arasında ise mantıksal olarak birbirleri ile bağlantı kurulacak şekilde örüntüye yer verilmiştir.

2. AZINLIK KAVRAMININ İNCELENMESİ

2.1 Azınlık Kavramı ve Tarihsel Çerçevesi

Etnik çeşitliliklerin fazla olduğu alanlarda bireysel ve kollektif özgürlüklerin herkes tarafından kabul edilebilir hale gelebilmesi için belli prensiplerin kabul edilmesi, bu prensiplerin ulusal kimlikle özdeşleştirilmesi gerekmektedir. Westphalia sürecinin ertesinde ortaya çıkan ulus devletlerde kimlik farklılıklarından dolayı sorunların yurttaşlık ile çözümlenmeye çalışılması merkezileşme düşüncesinin hakim olduğu bir toplum öngörmekteydi (Üstel, 2004:81-85). Yurttaşlığın getirdiği ortaklık konsensüsü'nün sorgulandığı başkasılık, doğal ve kültürel farklılıkları da görünür kılmakta ortaya çıkan bilinç grup birliğini öne çıkarmaktadır.

Azınlık kelimesinin uluslararası bir tanımının bulunmaması kavramın boyut ve içerik olarak tartışılmasına sebep olmuştur. Sözlükte azınlık kelimesi “Bir toplulukta çokluk teşkil etmeyen, ekseriyette olanlara göre bazı bakımlardan (din, dil vb.) farklı unsur, ekalliyet” (Doğan: 75) anlamına gelirken, Latince küçük ve az anlamındaki minör kökenli kelimesinden türeyerek farklı olanı tanımlamak için kullanılır.

Inis L. Claude'ye göre azınlık, devleti ve nüfusun çoğunluğunu oluşturan ulusal bünyenin dışında kalan kesim demektir (Claude:1969, 15) Bu tanım ulusal bünyenin çoğunluğu barındırmasına rağmen azınlık gruplarını dışlaması açısından eleştirilere maruz kalmıştır.

J. Laponce ise azınlık gruplarını siyasi bir ayrıma tabi tutarak ortak ırk, dil, din ve ulusal birikimden ayırarak Laponce'ye göre azınlık grupları kendilerine özgü özelliklerden dolayı bütüne dahil olmak istememe düşüncesinden hareketle, bu bütünlüğe dahil olmak konusunda bir zorlamaya maruz kalacakları korkusuna karşı direniş gösterir. Bu anlamda tanım basit olarak asimilasyon karşıtı bir düşünce üzerine kuruludur (Ürer, 2003: 17-18).

1999 yılında İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Alt Komisyonu Özel Raportörü Capatori, 1996 tarihli BM Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 27. maddesini referans alarak yaptığı tanımda Azınlık, “Başat

olmayan bir durumda olup, bir devletin geri kalan nüfusundan sayısal olarak daha az olan, bu devletin uyruğu olan üyeleri etnik, dinsel ve dilsel nitelikler bakımından nüfusun geri kalan bölümünden farklılık gösteren ve açık olarak olmasa bile kendi kültürünü, geleneklerini ve dilini korumaya yönelik bir dayanışma duygusu taşıyan grup”tur (Oran, 2009: 67). Söz konusu tanım gereğince azınlık grupları sayısal olarak azdır; etnik, dinsel ve dilsel olarak ülkenin geri kalanından farklılık gösteren, kendi kültürünü ve geleneklerini sürdürmeye yönelik olarak bir beraberlik duygusunu taşıyan ve siyasal açıdan baskın olmayan gruplardır.

Hasan Tunç’a göre azınlık tarihi, dinsel olarak, Protestan- Katolik çatışması sonucunda Protestanların, Katoliklerden ayrı bir dinsel grup olarak belirmesiyle başlar (Tunç,2004:1).

Dilsel azınlık ise devletin resmi dilinden farklı bir dili konuşan bir topluluğa ait olarak tanımlanır. Ancak Tunç’a göre etnik azınlık belirli bir siyasal niteliğe sahip olmadan, ortak kökenden gelerek kültür, toprak, tarih bağlarının ortak bir kimlik oluşturduğu gruplardır (Oran, 2004 :131). Etnik azınlık kavramı ırksal farklılıktan ziyade kültürel farklılıkları bünyesinde barındırır. Ulusal azınlık kavramı ise net bir tanımı olmamakla birlikte, etnik, dinsel ve dilsel azınlıkların tamamını ifade eden, geniş kapsamlı bir kavramdır.

Azınlık kavramı ise 1560-1648 yılları arasında , iki ayrı dinsel grup olarak ortaya çıkan Protestanlar ve Katolikler arasındaki çatışma ile ortaya çıkmış ve 16.yy’da, 1598 yılında Fransızlar tarafından hazırlanan Nant Fermanı ve uluslararası sistemin başlamasına sebep olan ve 1648 yılında yapılan Vestfalya Antlaşması ile Protestanlara yönelik olarak çıkarılan hükümlerde azınlık haklarına yer verilmiştir (Oran, 2004:118-119).

Azınlık kavramının bir kavram olarak doğması, Avrupa içinde bazı gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Antikçağ ve Ortaçağ dönemlerinde azınlık olarak bir kavram yoktu. Azınlık hakları, bir bölge olarak Avrupa’da İlkçağ ve Ortaçağ’da dinsel temelli olarak gelişir. Hakim din olan Hristiyanlık bünyesinde yaşanan gelişmeleri takiben Yeniçağ’a gelindiğinde azınlıkların korunmasına yönelik olarak ilk düzenlemeler 16.yy’daki Reform Döneminde yapılmıştır. Rönesans ertesinde, yaşanan Reformasyon ile birlikte, Avrupa Hristiyanları, Katolikler ve Protestanlar olarak bölünmüştür. Katolik-Protestan ayrımı bitmek tükenmeyen din savaşlarına zemin oluşturmuştur. İktidarda olan çoğunluk açısından tehlikeli olarak

değerlendirilen dinsel grupların toplu olarak ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığını görülmesi ve ayrıca devletler arasında yapılan bu uzun savaşların ve zulmün her kesime zarar verdiği görülünce, bu dinsen azınlıklara bazı haklar verilmeye başlanmıştır. 1555 Augsburg Barışı ile Almanya'da Katolikliğin beraberinde Protestanlık İmparator tarafından kabul edilmiştir. 1598 Nantes Fermanı ile Fransa'da Protestan uyrukluların dini özgürlükler tanınmıştır.

Yeniçağ ile feodal yapılanma yapısından ziyade mutlak krallıkların hakimiyet kurması, merkezi, güçlü bir otoriter yapıya sahip olan devletlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yeni ve güçlü olan kralların hakimiyeti altında olan bu dönemin sonrasında kral-devletin mutlak gücünü sınırlama arzusu ile bazı reformasyonlar yapılmıştır. Bu reformist hareketlerin yapılma sebebi kilise dogmalarına ve dayatmalarına karşı gelmektir. Reformasyon akımı ile kilise gücünü kaybetmiştir. Kilise gücünün kırılması ile birlikte, dini olarak farklılıklara tahammül gösterilmeye başlanmıştır. Zamanla Hristiyanların farklı mezhepleri birarada yaşayarak kendi inançlarını uygulama imkanı bulmuştur. Söz konusu bu boyut azınlığın dinsel boyutudur.

Din boyuttan farklı olarak ulusal azınlıklar ölçeğinin ortaya çıkması Fransız Devrimi sonrasında ulusçuluğun gelişimiyle ortaya çıkmıştır.

Ulusçuluk; 1789 Fransız İhtilali'nden sonra yeni kurulan devletlerin, ulus inşa sürecinde, ortak din, dil, tarih ve geleneğe dayalı milli marşlar, semboller, bayraklar siyasi iktidar tarafından topluma zerk edilen bir idealler olarak ortaya çıkmıştır.

Avrupa'da yaşanan bu süreçte çok uluslu imparatorlukların ulus devlete geçiş sürecinde büyük devletlerin nüfusu altında kalan azınlıklar, devletlerarası anlaşmazlıkların bir parçası olarak, devletlerinde birbirlerinin iç işlerine karışma fırsatı bulması ve vatan kavramının toprak olarak önem kazanmasından dolayı sorun çıkarmaya başlamışlardır.

Birinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde, savaş öncesinde azınlıklara ilişkin olan yükümlülükler devletlerin iç işlerine müdahalesine sahne olmuştur. Savaş sonrasında ise sınırların belirlenmesinde görevlendirilen Yeni Devletler Komitesi, self determinasyon ilkesi ile tüm halkların kendilerine ait egemen olan bir devlet kuracağı ilkesinden yola çıkarak kararlar almaya çalışsa da etnik olarak ulus devlet oluşturmanın zorlukları ortaya çıkmıştır.

Avrupa'nın 400'den fazla azınlık grubuna ev sahipliği yapması, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra birtakım gelişmelere sahne olmuştur.

Savaşın ertesinde bölgesel olarak istikrarı korumak isteyen devletler etnik sorunların, ulusal hatta bir ileri düzeyde uluslararası çatışmalara dönüşmesi karşısında, Polonya, Çekoslovakya gibi Orta ve Doğu Avrupa devletlerinin bağımsızlıklarının korunması güvencesini, azınlıklarının gözetilmesi karşılığında verilmesi, Arnavutluk ve Litvanya ve farklı bir coğrafya ülkesi Irak'ın, Birinci Dünya Savaşı ertesinde kurulan, dünyanın bir savaşı daha yaşamamasını hedef haline getiren Milletler Cemiyeti'ne üye olabilmelerinin kabulü, Avusturya, Macaristan ve Türkiye gibi mağlup devletlerin azınlıkların korunması şartıyla barışın sağlanabileceği belirtilmiştir (Preece;1998). Hiç şüphe yok ki azınlık meseleleri bu dönemde uluslararası barış ve istikrarı tehdit olarak görülmüştür. Bu sebeple ulus devletler açısından azınlık meselesi eşitlik prensibi çerçevesinde tartışılmamış, Fransa, İtalya ve Almanya gibi ülkelerdeki azınlık meseleleri Milletler Cemiyeti gündeminde yer almamıştır. Sovyetlerin etkisi altında olan Orta ve Doğu Avrupa rejimleri, liberalizmden uzak yapıları ve siyasi anlamda daha gelişmiş Batı Avrupa devletlerine nazaran geri kalmış demokrasiler açısından ikinci planda kalmıştır. Bu sebepten Milletler Cemiyeti'nin kurmayı hedeflediği azınlık rejimi, Cemiyetin azınlık sorunlarında etkisiz kalması sonucunda, uygulamanın yetersiz kalması neticesinde kurulamamıştır. Azınlıklardan beklenen ise ulusal emellerinden vazgeçmeleri karşılığında yurttaşlık, siyasi ve kültürel haklarının korunması vaadedilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan sınır değişimleri yeni azınlık gruplarının doğmasına sebep olmuştur. Azınlıkların himayesine ilişkin olarak devletler arasında pek çok anlaşma imzalanmıştır. Burada belirtilen azınlıklar farklı etnik özellikler sahip bireylerdir. Anlaşmalar ise azınlıkların özelliklerini kaybetmelerini önlemek, bu özelliklerini geliştirmek amacıyla yapılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Birleşmiş Milletler, Milletler Cemiyeti döneminde yaşanan olumsuz durumlara bir çözüm bulmak amacıyla yeni model arayışına girmiştir. Birleşmiş Milletler'in kapsamlı olarak düzenlediği alanlardan biri olan insan hakları düzenlemeleri ise azınlıklara dolaylı bir koruma sağlamıştır.

İkinci Dünya Savaş sonrası ve Soğuk Savaş bitimine kadar geçen ara dönemde azınlık ve azınlık hakları konusu insan hakları rejimi çerçevesinde belirlenmiştir (Taşdemir, Saraçlı, 2007: 28). Milletler Cemiyeti'nin azınlık hakları konusundaki

etkisizliği sonrasında azınlık hakları sorununun, İkinci Dünya Savaşı boyunca Orta ve Doğu Avrupa ülkelerindeki bazı azınlık önderlerinin, Yahudi Soykırımı sırasında Nazi lider ve subaylarının suçlarına katılmaları ile birlikte azınlıklara şüpheyle yaklaşılmaya başlanmıştır. Bu durumun sonucunda azınlık hakları uluslararası barış ve güvenliğe karşı tehdit edici haklar bütünü olarak algılanmaya başlanmıştır (Preece, 1998; 84).

Soğuk Savaş ve sonrasında yaşanan gelişmeler Avrupa'da yaşanan etnik temelli tartışmalar, çatışmalar bu konunun önemini ortaya çıkarmıştır. Birleşmiş Milletler, Birleşmiş Milletler'in en önemli organlarından Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği gibi bölgesel ve uluslararası kurum ve kuruluşlar azınlıkların sorunları, hakları ile ilgili Avrupa'da bu kavramın benimsenmesi, yerleşmesi için çalışmalarını artırmıştır

1990'lar, 20.yy itibariyle bu yaklaşım değişmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin parçalanması ile Avrupa'da azınlık haklarını gelişimi konusunda önemli bir ivme yakalanmıştır. 1990'ların ilk yarısından itibaren azınlıkların korunması için özel standartlar getirmenin zorunluluğu doğmuştur. Bu dönemde Almanya ve Avusturya gibi Avrupalı devletlerin bir kısmı uluslararası alanda tanınmış kolektif hakların benimsenmesi gerektiği üzerinde dururken, Fransa ve Yunanistan gibi devletler ise ülkesel bütünlüklerini ve siyasi istikrarlarını tehlikeye atmamak adına azınlık meselelerinin uluslararası ortamdan ziyade ulusal bir alanda tartışılması gerektiğini belirtmişlerdir. Görüş farklılıklarının ortak noktası ise azınlık hakları konusunun gündeme getirilerek, üzerinde çalışılabilir nitelikte görülmesidir.

Belirtilen görüş farklılıklarının nihayetinde, Sovyetlerin dağılmasından sonra gün yüzünde daha çok belirgin olmaya başlayan azınlık sorunu veya tehdidi üzerine Avrupalı devletler belirli bir seviyede norm ve standart oluşturmak, standartlara uyumu denetleme adına uluslararası mekanizmalar kurulması yönünde mutabık kalmışlardır (Kymlicka,2007:197). Bu sebepten azınlık haklarına bir standart getirme ve getirilen standartlara uyum uluslararası kuruluşlara üyelik aşamasında bir ön koşul olarak sunulmuştur.

Will Kymlicka'na göre; Azınlık hakları, bir devletin sınırları içerisinde yaşayan ve o devlet içindeki kendi ulusu dışında başka bir ulusun azınlık hakları olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2002:198). Azınlık haklarının yasal olarak temeli uluslararası kuruluşların hazırladığı azınlık belgeleridir. MC ve BM Şartlarındaki azınlık himayesine ilişkin düzenlemeler, AGİK çerçevesindeki Helsinki Nihai

Senedi, Viyana Dokümanı, Kopenhag Dokümanı, Cenevre Dokümanı, Moskova Dokümanı, Helsinki Dokümanı gibi uluslararası belgeler azınlıklara ilişkin uluslararası belgelere örnek teşkil etmektedir. İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde yapılan anlaşmalarda verilen azınlık hakları günümüz insan hakları ve azınlık hakları belgelerinde düzenlenen haklarla aynı olan haklardır (İnanç, 2004: 19-20).

II. Dünya Savaşı ertesinde azınlıklara verilen haklar evrensel insan haklarından faydalanılması yönünden yeniden şekillendirilmiştir. Ancak etnik çatışmaların boyutlarının büyümesini önlemek ve doğan krizleri yöneterek istikrar sağlamak için söz konusu kesimlere tanınan haklarda görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır (Çavuşoğlu; 183). Temel azınlık hakları olarak var olma hakkı, toplanma ve örgüt kurma, düşünce ve ifade, vicdan ve inanç özgürlüğü hakkı, eğitim hakkı, azınlık dilinin kullanımları ile ilgili haklar, bireysel ve kollektif haklar, self determinasyon hakkı şeklinde çeşitli varyasyonlar BM'nin Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'nde belirtilmiştir.

Var olma hakkı; BM'nin Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27.maddesi'nde azınlıkların korunmasında açıkça beyan edilmiştir ancak var olma hakkı belirtilen diğer hak ve doğal hakların temeli olduğu için vazgeçilmez, temel hak olarak belirtilmektedir. 1948 Soykırım Suçu'nun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nde ulusa, etnik, ırksal veya dinsel bir grubun ortadan kaldırılmasına yönelik eylem ve faaliyetleri uluslararası suç olarak sayılmaktadır. Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan sözleşme tasarisinin 3.madde, 1. fıkrasında "Azınlıklar varlıklarını tehdit edecek her türlü eyleme karşı koruma hakkına sahiptir." (Alpkaya, 2015:1) ibaresi yer alır.

Toplanma ve örgütlenme, ifade ve düşünme, vicdan ve inanç özgürlüğü hakları; Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'nin 7., 8. ve 9.maddelerinde yer almaktadır. Belirtilen maddelerle söz konusu haklar güvence altına alınmıştır (İnanç, 2004: 78).

Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'nin 9.maddesi gereğince anlaşmaya taraf olan devletler azınlık sayılanların ve azınlıkların kitle iletişim araçlarına ulaşmalarını engelleyemezler. Azınlıklar ayrıca kendi iletişim araçlarını kurabilir ve işletebilirler (İnanç, 2004:94).

Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'ne benzer hükümlerin yer aldığı bir diğer önemli belge AGİT tarafından oluşturulan Oslo Tavsiye Kararları ile Azınlık Dilinin Radyo ve Televizyon Kuruluşlarında Kullanım Kılavuzu'dur. Bu kılavuza göre ulusal azınlıklar kendi azınlık dillerinde yayın yapma, yayın işletme ve yayın kurma hakları vardır. Devlet basın ve yayın kuruluşları için objektif kriterler sunmalı, azınlık haklarının kullanılmasını engellememelidir.

Eğitim hakkı; bir insan hakkıdır. Azınlık haklarına dair belgelerde eğitim hakkıyla, azınlıkların eğitimlerini sürdürebilmeleri için kendi eğitim kurumlarına sahip olmalarının önüne geçebilecek olumsuz koşul ve uygulamalardan uzak durulması amaçlanmaktadır.

Azınlıklara tanınan eğitim hakkının nitelikleri azınlıklara özgü değerlerin nesilden nesile aktarımı, sosyal ve iş hayatına uyum ve çoğunluk grup ile eşit haklara sahip olma garantisine sahip olmaktır. Devlet azınlıkları en azından tanımalıdır. Gelişmekte olan ülkelerde ise hiç şüphe yok ki devletlerden daha çok şey istenmekte ve beklenmektedir. Devlet azınlık haklarının kullanımında olumsuz müdahalelerden uzak durarak, bu hakların kullanılmasını kolaylaştırmak ve teşvik etmek konusunda en önemli aktördür (Kurubaş, 2004:27).

Eğitim hakkı azınlıklara verilen temel haklardan birisi olmasına rağmen bu hakkın kullanılmasında azınlıkların diğer bireylerle bütünleşmesinde, iş bulma konularında ve bu eğitimi verebilecek öğretmenlere ulaşım gibi konularda sorunlar yaşanmaktadır.

Azınlık dilinin kullanımı ile ilgili haklar; kişilik haklarının temelinde kişilerin kendi dillerini, ana dillerini kullanma hakkı da bulunur. Azınlıklar için kendi kültürel kimliklerinin korunmanın en etkin yolu dillerini kullanmaktır. Resmi olarak belirlenen tek dilin nüfus çoğunluğu tarafından konuşulan dil olması etnik azınlıkları etkilemenin ve kendi dillerini kullanmalarının en kolay yoludur. Bu sebeple dil, ana iletişim aracı olarak, asimilasyon politikasının en fazla uygulandığı ve görüldüğü alanların başında gelmektedir (Alpkaya, 2015:163).

1960 Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme ilke olarak ulusal azınlıklara eğitim faaliyetlerini yerine getirme ve ana dillerini kullanma hakkını tanımıştır. BM Kişisel Haklar Sözleşmesi'nin 27. Maddesinde belirtildiğine göre, "Etnik, dinsel ya da dilsel azınlıklara ev sahipliği yapan devletlerde azınlıklardan oluşan kişiler, kendi gruplarındaki öteki üyelerle birlikte topluluk halinde kendi dillerini kullanmak

haklarından mahrum bırakılamaz.” şeklinde belirtilmektedir. 27. maddede önemle vurgulanması gereken konu azınlık dilinin topluluk olarak kullanılması gerektiğidir. Bu yükümlülüğü yerine getirmekle sorumlu olan devlet dilsel azınlıkların kendi dillerini aileleri içinde kullanmasına izin vermesi yeterli olmayacak, toplu olarak dilin kullanılması konusunda sözleşmeye aykırı herhangi bir faaliyette bulunamayacaktır. Bu çerçevede, azınlıklar kendi dillerini, düşünce ve ifade etme özgürlüğü kapsamında kültürel ve bilimsel hayata katılma, kamusal alanlarda ayrımcılık olmadan kullanabileceği şeklinde açıklanır.

Bireysel hak/ kollektif hak ile ilgili düzenlemeleriyle II. Dünya Savaşı'nın ertesinde insan haklarının uluslararası hukuk çerçevesinde, evrensellik yaklaşımı ile azınlıkların korunmasını içerecek şekilde yapılmıştır. BM Kişisel Haklar Sözleşmesi'nin 27. maddesi “azınlığa mensup kişi” ifadesini kullanılmıştır. Bu ifade azınlık haklarında özne olarak bireyin ön plana çıkarmak amacıyla belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle, bireye veya topluluktaki üyelere tanınmıştır. Aksi şekilde ise BM Azınlık Hakları Bildirisi'nin 3. maddesi, 1. fıkrasında belirtildiği gibi haklar bireylere verilmiş, hakların kullanımı ise topluluğa verilmiştir (Çavuşoğlu,58-60). Dolayısıyla birey hakları ve kollektif kullanım ikilemi henüz çözülebilmemiş konu değildir.

Kendi kaderini tayin hakkı (self determinasyon); Uluslararası belgelerde yer alan “Halkların kendi kaderini tayin hakkı azınlık sorununun en tartışmalı meselelerinden biridir. Buradaki temel sorun azınlık statüsünün çerçevesiyle ilgilidir. Buradaki temel sorun azınlık statüsünün çerçevesiyle ilgilidir. Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve Ekonomik, Toplumsal, Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin her ikisinin ilk maddesinde kendi kaderini tayin hakkının halklara tanınmasının üzerine azınlık statüsünde bulunan halklar azınlık konumlarını reddedip, self determinasyon ilkesinden faydalanmak istemektedirler. Yapılan düzenlemeler ile belgelerin devletlerin egemen olarak eşitliği, merkeziliği, ülkenin bütünlüğü, siyasi bağımsızlığı Birleşmiş Milletler'in amaç ve ilkelerine aykırı olarak düzenlenemeyeceği yönündedir.

Baskın Oran'a göre devletlerin kendi kaderlerini tayin hakkı sömürge devletlerin halklarını ilgilendirir. Uluslararası hukuk azınlıkların sömürge devletlerinden ayrılmasını belirleme hakkını vermemekle birlikte bu halkların kendi kaderini tayin hakkını kendilerinde bulma ikilemi ile karşı karşıya kalmıştır. Her etnik grup ayrılma

yolunu seçerse koptuğu devletin de kaderini belirlemese de etkileyecektir (Oran, 2001:113). Uluslararası ilişkilerde kopan ve ayrılan gruplar arasında çatışma doğabilme ihtimali ile birlikte, yeni oluşan devlet uluslararası sistemin bir parçası haline gelebilmek adına ulus devlet mantığının tutarlı yapısını kendi içerisinde oluşturmaktadır.

2.2 Dünyada Azınlık Kavramının Doğuşu

Modern devlet olgusunun gelişmesi azınlık kavramının gelişimiyle paralel bir seyir halindedir. Antik Çağ ve Orta Çağ'da bir kavram olarak bulunmayan azınlık kelimesinin Antik Çağ'da olmama sebebi yurttaşların köleleri hariç bırakarak sınıfsal olarak bölünmesidir. Orta Çağ'da ise siyasal olarak bölünmüş bir ortam içerisinde Kilise, toplumun bütünü koruyan bir çatı görevi üstleniyordu (Bilgin, 200: 29). Dönemin azınlık olarak sayılabilecek, sayıları hiç de az olmayan ancak güçleri sınırlı olan Yahudilerdi (Oran, 2010:17-18).

Azınlık hakları Avrupa'daki gelişimini İlk ve Orta Çağ'da dinsel bir temel üzerinden tamamlamıştır. Dönemin hakim olan dini Hristiyanlıktı. Yeni Çağ'da ise, azınlık kavramının dinsel boyutu ortaya çıkmıştır. Reformasyon süreci Hristiyanlığın Katolikler ve Protestanlar olarak ikiye bölünmesi, bu iki grup arasında tükenmek bilmeyen din savaşları neticesinde pek çok kıyıma sahne olan Avrupa coğrafyasında, iktidardaki çoğunluk açısından tehlike arz eden farklı dinsel inançların topyekün kaldırılmasının mümkün olmaması üzerine ilan edilen belgeler veya ikili antlaşmalar ile bu gruplara birtakım haklar verilmeye başlanmıştır. 1555 Augsburg Barışı ile Almanya'da Protestanlığın Katolikliğin yanı sıra İmparator tarafından kabul edilmesinin yanısıra, 1598 Nantes Fermanı ile Fransa'da Katolikler ile birlikte Protestanların dini olarak özgürlükleri tanınmıştı (Arsaya, 1993:2).

Azınlık kavramının dinsel boyutu aşarak ulusal bir ölçüğe kavuşması Fransız Devrimi ile mümkün olmuştur. Ulusal azınlık kavramı Fransız Devrimi sonrasında kullanılmaya başlanmıştır (Birsell, 2011:31).

Latince bir kelime olarak kök salma, doğmak, üremek anlamlarına gelen ulus temel anlamda doğum ve yaşama yeri demektir. Ulus kavramının siyasi boyutu vatandaşlık kavramının gelişmesiyle vücut bulur. Ortak tarih, dil ve din kurumları ile ortak bir geçmişten gelerek, ortak bir geleceğe gitme anlamındaki ulus devlet inşası

(Akkaya,2004:20) sürecini güçlendirmek adına, milliyetçilik akımının gücünü sınırlamak için Viyana Kongresi'nde çeşitli azınlık terimlerinin kabul görmesiyle ulus devlete rağmen hem bu grupları korumuş hem de ulusu inşa eden sürecin sağlıklı bir şekilde ilerlemesi sağlanarak merkezi devlet yapısını güçlendirmiştir.

Avrupa'da bu dönemde azınlıklar iki sebepten dolayı bir tehdit unsuruydu. Birincisi dönemin handikapı olarak bu azınlık gruplar sayesinde devletler birbirinin içişlerine karışma fırsatını buluyorlardı. Güçler dengesi yapısının oluşum dönemi olan bu süreç devletlerin güçlü bir aktör olarak varlıklarını devam ettirmeleri gerekliliği üzerinden hayati bir önem taşımaktaydı. İkincisi ise Fransız Devrimi'nin milliyetçilik akımı ve uluslaşma akımının belirli bir toprak parçası üzerinde birlikte yaşama alanı olarak değerlendirilen vatan kavramının vazgeçilmez bir öge haline gelmesiydi. Haktan Birsel'e göre ulusçuluk evrensel olarak tanımlanan ulus anlayışından ayrılarak, aynı din, dil ve ırktan insanların birlikteliği olarak bir ulus anlayışının gelişmesine sebep olmasıdır. Bu ivme noktasından hareketle eskinin hanedanlarından bağımsız olarak, bu birlikteliğin dışında kalan gruplar yeni azınlık gruplarıdır. Yeni azınlık grupları böylece hem beraber yaşadıkları topluluktan ayrı düşünülmüş hem de kendi kültür ve geleneklerinden ayrılarak, ulus devlet mantığına uygun bir şekilde, çoğunluk gruba uyumlanmaya bir nevi asimile olmaya zorlanmışlardır.

Azınlık kavramının boyut değiştirmesinde üçüncü kırılma noktası ise Birinci Dünya Savaşı'dır. Savaşın ertesinde Yeni Devletler Komitesi sınırların belirlenmesi ile görevliydi.

Wilson Prensipleri'nin en önemli maddelerinden birisi olan self determinasyon ilkesi ile tüm halkların kendi kaderini tayin etmesi ilkesinden hareketle etnik olarak aynı soydan gelen grupların ulus devlet kurma ihtimali son derece azalmıştır. Bu durumda azınlıklara, yurttaşlık, siyasi olarak eşit haklara sahip olmak, kültürel açıdan korunmak karşılığında buldukları ulus devletlerden ayrılarak kendi ulusal emellerini, yapılarını kurma isteklerinden vazgeçmeleri gerektiği belirtilmiştir (Preece, 2001:77). Oluşturulan yeni düzende Azınlıkları Koruma Komitesi ile Birinci Dünya Savaşı'nda yenilen ülkeler ve güçsüz ülkeleri kurallara bağlayarak, her ülkeyi kendisine özgün bir dönüşüm süreci içerisinde geçmesi gerektiği bir yapının içerisinde yerleştirilmiştir (Oran:2010, 21). Savaş sonunda sınır değişimleri söz konusu olmuştur. Sınır değişiklikleri yeni azınlık grupları oluşmasına, oluşan bu azınlık gruplarıyla yeni birçok anlaşma yapma gereksinimini ortaya çıkarmıştır.

Anlaşmalarla azınlıkların kendilerine özgü özelliklerini korumaları hedeflenmiştir. Milletler Cemiyeti aracılığıyla azınlıklar korumak için belirli alanların oluşturulması kurumsal politikalarla yürütülmeye çalışılmışsa da Cemiyetin yetersiz uygulamaları ve ardından patlak veren İkinci Dünya Savaşı ardından Birleşmiş Milletler aracılığıyla yürütülmek istenmiştir. BM ise azınlık haklarına insan hakları düzenlemeleri içinde yer vermiştir. 16.12.1996 tarihli Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin yirmi yedinci maddesinde azınlık konusu "Etnik, dinsel veya dilsel azınlıkların bulunduğu bir devlette, azınlık bireyleri grubun diğer üyeleri ile birlikte toplu olarak kültürel haklarının kullanma, dinlerinin gereği ibadet etme veya kendi dillerini kullanma haklarının önüne geçilemez." şeklinde yer almaktadır (Arsava, 10-25).

2.3 Azınlık Kavramının Nitelendirilmesi

Azınlık ve azınlık hakları üzerine yapılan tartışmalar geçmişten günümüze kadar artarak devam etmektedir. Buna paralel olarak ulusal ve uluslararası düzenlemelerin de sayısı artmaktadır. Teorik ve pratik olarak değerlendirildiğinde azınlık kavramı hala net bir tanımı olmayan, belirli noktaları üzerinde anlaşmaya varılmış farklı tanımlamalar üzerinden açıklanmaktadır.

Azınlık kavramının içeriğinin belirlenmesinde pek çok yaklaşım söz konusudur. Teorik olarak bir uzlaşma olmasının paralelinde uluslararası düzenlemelerinde genel eğilim azınlık türlerini ulusal azınlık kategorisinde değerlendirmektedir. Bu durum ulusal azınlık-etnik azınlık ikilemini bünyesinde taşımaktadır. Devletlerin kuşkuyla yaklaştığı bu konu, uluslararası düzenlemelerin bu ikilemin ayırımında netleştirilmesi ile net bir şekilde belirlenmesi gerekliliğini beraberinde getirmektedir.

Belirtildiği üzere kavramın oluşmasında belirli kırılma noktaları etkili olmuştur. Yaşanan gelişmeler en nihayetinde ulusal bütünlüğü koruyan nitelikte olmuştur. Azınlık grupların varlığı ve sahip oldukları nitelikler de yadsınamaz bir gerçeklik olarak belirlemektedir. Yapılan düzenlemeler ve kronolojik gelişim ise tartışmaları içerisinde barındıran, kendi içerisinde ikilemleri barındıran yapılanmalar olarak varlıklarını devam ettirmektedir.

Orta Çağ feodalitesinden, Yeni Çağ ulus devletinden günümüz küresel dünyasına kadar uzanan azınlık sorunu, her dönemin özellikleri doğrultusunda şekillenmiş

ancak dönemlerin ortak özelliği olarak bir tanımlanma, en önemlisi bir grup insanın uluslararası toplumu etkileyen niteliğiyle uluslararası ilişkiler ve siyaset biliminin çalışma konuları arasına girmiştir. Konu üzerine yapılan bilimsel, saha ve edebi çalışmaların ortak noktası azınlık gruba yönelik hakların toplumların çoğunluğu tarafından görmezden gelinmesidir (Uyav,2008:2).

Türk Dil Kurumu azınlık terimini iki şekilde açıklamaktadır. Birincisi, ekalliyet olarak çoğunluğun karşıtı, herhangi bir niteliği bakımından ayrı olan ve diğerlerinden sayıca da az olanlardır (Türkçe Sözlük, 1981:78-79). İkincisi ise, ülkedeki egemen ve çoğunlukta olan ulusa göre değerlendirildiğinde o soydan ayrı olan ve sayıca daha az olan topluluktur (Türkçe Sözlük, 1981:78-79).

Soğuk Savaş sonrasında azınlık meselelerinin gündeme gelmesiyle birlikte azınlık haklarının da ön plana çıkması, demokratik ve gelişmiş Avrupa'nın azınlık haklarının standartları, niteliklerini oluşturmaya çalışması çabaları devam etmektedir. Aşamalı olarak üzerinde çalışıldığında ise kavramın azınlık hakları rejimini oluşturduğu da bir gerçektir (Nancheva, 2015:1). Bu rejim Avrupa'nın AK (Avrupa Konseyi), AGİK (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) ile AB (Avrupa Birliği)'nin çalışma ve çabaları ile mümkün olmuştur. Çalışmamızın bir sonraki bölümünde değinileceği üzere söz konusu bu bölümde AK ve AGİK çalışmalarına yer verilecektir. Örgütlerin çalışmaları ve birbirleriyle yakın bir işbirliği içinde belirli standartlar ortaya koyma ve işbirliklerinin sonucu olarak ortaya çıkan belgeler ve azınlıkların haklarının rejim olarak belirlenmesinde birliktelik yaratmışlardır (Galbreath, McEvoy, 2012).

1990'lara kadar AK, insan hakları sorunu üzerine eğilmiştir. Ancak 1990'lar sonrası dönemde aktif bir şekilde azınlık hakları ve niteliklerinin belirlenmesi konusuna yoğunlaşmıştır. 1993 yılında ise Konsey, Avrupa Anlaşması çerçevesinde Ulusal Azınlıkları Koruma Komitesi'ni kurmuştur (Johnson, 2006:29). Komite yaptığı çalışmalar ve gösterdiği çabalarla 1994 yılında kabul edilen ancak 1998 yılında yürürlüğe konan Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'ni oluşturmuştur. Bu sözleşme Konsey'in en önemli çalışmasıdır. Sözleşmede Avrupa'da azınlıkları koruma konusundaki standartlar belirlenmiş, Avrupalı devletlerin çoğu sözleşmeye taraf olmuşlardır. Çerçeve Sözleşmesi, uygulamaları kontrol etmek yönünden herhangi bir icra mekanizmasına sahip olmamakla birlikte, uygulamalar düzenli raporlar ile denetlenmiştir.

İkinci önemli ve sıklıkla referans gösterilen belge ise, 1992’de kabul edilen ve 1998 yılı itibariyle yürürlüğe giren Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı’dır. Avrupa Şartı’nda azınlık dilleri konusunda Şart’a taraf olan devletlerin yükümlülüklerini gerçekleştirme göstergelerini belirten bir belgedir. Taraf devletler uygulamalarını raporlamakla sorumludur. Avrupa Şartı bölgesel ve azınlık dillerinin kullanılmasını teşvik etmek, filolojik olarak dil ölümlerinin karşısına geçmek, dilleri korumak amaçlarıyla hareket etmiş, dilleri konuşan azınlık gruplarına özel haklar getirmemiştir (Thornberry, 2001:58).

Azınlık hakları niteliklerinin ve standartlarının belirlenmesinde bir diğer önemli örgüt ise AGİT’dir. 1990’lardan önce AK ile benzer bir şekilde insan hakları konusuna önem veren AGİT, 1990’lar itibariyle azınlık hakları konusuna yönelmiştir. AGİT’in hedefleri azınlık üyelerinin yaşadıkları devletlerde baskı görmesinin önüne geçmek, azınlık ve çoğunluk çatışmalarının önüne geçmek ve azınlıklara yönelik yapılması beklenen devlet politikalarının oluşumunda rol almaktır.

AGİT öncülüğünde yapılan belgelerden ilki 1989 Viyana Sonuç Bildirgesi’dir. Viyana Sonuç Belgesi’nde insan ve azınlık haklarına dair katılımcı devletlere gerekli hukuki tedbirleri alma, insan hakları ve azınlık hakları ile ilgili belgeleri uygulama ve devletlerin iç hukuklarında bulunan hakların uygulanmasını sağlamak gibi sorumluluklar bulunmaktadır (Galbreath, McEvoy, 2013:169-186). Azınlıkların korunması üzerine AGİT’in yapmış olduğu çalışmalar arasında şu raporlar bulunmaktadır: 1998 Oslo Ulusal Azınlıkların Dil Hakları Konusunda Tavsiyeler, 1999 Lund Ulusal Azınlıkların Kamu Hayatına Etkin Katılımı Üzerine Tavsiyeler (Galbreath, McEvoy, 175). Bu raporların yasal bağlayıcılığı yoktur (Wright, 1996:197). Bu sebeple etkisi kısıtlıdır. Belgelerin yanı sıra AGİT’e bağlı olarak Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği kurulmuştur. Komiserliğin görevi ise AGİT üye ülkelerinde olası çatışmaları saptamak, devlet ve azınlık grupları arasındaki uygulamaları geliştirmektedir. Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği 1992 yılında kurulmuş diplomatik bir araçtır. Çatışmaları önleme ve arabuluculuk görevini üstlenme amacıyla Batılı devletlerden ziyade, Soğuk Savaş sonrasında demokrasiye geçiş sürecinde olan Doğu Avrupa ülkelerine yönelen Komiserlik, azınlıklar için bir makam olarak görev üstlenmeye çalışmıştır.

2.4 Uluslararası Kuruluşlar ve Azınlık Kavramı: Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği Değerlendirmesi

Uluslararası kuruluşlar ve uluslararası hukuk açısından azınlık kavramı üç farklı dönemde ele alınmaktadır.

- i. 1919-1945 Milletler Cemiyeti Sistemi
- ii. 1945-1992 Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi Sistemi
- iii. Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenliği ve İşbirliği Teşkilatı Sistemi

Bir önceki bölümde III. başlık olan Azınlık Kavramının Nitelendirilmesi'nin içeriğinde ayrıntılı olarak ele alındığından bu bölümün konusunu Milletler Cemiyeti Sistemi, devamında Birleşmiş Milletler Sistemi ve nihayetinde Avrupa Birliği değerlendirmesi ele alınacaktır.

Her bir dönemde azınlık kavramına yaklaşım değişirken, ulus devletin bekası ve istikrarı ön planda tutulmuştur. İkinci dönemde ise azınlıklar tehlikeli olarak değerlendirilmiştir, azınlık haklarından ziyade bireysel insan hakları konusuna odaklanılmıştır. Üçüncü dönem ise azınlık kavramının literatürde yerini alması ile birlikte belirtildiği üzere azınlıkların nitelikleri ve azınlık politikasının belirli bir standart doğrultusunda geliştirilmesi, fert olarak azınlıkların koruma altına alınmasını amaç edinen bir sistem kurmaya çalışılmıştır (Akgönül,2015:210-219).

1919- 1945 Milletler Cemiyeti Dönemi

Milletler Cemiyeti azınlıklar sistemi değerlendirmesinin ana teması barışı devam ettirmek ve uluslararası barışın devam edebilmesi için azınlıklar konusunun ortak güvenlik rejiminin bir parçası haline getirmektir. Ulusal azınlık hakları, I. Dünya Savaşı sonrasında, Orta ve Doğu Avrupa'nın yenik devletlerin kültür ve tarih, jeopolitik konum ve coğrafya ve diğer siyasal faktörlerinin arasında olan yumuşak politik konuları arasındadır (Ürer, 2003:111).

Azınlıklar ile ilgili Milletler Cemiyeti 17 metin düzenlemiştir: 5 tek taraflı beyanname, 5 ikili anlaşma, 7 çok taraflı anlaşma olmak üzere toplam 17 metin arasında, Türkiye'de bulunan azınlıkları konu edinen 23 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması bulunmaktadır (Akgönül, 2015:213) I. Dünya Savaşı sonrasında 1919 Versay Barış Konferansı'nda azınlık kavramı uluslararası politik alana kültürel bir

kimlik tanımlaması ile yer almıştır. Kültürel kimlik ifadesi olarak da “ırk, din, dil bağlarıyla bağlı insanlar” tanımlaması kullanılmıştır (Uyav,2008:11).

1930’te Uluslararası Adalet Divanı’nın azınlık kavramını tanımlamasının “tarihsel olarak belirgin bir toprak parçası üzerinde veya bir bölgede yaşayan aynı ırkta olan dini ve dili aynı, şahsına münhasır gelenekleri olan,gelenek ve ırk kimliği ve birlik/beraberlik duygularıyla birbirine bağlı, sahip oldukları geleneklerini koruma, inançlarını ve ibadet etme biçimlerini devam ettirme ruhuna uyumlu olarak çocuklarını eğitime ve yetiştirme haklarını güvence altına almak isteyen, karşılıklı yardımlaşma amacıyla hareket eden sahip bir topluluk” tur (Uyav,2008:12).

Milletler Cemiyeti sisteminin çöküşünün ardından azınlık kavramı yerini bireysel haklar üzerine sözleşmeler ve antlaşmalara bırakarak ortadan kalkmıştır. Söz konusu dönemde yapılan 1950 Avrupa Konseyi İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması ile İlgili Avrupa Sözleşmesi’nde azınlıklarla ilgili hiçbir düzenleme yer almamaktadır. Azınlık kavramının detaylı bir şekilde yer verildiği metin 1966 tarihli BM Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin 27.maddesi olmuştur. Belirtilen madde ile ulus devletler bünyesinde yaşayan azınlıkların haklarını korumalı ve hakların kullanımına engel olunmaması yönünde belirtilmiştir.

Akabinde 1992 yılında, BM Ulusal ya da Etnik, Dinsel ya da Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklar Bildirgesi ile azınlık kimliği ifade edilmiş, kendi dillerini öğrenebilmelerinin yolları açılmış, kendi dillerinde eğitim görmeleri için devletin fırsat yaratması konuları belirlenmiştir. Bildirge hukuken bağlayıcı değildir (Oran, 2009:133). Kültür ve tarih, jeopolitik konum ve coğrafya ve diğer siyasal faktörlerin Belirli bir ülkede yaşamasına rağmen, resmi bir dili bulunmayan azınlıklar için, 1992 yılında, Bölge ya da Azınlık Dilleri Sözleşmesi ve 1995 yılında Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi azınlıklara dair diğer önemli bölgelerdir.

BM bünyesinde yapılmaya çalışılan temel hedef Sözleşmelerde devletlerin gönüllük esası ile uluslararası denetim mekanizmalarına katılımlarını sağlamaya çalışmaktır. Uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler açısından azınlık haklarının taraflarının ve muhataplarının belirlenmesi önem arz etmektedir. Buna rağmen soykırım suçu ve ırk ayrımcılığı kavramlarına benzer bir şekilde azınlık kavramı üzerine de ortak bir karar alınamamıştır.

AB Anlaşması'nın 2. maddesi üye devletlerde azınlık hakları dahil olmak üzere insan haklarına saygı gösterilmesinden bahsedilmektedir. Ancak azınlıkların korunması sorunu tarihsel olarak geç ve normatif olarak dolaylı bir şekilde Avrupa entegrasyonunun konusu olmuştur. Uluslararası kuruluşların azınlık konusunu ele alma ve dönüştürme süreçlerine benzer bir şekilde, 1990'ların başına kadar Avrupa Parlamentosu'nun azınlıkların korunmasına yönelik çabaları haricinde, Avrupa Ekonomik Topluluğu gündeminde olan bir konu değildir. Sovyetler Birliği'nin dağılması, Yugoslavya'nın parçalanması sonrasında Doğu ve Güney Avrupa'da yaşanan etnik ve ulusal uyuşmazlıkların artması Avrupa Topluluğu'nun konu üzerine yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Doğu Avrupa ilişkileriyle gündeme gelen azınlıkların korunması konusunun zamanla Birlik politikası haline geldiği görülmektedir. Aksi bir şekilde azınlıkların korunması ile ilgili politik olarak korumaya ilişkin bir maddenin Avrupa Temel Haklar Şartı'nda yer almadığı görülmektedir. Ekim 2004'te imzalanan AB Anayasası'nın 6. madde 1. fıkrasında azınlık hakları insan hakları arasında sayılmaktadır. Bir anayasa anlaşması yapma projesinin başarısız olması üzerine 6. madde, 1. fıkrasında, Lizbon Sözleşmesi'nin 2. maddesi olarak yerini almıştır (Lizbon Antlaşması, 2007).

2.5 Azınlık Türleri

Kimlik duygusu, belirli bir grubun kendine özgü özelliklerini göstermek ve ortak bir geçmişe referans vererek grup oluşturma süreci ile ilgilidir (Bilgin, 1990:63). Bu sebepten azınlıklar, kimlik farklılıkları sebebiyle, etnik, dinsel çeşitlere ayrılmaktadır.

Etnik Azınlık

Yunanca'da halk manasına gelen ethnos kelimesinden türeyen etnik, grup veya kişilerin ortak millet olma duygusunu paylaşması, ortak ve geri döndürülmez bir bağlılığa sahip olmaları ile birliktelik kurabilen insanlar olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 20).

Toplum olarak etnik kimlik biçimlerinin ifade edilmesinde de kullanılan etnik, BM Alt Komisyon kararında ırk ile aynı anlama gelecek şekilde (Arsava, 54) kullanılmasına karar verilmiştir. Irk kavramı genetik özellikler yansıtmakta iken, etnik grup kavramı kültürel farklılıklara dayanmaktadır. Etnik grup ortak soy, dil ve

kökene bağlıdır. Etnik grup kendine has özellikleri nesilden nesile aktaran ve karmaşık bir toplum veya tek başına var olan bir gruptur (Türkdoğan, 2003:40). Etnik azınlık benzersiz bir kimliğe sahip, aynı kökenden gelen, münhasır kültürel özellikleri olan, aynı grup içerisinde sürdürülebilir ilişkilerin düzenli olduğu topluluklardır (Arsava, 55).

Dinsel Azınlık

Azınlıklarla ilgili olarak yapılan düzenlemelerin ilki dini azınlıkların ortaya çıkması ile ilgilidir (Arsava, 56). Dinsel azınlık kökünü Orta Çağ'da bularak, hukuki düzenlemelerin konusunu oluşturan en eski azınlık türünü oluşturmaktadır (Arsava, 56). BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin yirm yedinci maddesine göre her küçük dini topluluk azınlık olarak değerlendirilemez (Arsava, 56). Dini azınlık nesnel olarak toplumun çoğunluğundan ayrılan, sahip oldukları dini özelliklerin yaşam ve kültürünü ise etkilemesi şartına dayanır.

Dilsel Azınlık

Milli kimlik açısından ortak özelliklere sahip olunmasına rağmen, farklı anadillerine sahip olunması grupları azınlık konumuna dahil etmektedir. Aynı ve belirgin bir dili kullanan tüm grupları dilsel azınlık olarak değerlendirmek oldukça güç bir kıstastır. Bir grubun dilsel azınlık olarak belirlenebilmesi için nüfus yoğunluğu, haberleşme ve iletişim biçimleri, azınlık grubun yoğunluk ve büyüklüğü ve bunun siyasi olarak etkisi gibi kıstaslar dikkate alınmaktadır (Akgül, 2003:15).

Modern ulus devletleri oluşturan unsurlardan arasındaki en önemli unsur dilsel azınlıktır. Dil, bir ulusun kültürel, sosyal ve bilimsel birikimini nesilden nesile aktarmada en önemli araçtır. Dilsel azınlıklar diğer milletler ve yaşadığı gruptan diğer azınlık türlerine göre daha kolay ayrışır.

Ulusal Azınlık

Ulusal azınlık, belirli bir etnik gruba mensup kişilerin egemenliğindeki devletin, kendi devleti dışında başka bir devlette yaşayan grubudur. Bu açıklama devleti olmayan etnik azınlıktan ulusal azınlığı ayırmaktadır. Ulusal azınlık bir devletin sınırları içinde, devletin etnik, dinsel, dilsel bağlarına vatandaşlık bağıyla bağlı olan azınlıklar olarak tanımlanmaktadır. Ulusal azınlık uluslararası alanda terim olarak etnik, dinsel, dilsel azınlık şekilleri ile bulunmaktadır. İkinci anlamı ise akraba devletlerin bulunan azınlıklardır. Terimin üçüncü anlamı olan ulusal azınlık ise

nesnel ve öznel koşullara sahip olmalıdır (Çavuşoğlu, 2001: 41). Ulusal azınlığın azınlık sayılabilmesi için nesnel koşul olarak farklılık yaratmalı, öznel koşul olarak ise azınlık bilinci oluşturması gerekir. Nihayetinde son olarak ise, ulusal azınlık, yeni oluşan azınlıkların karşıt kavramı olarak kullanılmaktadır.

3. TÜRKİYE VE AZINLIKLAR

3.1 Tarihsel Süreçte Türkiye’de Azınlıklar

Anadolu coğrafyası köklü tarihi ile zengin bir kültüre ve pek çok etnik kimliğe yüz yıllardır ev sahipliği yapmıştır. Dolayısıyla içinde çok kültürlü, çok dinli ve çok dilli bu coğrafyayı yönetmek için özel yönetim modeline ihtiyaç gerekir. Osmanlı’nın fethettiği yerlerde yaşayan toplumları asimile etmeye çalışmadan kendi kültür ve geleneklerini yaşamalarına, kendi dini inançlarına inanmalarına engel olmaksızın sınırları içinde yer alan toplulukları idare etmiştir. Bu durum itibariyle millet sistemi olarak adlandırılan ve birleştirici unsuru din kökenli olan farklı grupların, cemaatların birarada yaşadığı yapıya ait bir düzenleme ile yönetmiştir. Osmanlı İmparatorluğu için millet demek, ulus (nation) demek değildir. Din ve mezhep ayrımı bu dönemde bireylerin kimliklerini belirleyen unsur olmuştur. Milliyetçilik dönemi itibariyle de gruplar dini aidiyetlerine bağlı kalarak, etnik olarak ayrışma yoluna gitmişlerdir (Ortaylı, 1998). Dolayısıyla millet kavramı din ve mezhep kavramlarıyla anlam bulmaktadır. Müslüman olanlar toplumun asli unsurları iken, Müslüman olmayanlar ise zımmi olarak ifade edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu İslamiyet’in ümmet kavramını geliştirerek özel bir devlet anlayışı geliştirmiştir. Böylece Osmanlı topraklarında yaşayan ve tek Tanrılı bir dine inanan, Müslüman olmayan kişileri hukuki olarak tanımıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nda millet sistemi 1453 yılında, Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul’u fethedilmesinden sonra başlamıştır. II. Mehmet Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan, Hristiyanların hakları ve özgürlüklerine koruma sağlamıştır.

Millet sistemi 19. yüzyıla kadar hoşgörülü bir şekilde devam etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’na özgü olan bu sistem Gayrimüslimlere bazı hak ve yükümlülükler tanımıştır. İbadet ve ayin serbestliği, Gayrimüslimlerin ibadet yerlerinin dokunulmazlığı, eğitim, haberleşme, sosyal güvenlik, nüfus, sağlık ve yardımlaşma konularında özerklik verilmiştir. Gayrimüslimlerin cemaat mahkemelerinin verdiği

nikah, vasiyet ve miras ile ilgili verilen kararlar Osmanlı İmparatorluğu tarafından kabul edilmiş ve uygulanmıştır (Şimşek, 181-192). (Arsava, 56).

Milletbaşı denilen cemaat lideri belirli olan azınlığı ilgilendiren yasaları yapar ve uygular, vergilerini toplardı. Milletbaşı mensup olduğu cemaatin yöneticisidir, padişahın temsilcisi olarak görev yapardı.

Cemaat yani millet biçiminde örgütlenmiş dinsel azınlıkların her birinin kendi kuralları vardı ve bu kurallara göre yönetilir, yaşarlardı. Millet sistemi 1454 yılında uygulanmaya başlanmış, yasal olarak eşitsizlik üzerine kuruluydu. Gayrimüslimler ve Müslümanlar tebaa olarak eşit sayılmazlardı. Gayrimüslimler silah taşıyamaz, Müslümana karşı davalarda tanıklık yapamazlar ve evleri de Müslümanların evlerinden daha yüksek olamazdı. Toplumsal yaşam olarak Müslümanlarla eşit olmayan bir yaşam süren Gayrimüslimler etnik ve dini açıdan bir ayrıma tutulmazlardı. Gayrimüslimlerin en önemli görevinden biri cizye adlı vergi ödemektir. Buna karşılık gayrimüslimler askerlik yapmazlardı. Dönemin en önemli gayrimüslim topluluklar Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar, Sırlar ve Musevilerdi.

Millet Sistemi Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan ulusçuluk fikri ve bu fikrin Osmanlı İmparatorluğu topraklarında son derece etkili olmaya başlaması ile sorgulanmaya başlanmıştır. Özellikle Sırp ve Yunan İsyancıları millet sistemi'nin çökmeye başladığının göstergesidir. İmparatorluğun parçalanma riski ile karşı karşıya kalan Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki azınlıkların mensup olduğu büyük güçlerin müdahaleleri ile karşı karşıya kalmıştır. Millet Sistemi son derece başarılı, bir sistem iken milliyetçilik etkisiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılış sürecine girmesinde önemli etkenlerden birisi olmuştur. Dini bir yapılanmayla toplumların ayrışma süreci etnik tanımlamalar ile yeni bir toplum düzeni oluşmaya başlamıştır. 19.yy'a kadar, Millet Sistemi'ni devam ettirme çabaları içine giren Osmanlı İmparatorluğu, Gayrimüslim tebaaya 3 Kasım 1839 tarihinde Tanzimat Fermanı ile 18 Şubat 1856 yılında Islahat Fermanı ile bazı ayrıcalıklar vermiştir. 19. yüz yıl Osmanlı Devletini kurumsal kültürel dönüşümünün en büyük adımlarından olan bu iki düzenleme de imparatorluğun yıkılmasını önlemeyecektir.

Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümayunu) ile her dinden tebaanın eşitliği prensibi üzerinden tebaa ayırt etmeksizin, her kişinin kişi hakları, ceza ve vergi hukuku alanında aynı hak ve korumalardan yararlanmasına karar verilmiştir. Böylece ilk kez pozitif hukuk kuralları uygulama alanı bulmuştur. Tanzimat Fermanı'nın

amacı İmparatorluk topraklarında birliği sağlayarak, Gayrimüslimlerin can, mal, ırz ve konut dokunulmazlıklarının korunması, kamu hizmetlerine alınabilmelerinin önünü açabilmektir (Saraçlı, 2007:117). Din esasına dayanarak oluşturulan millet sistemi yerini daha kozmopolit, Osmanlılık fikrine bırakmıştır. Osmanlılık fikrinin uygulanmaya başlaması ile bütün İmparatorluk makamları ve rütbelere gayrimüslimlere açılmıştır. Müslümanların haklarından faydalanmaya başlayan gayrimüslimler eğitim ve ticarete elde ettikleri imkanlar ile kendilerini geliştirme fırsatı elde etmiş oldular. Tanzimat Fermanı'nın Batılı devletler tarafından yetersiz görülmesi üzerine 1856 yılında Islahat Fermanı ilan edilmiştir. Islahat Fermanı ile müslüman olmayanların tüm okullara girme hakkı verilmiş, müslümanlarla, gayrimüslimler arasında ceza ve ticaret davalarının çeşitli divanlarda görülmesi sağlanmıştır. Ayrıca gayrimüslimlerin askerlik hizmetinden sorumlu olması, bedel vererek askerlik yapmama imkânının verilmesi, yerli mevzuatlara uyarak yabancıların gayrimenkul edinme hakkı verilmesi söz konusu olmuştur.

Tanzimat öncesinde Hristiyan, Musevi, Katolik, Ortodoks aynı çerçevede düşünülürken, Tanzimat sonrasında din ve mezhepler ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Uygulama olarak Batılı devletlerin etkisiyle yapılan bu düzenlemeler millet sistemi düzeni kadar başarılı olamamış, Avrupa'nın birer taklidi olmanın ötesine geçilememiştir. Ortaya çıkan başarısızlıkların Osmanlı topraklarında yaşayan azınlık grupların tamamen bağımsızlık düşüncesi içinde hareket ettikleri gerekçesiyle de başarısız olmuştur.

1876 yılında, ilk Türk anayasası olarak ilan edilen Kanun-i Esasi ile dini topluluklar anayasallaşmıştır. Eşitlik ilkesinin sık sık vurgulandığı anayasada, resmi dil olarak Türkçe'yi bilen herkes kamu hizmetlerine girmede eşittir (Saraçlı, 2007:119). Kanuni Esasi'nin temel doktrini Osmanlılık fikridir. Osmanlılık fikri ile devletten ayrılmak istenen tebaanın imparatorlukla bağılıklarını sağlamlaştırmaktır. Dini toplulukların anayasallaşmasının temeli olarak kabul edebileceğimiz Kanun-i Esasi, toplulukları bir vatandaş olarak Osmanlı'da kalma fikrinden hareketle eşitlik ilkesi üzerinden tanımlar. Dini toplulukların hak anlamında eşit fırsatlarından yararlanması söz konusudur. Kanun-i Esasi ile Osmanlı vatandaşı olan gayrimüslimler azınlık olarak kabul edilmişlerdir. Kanun-i Esasi etkisiyle Türkçülük akımının güçlenmesi Müslüman Türkler dışındaki unsurlar Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopması ile sonuçlanmıştır.

Aksi olarak bu belgelerle gayrimüslimlerin zimmilik statüsüne o kadar avantajlı imkanlar tanınmıştır ki farklı gruplar Osmanlı İmparatorluğu içinde azınlık statüsü elde etmeye çalışmışlardır.

Kültürel ve sosyolojik olarak Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gayrimüslimler ile Türkiye Cumhuriyeti'ndeki azınlık durumları hukuki ve siyasi açıdan farklılıklar gösterse de birbirine benzemektedir. Bu bölümde Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde azınlıklara yönelik politikalar ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.

3.2 Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçiş Sürecinde Azınlıklara Yönelik Politikalar

Türkiye'nin modernleşme süreci yaklaşık iki yüzyılı aşkın süredir devam etmekte olan bir dönem olarak Tanzimat ile başlar. Tanzimat ile resmi anlamda başlayan bu süreç siyasi, hukuki, ekonomik ve kültürel olarak birçok yeniliği beraberinde getirirken, Avrupa'da yaşanan bir dizi siyasal, toplumsal ve ekonomik gelişmelerin sonucu gelişen modernleşme çabaları devlet ve toplum arasındaki geleneksel ilişki yapısının değişmesine sebep olmuştur.

Avrupa'da devlet ve vatandaş ilişkisi sosyal sözleşme yoluyla düzenlenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Avrupa ile benzer yöntemler kullanılmaya çalışılsa da yaşanan ekonomik bozulmalar ve askeri yenilgi Osmanlı Devleti'nin sonunu getirerek yeni bir devletin kurulması sonucunu beraberinde getirmiştir.

Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşanan yenilik hareketleri arasında ulus- devlet formatının Avrupa'dakine benzer şekilde ele alınması ve ülkede yaşayanların belirli bir kimlik altında tanımlanarak modernleşme sürecinin ana eksenine yerleştirilmesi bulunmaktadır. Bu amaç için yapılan değişimler İttihat ve Terakki Cemiyeti döneminde oldukça hız kazanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile yapılan reform ve inkılaplar dinin siyasal ve hukuki alandaki rolünü sınırlandırmıştır ve vatandaşlık Türk kimliği ile anlamlandırılmıştır. Dolayısıyla Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde bir modernleşme dönemi olarak laikleşme ve ulusal kimlik inşa süreci Türklüğün belirleyici olması yönünden azınlık politikasını etkilemiştir. Laikleşme; "kamusal yaşam ve işleyişin din, inanç ve büyü yerine akla ve hukuka dayandırılması ve çoğunluğun inancını paylaşmayanların da devletin koruması altında olmasını ifade eder." (Laikleşme, 2014). Sekülerleşme ise

bireylerin dini referanslarını önemsemeyerek dünyeleşmeleri demektir (Secular, 2010).

Osmanlı İmparatorluğu'nu devralan ve Kurtuluş Savaşı'nın sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletin kuruluşunun ilk yıllarında peşpeşe kanunları yürürlüğe koyarak, çağdaş ve laik bir Türkiye oluşturulmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet rejimi, yeni Türkiye olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve idari yapısını tamamen değiştirmeyi hedefledi. Azınlıklar ise Osmanlı İmparatorluğu'ndan almış olduğu miraslardan biridir. 24 Temmuz 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması ile hakları güvence altına alınan azınlık yeni cumhuriyet topraklarında kendileri için yeni bir gelecek kurmaya çalışmışlardır. Azınlıklara yönelik uygulanan politikalar kronolojik olarak aşağıdaki başlıklar ile detaylandırılmıştır.

3.3 Tanzimat Sürecine Kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda Azınlıkların Hukuki Statüsü

Osmanlı bir İmparatorluk olarak Türk- İslam Devleti olma özelliğinden dolayı hukuki açıdan İslamiyetin getirdiği şer'i hükümleri bünyesinde barındırmıştır. Bu özelliğini azınlıkların statüsüne de yansıtmıştır.

İslam Hukuku açısından gayrimüslim topluluklarla temasa geçme Hz. Muhammed'in Medine'ye göç etmesi sonucunda başlamış olmakla birlikte bu topluluk Müşrikler ve Ehl-i Kitap olarak iki kategoriye ayrılmıştır (Kaya, 2004). Din uğruna yapılan savaş anlamına gelen Cihad için Ehl-i Kitap topluluklar haraç ve cizye ödeyerek İslam egemenliğini kabul ederse zimmi tebaa olmaktadır (Bozkurt, 1996).

Zimmi bu anlamda İslam hakimiyetini kabul eden, Müslüman toplumun ise koruma ve konukseverliği altında süresiz olarak yaşayan gayrimüslimler için bir tür sözleşme görevi görmektedir. Zimmi tebaa İslam Devleti açısından zimmet adı verilen bir anlaşma ile korunan topluluklardır (Ürer, 2003:113).

Zimmiler, Müslüman değildir bu sebepten şer'i hükümler kendilerine uygulanmamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda, Müslümanlardan farklı olarak başka bir hukuka bağlı olan zimmiler, hoşgörü içerisinde, kendi dini inanış ve geleneklerini istedikleri gibi devam ettirmekte özgürdürler. İslam Hukuku'nun sadece Müslümanlar için uygulanan özel hukuk kurallarından farklı dini hukuk kurallara bağlı olan zimmilere hem kendi topluluklarını hem de Müslümanların

kendilerine has dini ve sosyal yaşamlarını, geleneklerini, kültürlerini korumaları amaçlarıyla belirli sınırlamalar getirmiştir.

Belirtilen kavramlarla ve uygulamalara tabii olan gayrimüslimlerin Osmanlı Devleti'nde bir topluluk olarak görülmesinde benzer kavramlar etkili olmuştur. Bu kavramlarla birlikte İslam Hukuku'nun tebaa konusundaki temel argümanları Tanzimat sürecine kadar korunmuştur. İdari olarak hiyerarşik bir yapı içerisinde devlet gayrimüslimleri iç dini millete ayırarak (Rum ve Ermeni Patrikhaneleri, Yahudi Hahambaşılığı) merkezi otoritesini sağlam kurduğunu düşünmüştür. Gayrimüslimler kendileri ile ilgili meselelerde devletin kendisine muhatap kabul ettiği merciiler, dini kurumlar ve onların yetkilileriyle muhatap olmaktadır. Ahali bu merciiler ile yönetilmekte, sorumluluklarını da bu kurumlar aracılığıyla yapmaktadır. Genel olarak Tanzimat sürecine kadar gayrimüslimlerin teşkilatlanması bu şekilde devam etmekteydi. Bir cemiyet haline gelmesi ise teşkilatlanma kavramı ile biçimlenmektedir.

Cemiyet; toplanmak, topluluk haline gelmek, bir yerde toplu olarak bulunmak anlamına gelmektedir (Sami, 1983: 276-277). İnsanların tek başına yeterli olmadığı, kendisi ile benzer niteliklere sahip başka insanlarla birleşerek yapacağı durumları kapsamaktadır. Osmanlı Devleti'nde ise 18. yy itibariyle Suriye ve Lübnan'da kilise törenlerine katılan cemaat için cemiyet kavramı kullanılmıştır. İlerleyen zamanlarda ise cemiyet kavramı Osmanlı Devleti'nin farklı bölgelerinde ilmi, edebi, hayır ve siyasi amaçlı kurulan gönüllü birlikleri, teşkilatları ifade ederdi (Hatipoğlu, 1999). Teşkilatlanma kavramı, Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında yapılanmıştır. Bu açıdan Türk ve müslüman halk pek çok konuda haklarını korumak amacıyla teşkilatlanmışlardır. Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim azınlıklar tarafından kurulan ilk cemiyet ise el-Cem'iyetü'suriyye olmuştur. Gayrimüslimlerin izin alarak kurduğu ikinci cemiyet ise İstanbul'da, Fransız ve İngiliz hekimlerin öncülüğünde kurulan ve zamanla diğer hekimlerin katılımıyla genişleyen, Dersaadet Cemiyet-i Tıbbiye'nin kuruluş yılı ise 1856'dır.

Osmanlı Devleti'nde azınlıkların büyük biri kısmının cemiyet kurma amacı dinidir. Bu kuruluş amacında Osmanlı Devleti'nin dini hoşgörüyeye sahip olması ve farklı inançlara, inanışlara sahip bünyesinde barındırdığı toplumlara karşı anlayışla davranmasıdır. Dini sebeplerden farklı olarak, azınlıkların kurduğu cemiyetlerin dört temel sebebi bulunmaktadır; emperyalist ülkelerin emelleri, azınlıklara tanınan

imtiyazlar, tarihi emellerin uygun bulduğu zaman olduğuna inanma ve müslümanlık-hristiyanlık çatışmasıdır. Bu Cemiyetler Batılı lkelerin Osmanlı azınlıklarına yönelik politikaların yürütülmesinde ağlar oluşturmaktadır.

Sanayi İnkılabı ertesinde ham madde ihtiyacı içerisinde olan gelişmiş lkeler, Osmanlı Devleti'nin geniş topraklarına ve imkanlarına sahip olmak amacıyla, Osmanlı Devleti üzerinde nüfuz ve etki sahibi olmak amacıyla Osmanlı azınlıklarını kullanmaya çalışmışlardır. Fransız İhtilali sonrasında milliyetçilik fikrinin etkisiyle azınlıkları siyasi ve iktisadi olarak destekleyen emperyal devletlerin aleyhine olacak şekilde, Osmanlı Devleti tarafından Tanzimat Fermanı'ndaki azınlıklara tanınan haklar, Islahat Fermanı'ndaki azınlık lehine düzeltmeler, nizamnameler ve imtiyazlar azınlıkların siyasi açıdan da desteklendiği belgelerdir (Sonyel, 1995:1-10).

Osmanlı Devleti Batı'nın gelişen fikir akımları ve tekniği karşısında, yıkılma ve dağılma süreçlerinde, güçsüz duruma düşmesini bir başka devletin yardımıyla, gler dengesinin değişen eğilimlerini gözeterek, İngiltere ve Fransa'nın Rusya karşısında ya da Rusya'nın diğer Avrupalı devletlere karşı Osmanlı'nın kendisini kullandığı görülmektedir. Söz konusu durum yapılan her ticari anlaşmada denge politikasının gözetildiğini göstermektedir. Osmanlı Devleti denge politikasını geleceğini sürdürmek açısından hayati önemde görmüştür. Bu durumdayken dış glere karşı taviz verip vermeme arasında ikilemde kalan Osmanlı Devleti diğer devletlerin içişlerine müdahalesini engellemek amacıyla azınlıklara imtiyaz vermiş ve bu imtiyazların korunması için de gayret sarf etmişlerdir. Ancak azınlıklara verilen imtiyazlar, sıkıntıların ortadan kalkmasına yetmemiştir. Verilen her imtiyaz müslüman topluluklarının gayri müslimlere yönelik bakışını olumsuz etkilemiştir. Türk ve Müslüman toplulukların arasındaki düşmanlık artan imtiyazlarla paralellik göstererek artmıştır. Her imtiyaz, yeni bir hakka ve isteğe sebep olmuştur. Azınlıkların kendilerine tanınan hakların belgelenmesi için çaba sarf etmeleri, imtiyazların artması ile hızla teşkilatlanarak ekonomik ve hukuki imtiyazlarla birlikte ulusçu fikirlerin etkisiyle kendilerine duydukları güven ile Osmanlı yönetiminden koparak bağımsız bir devlet kurabileceklerine yönelik inançları artmıştır.

Osmanlı Devleti kuruluşundan bu yana her etnik toplulukları bünyesinde barındıran büyük bir ırk ve kültür mozaiğidir. Kuruluş ve gelişme dönemlerinde büyük coğrafyaları egemenliği altına alan İmparatorluk, farklı toplulukları bünyesinde barındırarak, büyümesine engel teşkil etmeyecek politikalarla varlığını devam

ettirmiştir. Güçlü olduğu dönemde Batılı güçlerin etkisini hissetmeyen Osmanlı, 17. yüzyıl'ın sonlarından 19. yüzyıl'a uzanan çizgide, Batılı düşünce akımları ve teknolojisinin gerisinde kalmasıyla birlikte Batılı emellerin uygulama alanı haline dönüşmüştür. Rusya'nın sıcak denizlere inme, İngiltere'nin sömürge yollarını kontrol altına alma isteği ile Fransa, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ve İtalya'nın emperyal emellerini uygulama alanı olarak gördüğü Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan azınlıklar güçlü ülkelerin imparatorluğa nüfuz etme gerekçesi olmuştur.

Müslüman bir devlet olan Osmanlı, hiç şüphe yok ki Batılı devletler için doğu kültürünün temsilcisidir. Hristiyan alemi, Osmanlı Devleti'nin yayılım alanını durdurabilmek için her dönemde farklı metodlar uygulamıştır. Avrupa Devletleri bu sebeple Doğu Politikası'nı geliştirmiştir.

3.4 Osmanlı'da Millet Sisteminin İşleyişi ve Cemiyetler

Anadolu'da ve yayılım gösterilen tüm coğrafyalarda Osmanlılar, asimilasyonist politikalardan uzak durmaları sebebiyle çok çeşitli etnik grupları bünyesinde barındırmış, halkları kültürel olmak üzere pek çok açıdan etkilemişler ve onlardan da etkilenmişlerdir.

Kurulduğu yer itibariyle Rum nüfusunun yoğunlukta olduğu coğrafyada yayılım göstermesi, kuruluş yılları itibariyle, farklı din ve milletten insan gruplarıyla irtibatta ve temasta olan Osmanlılar, 15. yüzyıl itibariyle imparatorluğa dönüşüm sürecine girmesi ve büyümeyle imparatorluk içerisinde unsurların farklılaşması ve zenginleşmesi ile bir sistem olarak "Millet Sistemi" geliştirilmiş ve bu sistem II. Mehmet döneminden itibaren uygulanmaya başlamıştır. Millet sistemine göre Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan toplulukların din ve mezheplerine göre ayrılıp, sınıflandırılarak yönetilmesi anlamına gelmektedir (Ürer: 2003,122-125).

Osmanlı topluluk yapısı ümmet adı verilen müslüman tebaa, ikinci sınıf tebaa olarak ise mezhep ve dinlerine göre farklı millet gruplarına oluşturan gayrimüslimlerden oluşmaktaydı. Bu gruplandırma mezhep ve dinlerine göre Osmanlı yönetimi tarafından yapılmış, her bir gruba ise millet adı verilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki farklı kültürlerden gelen topluluk yapısı farklılıkları sebebiyle bireylerin hukuki durumlarını değerlendirmekten ziyade

topluluk olarak uygulamalar ve politikalar yürütülmesine karar verilmiştir. Böylece millet sistemi ile toplulukların kendi dil, din, gelenek ve göreneklerini yaşamalarına müdahale edilmeksizin bir sistem yaratılmış oldu. Gayrimüslimler bu sayede, müslüman toplumun bir parçası olarak, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde kendi yaşantılarını, kültürlerini devam ettirme imkanına sahip olmuşlardır. Müslümanların şer’i hükümlerinden ayrı olarak gayrimüslim olan bu kişilere kendi hukuk kuralları uygulanmıştır. Böylece imparatorluk sınırları içerisinde yaşayan zimmi kişilere, günlük yaşantılarını ve dini inançları gereği yapacaklarını düzenleyecek kendi örf, adet ve haklarını diledikleri şekilde düzenleme ve yaşama hakkı vermiştir (Ortaylı, 2007:63).

Millet sistemi bu manada cemaat kavramı ile eş yapıda ilerlemektedir. Millet sistemi içerisinde cemaatler kendi kendilerine yeterli olma gayesinde, dini olarak kendi otoriteleri ve halkların kendi cemaat liderleri ölçüsünde idare edilmelerini öngörmektedir. Geliştirilen bu sistem sayesinde ülkede yaşayan azınlıklar, İslam kültüründen ayrı olarak, kendi kültür ve niteliklerini geliştirerek varlıklarını devam ettirmişlerdir. Millet sisteminin millet ve hükümet ile ilişkilerini milletbaşı denilerin kişilerin aracılığında ilerletmekte, toplumsal tanımlamalar ise bir dini topluluğun üyesi olmakla belirlenmektedir (Uyav, 2008:48-50).

Osmanlı Devleti tebaaları sahip oldukları itibar ve imtiyaz sıralamasına tabiidirler. İtibar sıralamasında birinci sınıf tebaa müslümanları takiben Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler takip etmektedir. Müslüman toplumun içerisindeki etnik gruplar ise Türk, Arnavut, Pomak, Boşnak, Arap ve diğer müslüman gruplardan meydana gelmektedir. Bir idari komün olarak yetkilerini kullanan millet sisteminin cemaatleri genel idare, emniyet, ekonomi ve askerlik konularında görevliydi. Eğitim, sosyal güvenlik, adalet, nüfus, vakıf ve dini işler ile ilgili görev ve işleri, dini ve mezhep aidiyetine göre farklı millet teşkilatlandırmalarını barındıran topluluk hizmetlerinin diğer görev alanlarını tanımlamaktaydı.

Osmanlı Devleti’nde dini maksatların dışında cemiyet anlamında ilk siyasi cemaat Kanun-i Esasi kapsamında ele alınmıştır. Kanun-I Esasi’nin 13. Maddesi çerçevesinde: Tebaa-i Osmaniye nizam ve Kanun dairesinde ticaret ve sanat ve felahat için her nevi şirketler teşkiline me “zundur”lar denmektedir (Erişim tarihi 16.05.2021). Bu hüküm cemiyetlerin kurulmasına serbestlik getirmiştir. Günümüz cemaat oluşumlarının siyasi ve ideolojik hedeflerinden uzak olarak yorumlanabilecek

bu maddeye göre, ticaret, sanat, çiftçilikte işbirliğine dayanan teşkilatlanma anlayışı söz konusudur.

Görülmektedir ki teşkilatlanma idari ve ideolojik olmaktan uzaktır. Osmanlı Devleti'nin belirtilen niteliklere sahip cemiyet veya dernek kurulmasına izin vermemesinin ilk sebebi Kanun-i Esasi'nin oluşturmak istediği siyasi yapılanma mantığına ters olmasıdır. Ayrıca Fransa'nın Ticaret ve Ceza Kanunları'nın dernek ve tüzük oluşturma yapısına da aykırıdır. Söz konusu durum Osmanlı Devleti'nin merkeziyetçi yapısına aykırı olması, iktidarın gücünün bu oluşumlardan olumsuz etkileneceği düşüncesinden kaynaklanmaktadır. İlerleyen zamanda, 14 Şubat 1878 tarihinde, Kanun-i Esasi'nin tadil edilmesinden kaynaklanarak ticaret, sanat ve çiftçilikte ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin Fransa'dan aldığı kanunların ruhuna uygun olacak şekilde, her türlü teşkilatlanmanın denetim altına alınması amacıyla "Devlet tarafından izin verilmedikçe, hiçbir şirketin teşekkülüne müsaade edilmemesi" ne karar verilmiştir (Hanioğlu, 330). Belirtildiği üzere millet sistemi toplum içerisinde dengeli bir siyaset izlenmesi ancak bir o kadar da denetimli bir mekanizma oluşmasına ortam sağlamıştır. Kanun-i Esasi derneklerin kurulmasına izin vermemesine rağmen, teşkilatlanma yasağı Müslüman halk için de uygulanır olmuştur. Gayrimüslimler ise dernek kurma yasağına tabii olmasına rağmen, dernek kurumları gizli bir şekilde de olsa devam etmiştir.

Osmanlı Devleti'nde ayrılıkçı maksatla kurulan cemiyetlerin bazıları şunlardır; Etniki Eteryay Cemiyeti, Rum Meşruiyetleri Kulüpleri, Rum Uhuvvet-i İlimpervane Agayi, Rum Uhuvveti İlimperverane İrini, Rum Maarifperver Cemiyeti, Rumlar tarafından kurulan Viteşna, Makedonska-i Odrinska Revolütsionna Organizatsiya, Ermenilerin kurduğu Hınçak Komitesi, Taşnaksutyum Komitesi'dir. (Hanioğlu, 314-320). Bu durumun engellenemesinin başlıca sebebi Osmanlı Devleti'nin 1830 yılından sonra Batılı devletlere daha fazla bağımlı hale gelmesidir. Kırım Savaşı'nın ertesinde siyasi bağımlılıktan ziyade ekonomik bağımlılığın artması, dış güçlerin artması, siyasi çıkarların etkisi, yabancı ülke elçiliklerinin Osmanlı yöneticileri ve idaresi üzerindeki etkisi, milliyetçiliğin etkisi ile azınlık faaliyetlerinin artması, kapitülasyonların olumsuz etkisi son derece tesirli olmuştur. Bu durumdan kaynaklı olarak, Osmanlı Devleti, kendi kanunlarını yalnızca Türk ve müslüman halk için uygulamıştır. Azınlıklara müeyyidelerin uygulanmamasının vermiş olduğu zafiyet

azınlıkların sonraki aşamada Osmanlı Devleti'nin bünyesinden kopmasına sebep olmuştur.

II. Meşruiyet dönemine kadar siyasi ve gizli faaliyet gösteren teşkilatlanmalar için cemiyet kavramı kullanılmıştır.

Genel olarak Millet Sistemi Fransız İhtilali'nden ertesinde yayılım gösteren milliyetçilik düşüncesinin Osmanlı Devleti'nde tesirini göstermesi üzerine 1821 yılındaki Yunan İsyanı'nın başlaması ve son kertede Osmanlı Devleti'nden parçalanmaların yaşanması itibariyle uygulanırlığını kaybetmiştir (Saraçlı, 2007:115). Yaşanan bu kopuş Osmanlı bünyesinde yaşayan diğer azınlık gruplarını da etkilemiştir. Ayrıca Batılı ülkelerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmasına sebep olmuştur. Oluşan durumlar sonucunda Osmanlı İmparatorluğu, 3 Kasım 1839 yılında Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümayunu) ve ardından 18 Şubat 1856 tarihinde ise Islahat Fermanı'nı yayınlamıştır. Yapılan bu yeni hukuksal düzenlemelerle Avrupalı Devletlerin Osmanlı'nın iç işlerine karışılmasının önüne geçilmeye çalışılmış ve gayrimüslim azınlıklara ise yeni haklar tanınmıştır.

3.5 Osmanlı'da Gayrimüslim Topluluklar

Osmanlı Devleti'nde yaşayan zımmilerin millet sistemi ile gruplandırılmasının ardından birinci sınıf olan, çoğunluk olan topluluklar olarak Türkler, Araplar, Boşnaklar, Avrnavutlar gibi müslüman topluluklardır. Dolayısıyla zımmilik üç millet olarak Rum, Ermeni ve Yunan adı altında gruplar olarak belirlemiştir. Ermeniler ise kendi aralarında Katolikler ve Protestanlar olarak iki grup şeklinde varlıklarını devam ettirmişlerdir. Klasik dönem Osmanlı millet sistemi'nin Rum, Ermeni ve Yahudi cemaatleri üzerinden şekillenmektedir.

Ermenilerin geneli Gregoryan Ortodoks, daha az miktarda olanı ise Katolik ve Protestanları kapsayacak şekilde Anadolu ahalisinden oluşmaktaydı (Oran, 2010:50). Ermeniler Türk idaresi altına girmesi 1071 Malazgirt Meydan Muharebesi öncesinden itibaren başlayarak Selçuklu ve Osmanlı İmparatorlukları döneminde devam etmiştir (Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları, 2005:110).

Ermenilerin ruhani merkezi Erivan yakınındaki Eçmiyazin Kilisesi, İstanbul'da bulunan Ermeni Patrikhanesi'ne bağlıdır. Kilise ve din adamlarının Ermeni halkı üzerindeki etkisi çok büyüktür. Hiyerarşik bir teşkilatlanma içindeki Ermeniler,

Osmanlı Devleti içerisinde dillerini konuşarak bağımsız bir şekilde faaliyetlerini gösterme ortamı bulmuşlardır.

Osmanlı Devleti içerisindeki en kalabalık ve ayrıcalıklı millet ise Rumlardır. Yayınlanan Osmanlı belgelerine göre Rumlar, diğer milletlere göre önceliğe sahip olmuşlardır. Rumların Osmanlı tabiiyetine girmesi 1453 yılında İstanbul'un fethinin ardından Trabzon'un 1461 yılında Türkler tarafından ele geçirilmesi sonucunda Osmanlı tebaası haline gelmişlerdir. Ermeni Patrikhanesi'nin liderliğinde Ermeniler bağımsız bir şekilde Osmanlı topraklarına kendi kültür, din özgürlüklerini koruyarak hayatlarına devam etmişlerdir. Osmanlı Devleti içerisinde Rumların azınlık sınıfı olarak en ayrıcalıklı olan grup olmasının yanı sıra Rum gençlerinin Avrupa'da eğitim almaları sonucunda Osmanlı Devleti'nde dış ilişkiler alanında görev alması sonucunda milliyetçilik akımının etkisini daha etkili bir şekilde yayması ayrılıkçı hareketlerin başlangıç noktasına işaret etmektedir. Bu yönde 1798 yılında kurdukları Megali İdea ve bu amaçla hareket eden Pontus Rum, Mavro Mira, Etnik-i Etery gibi cemiyetler Rum milliyetçiliğinin yayılım göstermesinde ve etkisini büyük olmasında son derece büyük öneme sahiptir. Mora İsyanı ise Rumların ayrılıkçı hareketlerinin yaygınlaşmasında etkili olan kilit konudur, Rumlar, isyan ertesinde Rusya'nın ve Batılı devletlerin katkıları ve yardımı ile 1829 yılında Yunan Devleti'ni kurmuşlardır.

3.6 Osmanlı İmparatorluğu'nda Azınlık ve Azınlık Haklarının Geliştirilmesi

19. yüzyıl ilk dönemine kadar millet sistemi kurallarına uygun olarak yaşayan gayrimüslimler için Fransız İhtilali'nin milliyetçilik, özgürlük, eşitlik olarak tüm dünyayı saran üç temel ilkesinin etkisiyle bağımsızlık taleplerinin sonucu Osmanlı Devleti yeni yöntemler ve politikalar yürütme zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı Devleti bu dönemde söz konusu azınlıkların ayaklanmaları ile başa çıkmaya çalışmış, Batılı devletlerin üzerinde kurduğu ekonomik ve siyasal baskıları azınlıklar üzerinden devam ettirmelerini engellemeye çalışmıştır. Aynı güçler Osmanlı İmparatorluğu'na reformlar yapması ve onlara haklar vermesi konusunda baskı yapmaya başlamışlardır (Bozkurt, 1996:40).

Çalışmamızın içeriği açısından azınlık haklarının Osmanlı döneminden itibaren gelişmesi ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde gayrimüslimlerin özellikle ekonominin Türkleştirilmesinde etkilenen ana kesim olması açısından önemlidir. II.

Mahmut'un Hayriye Tüccarları Fermanı ile ekonomik aktör olarak Müslüman Türkleri ön plana çıkarmasının ardından, Murat Koraltürk'ün Erken Cumhuriyet Döneminde Ekonominin Türkleştirilmesi adlı çalışmasında da belirttiği gibi, II. Jöntürk ve cumhuriyetin ilk yıllarında gayrimüslimlerin ekonomik yaşamdan yasalara aykırı bir şekilde zorla çıkarılması ve yerine Müslüman-Türk'ün geçirilmesi durumu anlatılmaktadır (Koraltürk, 2011). İttihatçılar yani I. Jöntürk dönemi de dahil olmak üzere Osmanlı yöneticileri imparatorluğun bölünmesini engellemek için Millet-i Osmaniye olarak tanımlanan Türk'tür (Akçam, 2002:101). Koraltürk bu açıklamayı; göç ve ekonominin Türkleştirilmesi, sermayenin Türkleştirilmesi, işgücü ve mesleklerin Türkleştirilmesi başlıkları üzerinden yapar (Koraltürk, 2011). Koraltürk milli iktisat kavramı yerine Ekonominin Türkleştirilmesi terimini kullanmayı tercih eder. Ayhan Aktar ise bu kavramın kullanılmasını akademik olarak doğru bulmaktadır (Çetinoğlu, 2012, Erişim Tarihi: 20.12.2021). Aktar'a göre bu kavram cumhuriyet tarihi içinde azınlık mensuplarının ekonomik hayattan tasfiye olmalarına yol açan yasal ve yasal olmayan tedbirleri ifade etmektedir. Koraltürk'e göre, Türkleştirme politikalarının temeli, kültürel plandaki farklılıkların farklı grupların tasfiyesi ile ortadan kaldırılması ve Müslüman Türk unsurun egemenliği altında homojen bir toplum yaratılması amacı bulunmaktadır. Osmanlı'da, Müslümanlar bürokratik burjuvaziyi oluştururken, azınlıkların da ticaret burjuvazisini oluşturması sebebiyle Türk bürokratik burjuvazisinin kurmuş olduğu yeni Cumhuriyet'te bürokratik burjuvazi ve ticaret burjuvazisini birleştirmeyi hedefler. Koraltürk'e göre erken Cumhuriyet döneminde ekonominin Türkleştirilmesi uygulamalarının benzerine İkinci Meşrutiyet döneminde de rastlanır.

Osmanlı tarihinde, azınlıklarla ilgili olarak, Osmanlı Devleti ilk ayaklanmayla 1812 yılında karşılaşmıştır. 1812 Sırp ayaklanması sonucunda Sırlar özerklik hakkını elde edebilmişlerdir. 1829 yılında bu ayaklanmayı takiben gerçekleşen Yunan ayaklanması ise özerklikten öte, bağımsızlıkla sonuçlanmıştır. Bu ayaklanmalar sonucu, dağılmaların önlenemeyeceği durumuyla karşı karşıya kalan II. Mahmut, gayrimüslimler arasında eşitliği sağlamaya yönelik düzenlemeler yapılması gerektiği konusunu gündeme getirmiştir. Bu yönde yapılan düzenlemeler 3 Kasım 1839 tarihli Tanzimat Fermanı, 1856 tarihli Islahat Fermanı ve devamı nitelikte maddeleri bünyesinde barındıran Kanun-i Esasi'dir (Bozkurt, 1996:40-45).

3.7 Tanzimat Fermanı (Gülhane Hattı Hümayunu)

Tanzimat Fermanı bir diğer adıyla Gülhane Hattı Hümayunu, Osmanlı adaletname geleneğinin bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Tanzim yani nizam verme dönemi olan 19. yüzyıl Osmanlı Devleti için daha önceki dönemlerden farklı olarak, yeni kurumların, yeni düzenlemelerin hayata geçtiği dönemdir.

Gülhane Hattı Hümayunu Mustafa Reşit Paşa tarafından hazırlanmıştır. Gülhane Parkı'nda okunan bu fermanın ismini aldığı üzere de görüldüğü gibi, tüm millet başlarının, yabancı devlet elçilerinin, devletin ileri gelenlerinin bu esnada dinleyici olarak yapılan gelişmeleri takip etmesi belgenin öneminin bir kez daha kanıtlar nitelikteydi (Kaya, 65-70).

Gülhane Hattı Hümayun sırasında aynı zamanda Kavalalı Mehmet Ali Paşa Meselesi başa çıkmak zorunda kalan Osmanlı Devleti, gayrimüslimler için, her dinden tebaanın eşitliği ilkesi ile herkes için eşit kişi hakları, ceza ve vergi hukuku anlamında aynı güvenceleri vermiştir. Bu gelişmelerle ilk kez pozitif hukuk kuralı haline gelen fermanın amacı, imparatorluğun geniş sınırları içinde birlik sağlanması, gayrimüslimlerin can, mal, konut dokunulmazlıklarının sağlanması garanti altına alınmıştır. Azınlıklarla ilgili olarak sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda haklara yer verilmiştir.

Tanzimat Fermanı ile din esasına dayalı Millet Sistemi yerini, Osmanlılık fikrine bırakmıştır. Osmanlılık fikri Millet Sistemi'ne göre daha kozmopolit, hakimiyeyi milliyeye anlayışına dayanır. Tanzimat Fermanı ile tüm devlet kurumları ve rütbelerinin kapısı gayrimüslimlere açılmıştır. Yasal olarak tanınan bir diğer hak ise; gayrimüslimlerin Müslümanlar için şahitliğinin kabul edilmesidir. Tanzimat Fermanı ile Müslümanlara tanınan her haktan yararlanmak hakkına sahip olan gayrimüslimler, askerlikten muaf olmuştur (Güler, 2016). Tanınan haklar ile eğitim ve ticarete geliştirme fırsatını da elde etmiş oldular.

Osmanlılık fikri ile, Osmanlı olmanın hak kazanmak yönünden yeterli olduğu durumunun üzerinde durulmasıyla birlikte, gayrimüslim tebaaya Müslümanlara eşit haklar tanınmıştır. Gayrimüslimlere devlet hizmetinde ve idaresinde söz sahibi olabilmeleri hakkın tanınmıştır. Millet Sistemi'nin dini temeller esas alınarak din adamlarının kendi gayrimüslim tebaaları üzerindeki mutlak otoritesi kırılmaya çalışılmış ve devlet idaresi, cemaat yönetiminde söz sahibi olabilmeleri sağlanmıştır.

Bu sayede Tanzimat Fermanı ile gayrimüslimler yalnızca Müslümanlarla değil, kendi tebaaları içindeki din adamları ile eşit statüye konmuştur. Böylece dini liderlerin, kiliselerin kendi yararlarına topladıkları vergi miktarlarının oranlarının kötü niyetli olarak belirlenmesinin önüne geçilmeye, bu sebepten kaynaklanan şikayetlerin önlenmesine yönelik adım atılmış oldu.

Eşitlik prensibinin Fermana açık bir şekilde geçmemesi ancak kanunların ortaya konulması ve uygulanışı yönünde eşitlik ilkesinin göz önünde bulundurulduğu belirtilmiştir. Fermanın içeriği aşağıdaki şekildedir:

- Ceza davalarının açık bir şekilde (Aleni) ve tüm taraflar ve konular gözetilerek yapılmadıkça ve suçlu olan kişiler için şer’i hüküm düzenlenmedikçe, hiçbir kimsenin açık ya da gizli bir şekilde öldürülmesine sebebiyet verilmedikçe (Suç ve cezanın yasallığı)
- İmparatorluk sınırları içinde yaşayan her bir kimsenin can, mal ve namus güvenliği sağlanacak ve adaletsiz olması sebebiyle “müsadere” yöntemi kaldırılacaktır.
- Bu konuda, uyruklara tanınan izin kesin olarak belirlenmiştir ve Padişah tarafından güvence altına alınmıştır.
- Başka konularda oy birliği ise Meclis-i Ahkâm-ı Adliye’ye danışarak karar almak gerekmektedir. Bunun için Meclis-i Ahkâm-ı Adliye’nin üyelerinin sayısı artırılacaktır; Meclis-i Ahkâm-ı Adliye’de herbir kimse düşüncesini açık bir şekilde söyleyecek ve askeri işler yetkili kurulda aynı şekilde görüşülecek, her konuda verilen kararlar Padişahın onayına sunulduktan sonra yasa olarak sayılacak,
- Fermana yer alan tüm konuların din, devlet ve millet için iyi olacağına, Padişahın fermana yer alan konulara aykırı olarak davranmayacağına ve Padişahın bu konuda Kutsal Emanetler Odası önünde yemin edeceğini içermektedir. Aynı yemini devlet memurları ve ulema da edecektir.
- Fermana yer alan konulara aykırı herhangi bir davranış sergileyenlere verilecek cezaları belirlemek için ayrı bir ceza kanunnamesi yapılacak; suç işleyen herkes hiçbir imtiyaz tanınmadan bu kanuna göre cezalandırılacaktır.

- Memurların belirli bir maaşı olduğu için rüşvet almalarına gerek kalmamıştır. Ayrıca bu rüşvet durumunu engellemek için ayrı ve etkili bir yasa yapılacaktır. (Eryılmaz, 1992).

Belirtilen tüm maddelerin her yerde uygulanacağı ve dış ülkelere de duyurulacağını ifade edilmiştir. Tanzimat Fermanı'nı kurallar arasında can, mal ve namus güvenliği gelmektedir. Tüm hakların kanunlarla güvence altına alınması garanti edilmiştir. Şeriat ve kanun hükmü olmadan, gayrimüslim ve Müslüman tebaa hakkında herhangi bir hüküm verilemeyeceği, müsaderenin kaldırılması, askerlik sürelerinin kısaltılması, vergilerin sahip olunan servete ve varlığına uygun, adaletli bir şekilde tanzimi, iltizam usulüne ise son verilmesi kararlaştırılmıştır.

Yapılan tüm düzenlemelerin amacı gayrimüslim, azınlık olan tebaanın ayaklanmalarının önüne geçilmesi ve dağılmanın önlenmesiydi. İdari olarak verilen bu kararlar ise diğer yandan, Müslüman tebaa üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır. Sonuç itibariyle azınlıklara sunulan hakların yetersiz olduğu iddiası ile uygulama sorunlarını yeniden gündeme getirmiş, daha fazla hak elde etmek için çaba sarfetmişlerdir (Vahapoğlu, 65-70).

Fermanda, adalet ve refah ilkeleriyle Müslüman ve gayrimüslim bütün halk eşit tutulmuş, ırk ve din ayrımını yapılmaksızın tüm tebaaya can ve mal güvenliği sağlanmış, iltizam usulünün kaldırılarak herkesin gelirine göre vergi vermesi, askere alma usulünde de değişiklikler yapılarak her bölgeden hizmete alınanların belirli bir süre için askerlik yapması, mahkemelerin ve yargılamanın açık yapılmasını vaat ediyordu. Tanzimat Fermanı teorik olarak bireyin statüsünü, Osmanlı Devleti vatandaşı olmanın verdiği sorumlulukla, hak kazanmayı ve ödevlerini yerine getirmeye, birey ile devlet arasında ise yeni ve doğrudan bir ilişki kurmaya yarayan bir yapı için zemin oluşturuyordu. Netice itibariyle Tanzimat Fermanı ile gayrimüslimlere çok geniş haklar verilmişse de bu durum Batılı Devletlerin azınlıklar vasıtasıyla, siyasi ve iktisadi çıkarlarını kullanarak Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmalarına engel olamamıştır.

3.8 Islahat Fermanı

Gülhane Hattı Hümayunu, Tanzimat Fermanı ile gayrimüslimlere tanınan hukuki haklar, yeni düzenlemeler ve gösterilen tüm çabalar azınlık mücadeleleri karşısında

yetersiz kaldığı gerekçesiyle var olan sorunları biraz daha arttırmıştır. Bu sebeple, 18 Şubat 1856 tarihinde Bab-ı Ali'de tüm tebaaların önde gelenlerinin katıldığı bir toplantıda yürürlüğe giren Islahat Fermanı var olan kurallara yeni bir boyut katmıştır, yeni bir gelişim, ilerleme eklenmesine sebep olmuştur.

Tanzimat Fermanı, 3 Kasım 1839 yılında ilan edilmiştir. Bu fermanla bütün Osmanlı tebaası kanun önünde eşit sayılmıştır. Herkesin can, mal ve namus dokunulmazlığı devlet güvencesi altına alınmıştır. Bununla birlikte, Islahat Fermanı'nın yapılmasını sağlayan siyasi gelişmelerin başında Kutsal Yerler Sorunu gelmektedir (Kaya,80-92). Fransa ve Rusya arasında Kudüs'te bulunan Kutsal Yerler koruyuculuğu sebebiyle gerginlik yaşanmıştır. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 7.maddesine göre Rusya, Osmanlı topraklarında yaşayan Ortodoksların hamisi olarak, Ortodoksları himaye ve onlara ait kutsal yerleri güvence altına alarak, ziyaret etme hakkını elde etmiştir. 18.yy'da etkisiyle tüm Fransa'yı ve dünyayı etkisi altına alan Napolyon, Katolik din adamlarının dayanağını almak amacıyla kutsal yerler konusunu gündeme getirmişlerdir. Rusya ve Fransa arasındaki bu sorun, Osmanlı Devleti girişimleriyle sonuçsuz kalınca, Fransa, Osmanlı Devleti, İngiltere, İtalya Piyamonte Devleti ile mücadele içerisine girmiştir. Özellikle Rusya'ya karşı cephe alan, Fransa ile İngiltere, Rusya'ya karşı savaş açmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu mücadeleye karşı İngiltere, Fransa ve Piyomente yanında, Rusya karşısında savaşa girmesi sonucunda, İngiltere'nin arabulucuğuyla barış masasına oturan devletler 1856 yılında, tam Islahat Fermanı'nın hazırlandığı süreci bu çalkantılarla Osmanlı Devleti mücadele etmiştir.

Gülhane Hattı Hümayunu'na benzer bir şekilde Islahat Fermanı'nda tüm tebaanın din ve mezhep farkı dikkate alınmadan can, mal ve namus güvenliği padişahın garantisi altına alınmıştır. Bu durum Islahat Fermanı'nda şu şekilde ifade edilmiştir:

“...Gülhane'de kıraat olunan hatt-ı hümayunum ile Tanzimat-ı Hayriyem mucibince her din ve mezhepte bulunan kaffe-i şahanem hakkında bilaistisna emniyet-i can, ve mal ve mahfuziyeti namus için taraf-ı eşref-i padişahanemden va'd ve ihsan olunmuş olan teminat bu kerre dahi tekit ve teyit kılındığından bunun kamilen fiile çıkarılması için tedabir-i müessirenin ittihaz olunması...”

“...Ve zir-i cenah-ı atıfet seniyye-i padişahanemde olarak memalik-i mahruse-i şahanemde Hıristiyan ve sair gayrimüslim cemaatlerine ecdad-ı izanmım tarafımdan

verilmiş ve sinin-i ahire’de ihsan ve ita kılınmış olan bilcümle imtiyazat ve muaffiyat-ruhaniye bu kere dahi tahrir ve ibka kılınıp” (Kili, Gözübüyük, 2006).

Islahat Fermanı sayesinde Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslimlerin hukuki hayatlarına dair yeni düzenlemelere yer verilmiştir. Ticaret ve ceza davaları konularında Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki meselelerin karma mahkemelerinde görülmesi, gayrimüslimlerin Müslümanlara şahitlik etmesi gibi konular yeniden kabul edildi. Gayrimüslimler dini kurallarına göre and içeceklerdir. Gayrimüslimlerin davaları ise kendi Patrikhanelerinde veya Ruhani Meclislerinde görülebilecektir. Askerlik konusunda da gayrimüslimlere eşit haklar tanınmaktadır. Tanzimat Fermanı’nda Hristiyan tebaanın askere alınamaması hükmü yer verilmekteyken, Islahat Fermanı ile askerlik hizmetinin gayrimüslimler tarafından yapılması konusu kabul edilmiştir. Askerlik hizmetini yapmak istemeyen gayrimüslimler, belirli bir bedel karşılığında askerlik hizmetinden muaf tutulabilecektir.

Islahat Fermanı’nda eğitim hakkına ve bu hakkın kullanılmasına dair olarak her topluluğun ana dilinde eğitim görmek üzere okul açabilmesi, söz konusu okulların program yapmasının ve müfredatlarının belirlenmesinin Osmanlı idaresinde, padişahın olması durumu gözetilerek izin verilmiştir. Yapılan tüm hükümlerin, kanunları ve düzenlemelerinin sebebi Batılı devletlerin etki nüfusunu olabildiğince azaltmak, en az seviyeye indirmektir. Eğitim alanında söz konusu gelişmeyle birlikte, gayrimüslimler, Batılı devletlerin desteğini alarak imparatorluk sınırları içerisinde kendi cemaat okullarını açmaya koyulmuşlardır.

3.9 Millet Nizamnameleri

Millet Nizamnameleri, 1856 yılında Osmanlı idaresinde, her milletin kendi yönetimlerini sağlamak amacıyla komisyonlar kurarak bu komisyonlarla idarelerinin sağlanması ve komisyonlarda alınan kararların Bab-1 Ali gözetimi sonrasında kabulü ile mümkün olan nizamnamelerdir. Millet Nizamnameleri İngiliz, Fransız ve Avusturya elçilerinin her milletin kendi yönetimini sağlamak amacıyla yeniden düzenlenmesi, organize edilmesi düşüncesine tedbiren doğmuştur.

Millet Nizamnameleri aracılığıyla cemaatlerin nizamnameleri değerlendirilmiştir. Milletlerin kendi komisyonu tarafından düzenlenen nizamnameler, Bab-1 Ali onayını

aldıktan sonra uygulanmaya başlamıştır. Cemaatler hazırladıkları komisyon belgelerini temel yasa olarak değerlendirmiştir. Bu sebeple her millet eyaletlerde bölgesel meclisler aracılığıyla komisyon belgelerini organize bir şekilde yürütmüştür.

25 Nisan 1861 tarihinde, Osmanlı Devleti tarafından, Rum Patrikanesi'nin Nizamnamesi'ni yürürlüğe koymuştur. Fener Rum Patrikhanesi'nin Nizamnamesine göre Patrikhane, Ortodoks milletin başıydı. Bu sebepten kendi cemaati ile Osmanlı arasındaki ilişkiyi düzenlemekle, hayata geçirmekle yükümlüydü. Alınan kararlar ise ilgili mecliste görüşülmek, karara bağlamak üzere havale edecekti.

Millet teşkilatlanması her cemaat için kendi iç işleyişinde belirli kurallarla sağlandı. Söz konusu teşkilatlanma birimlerinde yenilik hareketlerini ise Ermeni toplumunda baş gösterdi. Sırp ve Yunan isyanları, özellikle Yunan İsyanı'nın ardından bağımsızlık sonucunu gören Ermeniler diğer azınlık cemaatlerine göre daha nüfuzlu bir yere sahip olmuştur. Osmanlı Devleti, dağılma endişesi içerisinde, Rum Patrikhanesi'nin millet işlerini idare etmesinde otorite sahibi olması için Patrikhane'nin bir meclis kurmasına izin verdi. Rumlara benzer bir şekilde Ermenilerin de aynı haklara sahip olması konusunu ise tepkiyle karşılamadı. Bunun üzerine 29 Mart 1863'te Ermeni Patrikhanesi bir nizamname yayınladı (Akkaya, 2011:20-25). Her milletin kendi nizamnamesi ile yönetilmesi kuşkusuz olarak işlevsel bir yöntem olmuştur. Aynı şekilde diğer önemli bir azınlık grup olan Yahudiler ise, diğer milletlere nazaran, milliyetçilik akımının etkisinden daha az etkilenmiştir. Tanzimat Fermanı ile verilen yeni haklar Yahudilerin Osmanlı idaresi, mahkemelerinde sayılarını ve saygınlıklarını artırmıştır. Yahudilerin kazanmış olduğu bu haklar, kendi içlerinde Yahudi tüccar, banker ve milletin yönetiminde daha fazla hak sahibi olması isteklerini beraberinde getirmiştir. Bu istek yeni bir nizamname olan 15 Mayıs 1865 tarihinde Yahudi Millet Nizamnamesi yayınlanarak İrade-i Seniye sayesinde yürürlüğe girmiştir (Akkaya, 2011:21-25). Ancak Yahudiler ferman sonrasında ticaret, bankacılık ve imalattaki üstünlüklerini devam ettirememiş, bu üstünlük Ermenilere geçmiş, imparatorlukta göreceli olarak değerlendirilebilecek önemlerini kaybetmişlerdir (Erişim Tarihi: 20.12.2021).

İrade-i Seniye ile Yahudi Millet Nizamnamesi'ne göre Yahudi milletin lideri olan hahambaşı, halef- selef sıralamasıyla görevini bir önceki hahambaşı olan babadan oğula geçen göreviyle Osmanlı tebaasından ileri gelmekte, en az otuz yaşında ve

yetmiş beş yaşını geçmeyen kişiydi (Eryılmaz, 1988:126). Var olan bu nizamname Yahudiler tarafından II. Abdülhamit zamanına kadar uygulanmamıştır (Güler, 2016).

3.10 1876 Kanuni Esasi

Osmanlı Devleti'nin ve hukuk tarihimizin ilk anayasası Kanuni Esasi, padişah fermanı ve otoritesinden ayrı olarak hukuk kurallarının teminatı olarak değerlendirilir. Osmanlı idaresinde hazırlanan Kanuni Esasi II. Abdülhamit döneminde yürürlüğe girmiştir. Kanuni Esasi Osmanlı tarihindeki ilk yazılı anayasadır. Sahip olduğu bu özelliğiyle Kanuni Esasi, var olan tüm gelişmelerin, düzenlemelerin bir toplamı niteliğinde, Batılı devletlerin anayasalarından örnek alınarak hazırlanmış tarihsel bir üründür. Kanuni Esasi halk kitlelerinin desteğiyle ve padişah etkisiyle doğmamıştır (Kodaman, 30-31). Bir grup bilge kesimi olarak Genç Osmanlılar veya Jön Türkler tarafından yapılması amaçlanan bir Batılılaşma, modernleşme hareketi olarak Kanuni Esasi, siyasi, sosyal ve kültürel gelişmeleri bünyesinde barındıran bir anayasal harekettir.

Osmanlı Devleti içerisinde bulunduğu duraklama ve dağılma döneminin olumsuzluklarını, Batı'daki gelişmeleri örnek alarak, Batı'nın ürünlerini, anayasal faaliyetlerini model olarak almaya çalışmıştır. Dolayısıyla, 19. yy, II. Mahmut, selefi III. Selim dönemi itibariyle tohumları atılmış, çağdaşlaşma, modernleşme anlamında bir Batılılaşma sürecidir. İlber Ortaylı'ya göre batılılaşma yolunda yapılan bütün yenilik hareketleri değerlendirildiğinde, batılılaşmanın teorik nedenlerden öte, pratik sebeplerle başladığı görülmektedir (Ortaylı, 2008:27). Bu pratik sebepler savaşlardan alınan yenilgiler, azınlıkların hak ve ayrılık talepleridir. Ortaylı'ya göre Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu durumun kargaşası, Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanları ile başlayan dönem, reformizasyon süreci imparatorluk coğrafyasını etkisi altına almıştır. Kanuni Esasi'nin ilan edilmesinde Batı etkisi, müdahalesi, demokratik fikirlerin Fransız İhtilali'nin milliyetçilik akımının etkisiyle bağımsızlık hareketlerinin, ayaklanmaların artması, özellikle etnik kimliklerin çok fazla olması sebebiyle azınlık cemaatlerinin etkisinin son derece fazla olması sebebiyle Balkan coğrafyasında yaşanması, anayasacılık hareketlerinin artması ve padişah yetkilerinin sınırlandırılması gibi olaylar Kanuni Esasi'nin ilan edilmesini beraberinde getirmiştir (Ortaylı, 2008:28). Osmanlı Devleti'nin iç ve dış baskılar sonucu anayasal hareketler gerçekleştirmesi, Osmanlı aydınlarının Fransız İhtilali

fikir akımlarını Osmanlı iç işleyişine adapte etme düşünceleri doğrultusunda meşruiyetin ilanı, hak ve hürriyetlerin belgeler ile tanınması sonuçlarını doğursa da imparatorluk içi bu yeni durumun iç işleyiş eğilimlerine adaptasyonunun kendisine özgü bir şekilde sağlanmaması, gelişmelerin kopuk kopuk gerçekleştirilmesine sebebiyet vermiştir. Bu anlamda anayasanın hazırlanmasının temel amacı etnik ve dini ayrımların dikkate alınmadan bütün tebaayı temsil eden bir parlamento kurulması, parlamenter sistemin hakim olması ve hükümdarın da yetkilerin tek sahibi olmaması adına, yetkilerini anayasal bir sisteme dayandırmasıdır.

Kanuni Esasi azınlık cemaatleri için 8. ve 26. Maddeleri kapsayacak şekilde 14 maddede konu edinmektedir. Bu anlamda;

“8. Madde; din ve mezhep ayrımına bakılmaksızın Osmanlı toprakları içinde yaşayan herkesin Osmanlı vatandaşı olarak kabul edilmesi,

9. Madde; Osmanlı vatandaşlarının tümünün, kişisel özgürlüklerine sahip olmaları,

10. Madde; kişisel özgürlüklerin güvence altına alınması,

11. Madde; devletin resmi dilinin İslam olmasının yanı sıra kamu düzenine, genel ahlaka aykırı olmadığı sürece, her Osmanlı vatandaşının kendi dinini yaşama özgürlüğüne sahip olması,

12 ve 13. Madde; matba ve şirketleşmenin serbest olması,

14. Madde; tüm vatandaşların dilekçe hakkına sahip olması,

15 ve 16. Madde; kanuna uygun olarak özel ve genel eğitimin serbest olması,

17. Madde; din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin bütün Osmanlıların kanun önünde eşit olması ve aynı hak ve ödevlere sahip olması,

18. Madde; devletin resmi dilinin Türkçe olması ve kamu hizmetlerin istihdam sağlanması için Türkçe bilinmesinin şart olması” yer almaktadır (Tanör,1999: 27-30).

Maddelerde de görüldüğü üzere gayrimüslimler müslümanlarla eşit haklara sahip olmuşlardır ancak bir yandan sahip oldukları ayrıcalıkları da bırakmak istememişlerdir.

İlk Osmanlı Parlamentosu'nun oluşum zemini Kanuni Esasi ile mümkün olmuştur. 17 Mart 1877'de İstanbul'da toplanan ilk Osmanlı Parlamentosu'nda çok çeşitli

milletler ve azınlıklar temsil edilmekteydi. İlk Osmanlı Parlamentosu'nun milletvekillerinin %59'u Müslümanlardan, %41 ise yani neredeyse yarımaya yakını, gayrimüslimlerden oluşmaktaydı.

İlk mecliste Osmanlılık fikri ön planda tutulmuştur. Osmanlılık fikri ile Osmanlı tebaası gayrimüslim ve Müslümanlarla ile bir bütündü. Bu bütünlük düşüncesi birlik, beraberlik ve kardeşliği şüphesiz sağlayabilmişti. Ancak yaklaşık beş yüzyıldır milleti hakime olan Müslümanların, gayrimüslimlerle eşit statüye getirilmesi hoşnutsuzluk yaratmamış değildi.

Osmanlı Parlamentosu azınlıkların Müslümanlarla birlikteliği, cemaatlere tanımış olduğu hakların sosyal, ticari ve kültürel imtiyazlar ile birlikte tamamlanması Osmanlı Devleti'nin iyi niyet göstergesinin somut bir ürünü olmuştur.

3.11 Sevr'den Lozan'a Azınlıklar

Sevr ile Lozan Antlaşması 20.yy'ın ilk çeyreğinde Doğu Sorunu'nun çözümüne yönelik olarak imzalanan, iki farklı sürecin sonrasında meydana gelen siyasal belgelerdir. Bu iki antlaşma, Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren sözleşmeler olmakla birlikte hem şeklen hem de içerik olarak birbirinden farklı anlaşmalardır.

Sevr Anlaşması, Birinci Dünya Savaşı sonucunda, Mondros Mütarekesi sonrasında ortaya çıkan sürecin bir parçası olmakla birlikte, Lozan Antlaşması da genel olarak Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçları açısından değerlendirmektedir. Lozan Antlaşması bu sebepten, Kurtuluş Savaşı'nın ve bu savaş sonrasında imzalanan Mudanya Mütarekesi'nin bir bölümüdür (Soysal, 1983: 12-15).

Sevr ve Lozan Antlaşmalarına giden süreçte, yol arkadaşlığı yapan bu iki anlaşma, iki siyasal gelişme olarak, Sevr, Lozan'a göre daha önce imzalanmış olması sebebiyle Lozan Antlaşması'ndaki ret ya da kabul araçları açısından bir ivme noktası olmuştur.

Sevr Anlaşması'nın imzalanma sürecinden önce, İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti'nden kopan ya da ayrılmayı planlayanların yer aldığı Paris Barış Konferansı'nde, Osmanlı'nın paylaşılması konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Osmanlı topraklarının paylaşımı söz konusu olduğunda ise Birinci Dünya Savaşı yıllarına gitmek gerekir. 1915'ten 1917'ye kadar yapılan gizli görüşmeler sonrasında

Osmanlı topraklarının İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya arasında pay edilmiş ve savaş ertesini işgal planları yapılmıştır.

Paris Barış Konferansı, yenilen taraf olan Osmanlı Devleti'nin geleceği ile ilgili olarak olumsuz gidişatın sinyallerini verirken, İtalya'nın Osmanlı ülkesini paylaşmak konusunda arka plana atılmasıyla birlikte, Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ile birebir çatışmaya girmemiş olan Yunanistan, adını Osmanlı Devleti'ni paylaşanlar listesine eklemiştir. Paris Barış Konferansı'nda paylaşma tasarılarının bir kez daha üzerinden geçilmesi, Mondros Mütarekesi'nin imzalanması, işgallerin başlaması ardından Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçerek daha ileri derecede direnişe geçmesi, Lozan'a giden sürecin başlamasına sebep olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında yer aldığı, İttifak Devletleri olarak Avusturya- Macaristan, Bulgaristan ile Birinci Dünya Savaşı'na katılması karşısında İtilaf Devletleri'nin, İngiltere, Fransa, İtalya, Rusya karşısında savaşa girmesi sonucu yenik duruma düşmesiyle birlikte, Osmanlı Devleti toprakları paylaşılmaya başlanmıştır. Savaş sonrasında Osmanlı Devleti ile imzalanan Mondros Mütarekesi sonucu, benzer olarak, İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli yerleri işgal edilmeye başlanmış nihayetinde de Sevr Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Levent Ürer'e göre Osmanlı Devleti'nin fiili varlığı sona ermiştir (Ürer, 2003:199-200).

Levent Ürer'e göre bu dönemde yapılan anlaşma raporlarında Türkiye beş büyük bölüme ayrılmaktaydı; Anadolu, Ermenistan, Suriye, Filistin, Irak-Mezopotamya bu bölgelerdir. (Ürer, 2003: 200). Birinci Dünya Savaşı'nın arka odalarında yapılan Sykes Picot gibi gizli anlaşmalarla, Osmanlı toprakları üç büyük devlet tarafından paylaşılmıştı.

Bu paylaşım yapılırken etnik kimlik ayrılıkları çok gözetilmeden, cetvelle sınır çizimleri yapılmıştır. Dolayısıyla geçmişten günümüze uzanan etnik çatışmaların kökleri, Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önceki döneme dayanır. Dolayısıyla 1919 yılında Batılı Devletlerin kendi çıkarlarına uygun olarak belirledikleri, iki savaş öncesi dönem ve ardından 1960'lardan 1990'lara uzanan çizgide Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu ve istikrarsız ortamında değiştirilmeden korunan çatışma izleri içerisinde ateşkes ve mücadelelerin dinmesi tamamen rastlantısal bir durum olarak ortaya çıkmaktadır (Ürer, 2003:194).

Sevr Anlaşması, 10 Ağustos 1920’de, Birinci Dünya Savaşı ertesinde İstanbul’u işgal etmesi üzerine imzalanmıştır. Bu anlaşma ile birlikte Osmanlı Devleti topraklarının bir kısmını, özellikle Vilayet-i Sitte denilen bölümün bir kısmında, Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis vilayetlerinden oluşan bölümünde Ermenistan’ın varlığını tanımayı kabul etmiştir (Ürer, 2003: 200).

Sevr Anlaşması’nın 123. maddesine göre Osmanlı Devleti’nden ayrılan ya da alınan, başka bir ülke topraklarına katılarak yaşamını devam ettiren Osmanlı tebaasının, gittiği ülkenin uyruğunu kabul edeceği belirtilmiştir. Ayrıca anlaşma yapılmasının iki yıl ertesinde Osmanlı uyrukluğuna geçilmesinin mümkün olması da kabul edilmiştir (Ürer, 2003: 201). Sevr Anlaşmasının 140 ve 151. maddeleri azınlıklarla ilgilidir. 142. maddesi Osmanlı Devleti’nin soykırım yapması ile ilgilidir. Yamaner’in belirttiği gibi, alınan kararların özeti şöyledir;

- İkamet ettikleri yerleri terk eden Türk olmayan bütün halk eski yerlerine gönderilecektir. Başkanları Milletler Cemiyeti tarafından atanan yargıç (hakem) kurulları vasıtasıyla bu kişilerin haklarının geri verilmesi; bu komisyonlar isterlerse, Türk olmayan halkın zarar görmüş mallarının tadilatı için de, zararların hükümet tarafından ödenmek üzere işçiler tedarik edilmesi; göç ettirme ve buna benzer işlerde sebep olan ve adı geçen kurullarca bu iddiaya sebep olan herkes sürgün edilecektir.
- Türk hükümeti, azınlıkların Millet Meclisi’nde kendi sayıları gözetilerek temsilci bulundurulmalarını sağlayacak bir seçim yasası tasarısının iki yıl içinde İtilaf Devletleri’ne sunacaktır.
- Patrikhanelerde ve patrikhane benzeri kurumlarda tanınmış olan tüm imtiyazlar geliştirilmekte ve artırılmakta; bu yapıların yönettikleri okul, sosyal kurumlar ve benzerleri üzerinde o güne kadar, hükümetin az da olan denetleme yetkisi tamamen kaldırılmıştır.
- Soy azınlıkları temel olarak kabul edilmiştir.
- Azınlıklara yönelik olarak ayrımcılığın önlenmesi sağlayacak önemli düzenlemeler yapılmıştır.
- Madde 151. Müttefik devletler, bu bölüm hükümlerinin yerine getirilmesini garanti altına almak için nasıl önlemler alınması lazım geldiğini, Milletler

Cemiyeti Konseyi'ne danıştıktan sonra belirleyeceklerdir. Osmanlı hükümeti ise bu maddede alınan kararları kabul ettiğini bildirmiştir” (1999: 65-70).

151. madde'de Milletler Cemiyeti Konseyi azınlıklar konusunda alınacak önlemlerde danışma organı olarak görev yapacaktır.

Söz konusu dönemin bir diğer önemli konusu ise kapit lasyonlardır. Kapitülasyon mantığına göre bu ayrıcalıkların tanındığı ülke tebaaları Osmanlı Devleti içerisinde serbest faaliyet imkanı, muafiyetler ve koruma imtiyazlarına sahip olacaklardır. Fransa Osmanlı Devleti'nin kapitülasyon verdiği ilk ülkedir. Söz konusu bu durum, Fransa'nın Napolyon dönemi örneğinde g r ld ği gibi, çeşitli dönemlerde Osmanlı Katolik tebaası üzerinde himaye hakkına sahip olması iddiasını gündeme getirmiştir. Dolayısıyla tanınan bu kapitülasyonlar Osmanlı toplumu üzerinde belirli bir baskı oluşturmuş, Batılı g clerin imparatorluğa baskı yapabilmesi için belirli bir ortam bulabilmesine sebep olmuştur. Batılı g cler bu imtiyazları kendi emelleri doğrultusunda kullanmışlardır. Gayrimüslimlerin durumu sağlanan haklar ve kapitülasyonların vermiş olduğu ayrıcalıklarla özellikle ekonomik anlamda iyi duruma gelmişlerdir. Hatta kapitülasyon sahibi Batılı devletlerin sahip olduğu vergi muafiyetleri hakkından, söz konusu Batılı devletlerin azınlık mensupları da faydalanmıştır. Mehmet Deri, bu konuyu, Batılı bir devletin korumasını kabul eden azınlıkların, o Batılı devletin sahip olduğu siyasi ve ekonomik haklara sahip olmak olarak yorumlamıştır (Deri, 2009: 41). Sadece ekonomik olarak kapitülasyonlar için değil, Batılı devletlerin himayesini Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan fikir akımları sebebiyle de benimseyen azınlıklar, Osmanlı Devleti'nden ayrılma taleplerini ve mücadelelerini s rd rmuşlerdir. Bu azınlıkların önünde 1829'da isyan bayraklarını çeken, Batılı devletlerin desteğini alarak bağımsızlığını ilan eden ve bir devlet kurarak bağımsızlığını sağlayan Yunanistan da vardı.

Kapitülasyonların getirdiği ağır şartlar, tek taraflı olarak 9 Eylül 1914 tarihinden İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından kaldırılana kadar devam etti. Nihayetinde Milli Mücadele sonrasında, kapitülasyonların vermiş olduğu zararın farkedilmesinin müteakip, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından, 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması ile tamamen kaldırılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni devletlerin yeni sınırları, diğer devletlerle olan siyasi, sosyal ve hukuksal ilişkileri barış esaslarının belirlenmesinde hayati bir rol oynamaktadır. Bu esasların belirlenmesi açısından, Türkiye

Cumhuriyeti, Lozan'da nüfus değişimi konusunu ayrıntılarıyla ele almıştır. Millet Meclisi'nde mübadele konusuyla ilgili yapılan görüşmelerin paralelinde, Lozan'a giden delegeler, azınlık statüsünün tanımını, askerlik durumu, mübadele ve patrikhane meselelerini tartışma konusu olarak öne sürmüşlerdir. Türk Hükümeti azınlıkların askerlik hizmetinden muaf tutulmaması, patrikhanenin ilga edilmemesi, mübadele ile İstanbul'daki Rumları kapsaması önerilerini sunmuşlardır. Bu önerilerden patrikhane ve mübadele konusu dışındakiler reddedilmiştir (Okutan, 2009:70-72). Ret sebebi olarak ise mübadele işinin çok zor bir iş olduğu, milyonlarca kişinin yeni bir ülkeye taşınması için insan gruplandırılmasının sınıflara dayandırılması gerektiğini, mallarının kaydedilmesinin güç olduğu, ülkeleri tazminat ödemesinin bir hayli içinden çıkılamayacak duruma getireceğini göstermiştir (Meray,2001:119-120). Türk tarafının temsilcilerinden İsmet Paşa ise, bu durumun çözülmesinden yana iyi bir niyetle, Anadolu ve Trakya topraklarında evsiz ve de yaşam olanaklarından yoksun kalan insanın sorumluluğunu almak gerektiğini belirtmiştir (Meray,2001:122).

Lozan Görüşmeleri sonrasında ise 30 Ocak 1923 yılında yapılan anlaşmaya göre Batı Trakya ve İstanbul Rumları hariç, iki tarafın Rum ve Türk azınlıkları mecburi bir göçle, terk ettikleri ülkelerin vatandaşlıklarını bırakarak, devletsiz ve temsil edilmeyen halklar olarak bırakılmışlardır. Dolayısıyla mübadele milyonlarca insanı vatansız bırakmış, mağduriyet yaşamalarına sebep olmuş, yer değiştirme koşullarının imkansızlığı ise yaşanan durumun olumsuzluğunu artırmıştır.

3.12 Lozan Antlaşması'ndan Demokrat Parti'nin İktidara Gelişine Kadar Olan Süreç

Milli Mücadele döneminin sona ermesinin ardından barış anlaşması yapılması gerekçesiyle Ankara ve İstanbul hükümeti İsviçre'nin Lozan şehrinde görüşmelere katılmışlardır. Lozan Antlaşması'nın tarafları Britanya İmparatorluğu, Fransa Cumhuriyeti, İtalya Krallığı, Japon İmparatorluğu, Yunanistan Krallığı, Sırp- Hırvat ve Sloven Krallığı, Romanya Krallığı ve Türkiye'dir. 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Anlaşması Türk Devleti'nin varlığının tanınması ile birlikte, uluslararası alanda Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu destekleyen bir belgedir (Deri, 2009:50).

3.13 Lozan Konferansı

Lozan Konferansı aralıklarla iki dönemde gerçekleşmiştir. İlk dönem 21 Kasım 1922- 4 Şubat 1923 sürecini, ikinci dönem ise 23 Nisan 1923- 24 Temmuz 1923 tarihleri arasını kapsamaktadır.

Lozan Görüşmelerinin katılımcıları; İngiltere, Fransa, Japonya ve İtalya'dan oluşan dört müttefik devlet, Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti, ABD ve Türkiye olmak üzere beş devlet, boğazlar rejiminin görüşülmesi için Sovyet Rusya, boğazlar ve Trakya sınırına ilişkin görüşmeleri tamamlamak üzere Bulgaristan, belirli konularda söz sahibi olması gerektiği düşünülen Belçika ve Portekiz'dir

(Güler, 2004:34-35). Türkiye'yi Dışişleri Bakanı olarak İsmet İnönü temsil etmiştir. Ayrıca Sağlık Bakanı Dr. Rıza Nur ve Maliye Bakanı Hasan Saka diğer delegeler olarak konferansa katılmışlardır (Güler, 2004:35). Türk hükümetinin hazırlamış olduğu 14 maddelik talimatnamede patrikhanenin durumu, azınlık meselesi, Rum mübadelesi gibi konulara yer verilmiştir. Bu talimatlar:

- 1) “Doğu sınırı: “Ermeni Yurdu” olarak sayılamaz , bu şekilde sayılırsa görüşmeler kesilecek;
- 2) Irak Sınırı: Süleymaniye, Musul ve Kerkük livaları belirlenecek, konferansta bu durumdan başka bir durum söz konusu olursa hükümetten talimat alınacak;
- 3) Suriye sınırı ise Re'si İbn Hani'den başlayarak Harim, Müslimiye, Meskene, sonra Fırat Yolu, Derizor, Çöl, nihayet Musul vilayeti güney sınırına ulaşacak;
- 4) Adalar: Konuşulanlara göre hareket edilecek, kıyılara pek yakın adalar ülkeye katılacak, olmazsa Ankara'dan danışılacak;
- 5) Trakya sınırı: 1914 sınırlarına kabul edilecek;
- 6) Batı Trakya: Misak-ı Milli maddesi ile plebisit istenecek;
- 7) Boğazlar ve Gelibolu Yarımadası: Yabancı bir askeri kuvvetin varlığı kabul edilemez, bu sebepten görüşmeleri kesmek gerekirse önceden Ankara'ya bilgi verilecek;

- 8) Kapitülasyonların varlığı kabul edilemez, görüşmeleri kesmek gerekirse derhal gereken yapılır;
- 9) Azınlıklar hakkında mübadele esastır;
- 10) Osmanlı borçları: Osmanlı'dan ayrılan ülkelere paylaştırılacak, Yunanistan'dan alınan tamirat borcuna karşılık sayılmazsa 20 yıl ertelenecek. Düyun-u Umumiye İdaresi kaldırılacak;
- 11) Ordu ve donanmaya sınırlama getirilemez;
- 12) Yabancı kuruluşlar da Türk Devleti'nin kanunlarına uyacak
- 13) Osmanlı'dan ayrılan ülkeler için Misak-ı Milli'nin ilgili maddesi geçerli olacak;
- 14) İslam cemaat ve vakıflarının hakları, eski anlaşmalara göz önünde bulundurularak belirlenecek'tir (Kaptan, 2002: 80).

İlk maddeden 7. maddeye kadar olan aralık tamamen sınırlarla ilgilidir. 7-12. Madde arası yeni devletin düzeniyle ve 13. ve 14. Maddeleri ise Osmanlı'dan ayrılan düzenlerle, sınırların çizilmesi ile ilgilidir (Kaptan, 2002: 80).

3.14 Lozan Barış Konferansı'nda Azınlıklar Meselesi

Osmanlı İmparatorluğu içerisinde var olan azınlık meselesi yeni Türk Devleti'nde çözüm bekleyen sorunlarından biri olmuştur. Yeni Türk Devleti bağımsızlığını zedelediği gerekçesiyle Sevr Antlaşması'nı tanımamıştır. Ardından milli mücadele dönemi başlamıştır. Erzurum ve Sivas Kongresi döneminde gayrimüslim halka siyasal egemenlik ve ayrıcalık tanınmayacağı belirtilmiştir. Azınlıklar konusu bağımsızlık kazanana kadar çözüm bulunmak üzere ertelenmiştir.

Seha Lütfü Meray'a göre, Lozan Konferansı'nda Türk Devleti'ndeki azınlıklar konusunda, Batılı Devletlerin, azınlıklar aracılığıyla kendi çıkarları için Türkiye'nin varlık ve bütünlüğüne karşı saldırıda bulunmak için kullanılmaması durumları üzerinde durulmuştur (Meray, 2001: 41).

Azınlık kavramına dair tek bir tanım olmadığı gibi evrensel bir tanımda olmadığı için Lozan Antlaşması'nın azınlıklara bakış açısı çok tartışmalı ve bir o kadar uluslararası camianın çekişmeli bir konusu olmuştur. Ancak nihayetinde bu anlaşma Birinci Cihan Harbi'ni ve Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'nı da bitiren bir antlaşma olması

bakımından Türkiye’de “Azınlık Tarifi”nin çerçevesini çizerek ağırlığı koyabilmiştir. Batılı güçlerin Lozan Konferans’ında üzerinde durduğu ve Dr. Rıza Nur’un da belirttiği gibi, dünya standartlarına göre, etnik, din ve dil kıstaslarından ayrı olarak, Türkiye’de gayrimüslimler dışında azınlıklar da mevcuttur.

Azınlıklar meselesinin konuşulduğu komisyonlar büyük tartışmalarla geçmiş, azınlık kavramının kullanılması en temel tartışmaların başında geçmiştir. Türk temsilciler azınlık kavramı yerine gayrimüslim azınlık kavramının kullanılması konusunda ısrarcı olmuşlardır. Batılı devletler ise azınlık tanımında ırk, dil ve din esası üzerinde durmuşlardır. Kavram üzerine yapılan yoğun tartışmalar sonucunda, Türk heyetinin din olarak farklı olanlarının azınlık statüsünden faydalanmaları ve azınlık olarak kabul edilmeleri görüşünde mutabık kalınmıştır. Azınlık komisyonunda yer alan Dr. Rıza Nur söz konusu konuda:

“Frenkler ekalliyet diye üç nevi biliyorlar: Irkça ekalliyet, dilce ekalliyet, dince ekalliyet. Bizim için gayet vahim bir şey, büyük bir tehlike. Aleyhimize olunca şu adamlar ne derin ve ne iyi düşünüyorlar... Irk tabiri ile Çerkez, Abaza, Boşnak, Kürt ahaliyi Rum ve Ermeni yanına koyacaklar. Dil tabiri ile Müslüman olup başka dil konuşanları da ekalliyet yapacaklar. Din tabiri ile halis Türk olan bazı Türkmen boylarını da ekalliyet yapacaklar. Yani bizi Hallaç pamuğu gibi dağıtıp atacaklar. Bu taksimi işittiğim vakit tüylerim ürperdi. Kollarım sanki birer kazık oldu. Bileklerimi sıvadım. Bütün kuvvetimi bu tabirleri kaldırmaya verdim. Pek uğraştım, pek müşkülât ile fakat kaldırdım...” demektedir (Ürer, 2003:254).

Yeni Türk Devleti, kapitülasyonlar ve azınlık konularında Türkiye’nin kanun koyma hakkı olduğunu belirterek bunun tartışmaya kapalı bir konu olduğunu belirtmişlerdir. Lozan Antlaşması’nın 39. maddesi ile:

“Gayrimüslim azınlıklara mensup Türk tebaası, müslümanların istifade ettikleri aynı hukuku medeniye ve siyasiyeden istifade edeceklerdir. Türkiye’nin bütün halkı, din ayrımı yapılmaksızın kanun önünde eşit olacaklardır” ifadesi ile kapitülasyonlar ve azınlık meseleleri yüz yıllardır süren meseleler arasından çıkarılmıştır (Bozkurt:1996,47).

Bu konuda İsmet İnönü şu şekilde ifadede bulunmuştur: “Müttefikler ilk günden itibaren kapitülasyonların mali hükümlerini bazı şartlarla kaldırmaya razı oluyorlardı.

Fakat adli sahada kapitülasyonların düpedüz kaldırılmasını kabul etmiyorlar ve en nihayet beş senelik bir intikal devrinde ısrar ediyorlardı.” (İnönü, 1989: 88-90).

Azınlıkların kendi aralarında işledikleri suçlara veya doğan ihtilaflara karşı hangi mahkemenin yetkili olacağı sorunu da Konferans’ın tartışma konularından biri olmuştur. Yeni Medeni Kanun yürürlüğe konana kadar, şer’i hukukun geçerli olduğu mahkemelerde yargılanmak istemeyen azınlıklar yeni rejimin kendilerine garanti vermesi hususu üzerinde dursalar da, Türk heyetinin konu üzerindeki çabaları sonuç vermiştir. Azınlıkların korunması ile ilgili yapılan düzenlemelerde azınlıklara verilen uluslararası güvencelerle birlikte, Türkiye’deki gayrimüslim azınlıklar için tanınan haklar, mütakabiliyet ilkesi gereğince, Batı Trakya Müslüman Türk halkı için de tanınmıştır.

Azınlıklar hakkında anayasal düzenlemeye bakıldığında 20 Ocak 1921 tarihli Anayasamızda azınlıklar konusundan bahsedilmemiştir. Kişi hak ve özgürlükleri tüm Türkiye vatandaşlarını kapsayacak niteliktedir. Bireysel hak ve özgürlüklerin tamamına yer verilen 1924 Anayasası’nda, vatandaşlık konusu tartışmalı geçmiştir. Görüş ayrılıkları yaşanan konular arasında bir kesim vatandaşlık hakkının dini azınlıklara tanınmamasını isterken, diğer kesim ise modern bir Türkiye için azınlıklara vatandaşlık ve eşitlik hakkı verilmesi taraftarıdır (Akın, 2011: 90). Yapılan tartışmalar neticesinde ise 1924 Anayasası’nın 88. maddesine göre Türkiye’de din ve ırk ayrımı yapılmaksızın vatandaşlık bakımından herkese Türk denileceği belirtilmiştir. Ancak 1924 Anayasası’nın 68. maddesinde “Her Türk hür doğar, hür yaşar. Hürriyet, başkasına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmektedir. Tabii haklardan olan hürriyetin herkes için sınırı, başkalarının hürriyeti sınırıdır. Bu sınırı ancak kanun çizer.” (Erişim tarihi:29.09.2021).

Lozan Antlaşması azınlık gruplarının haklarına dair belirli maddeler barındırmaktadır. Lozan Antlaşması’nın 42/2. paragrafında söz edilen ve gayrimüslimlerin gelenek ve göreneklerini gözetmeleri ve konumlarını korumaları için alınacak olan tedbirleri düzenleyecek olan özel komisyonlar ile Türk Hükümeti arasında anlaşmazlık çıkarsa, bu anlaşmazlığın çözümü için, Türk Hükümeti ile Milletler Cemiyeti Avrupa hukukçuları arasında birlikte seçecekleri bir hakem, üst hakem olarak sorunun çözümü göreviyle atanacaklardır.

Lozan Antlaşması’nın 42. maddesinde Yahudiler, Ermeniler, Rumlar tarafından kurulması öngörülen üç komisyon, 1925 yılında kurulduktan çok kısa süre sonra,

Yahudiler başta olmak üzere Ermeniler ve Rumlar, Lozan'da kendilerine verilen haklardan vazgeçtiklerini ifade etmişlerdir. Vatandaşlık hakları kapsamında kendilerine özgü yapılarını korumaları için verilen medeni hakların korunması amacıyla kurulan bu komisyonlar kurulmuştur (Akın, 2011:92).Lozan Barış Antlaşmasınının 42. maddesi gereği tanınan ayrı medeni haklar ve bu haklardan vazgeçilmesiyle ilgili soruya Rum temsilci şu cevabı vermiştir: “Bunlar doğrudan Rum, Ermeni ve Yahudi bireylere tanınmış haklardır, bir kuruma değil. Zaten bu haklar cemaat yönetimlerine tanınmış olsaydı, tüzel kişiliğimizin de uluslararası bir antlaşma tarafından tanındığı anlamına gelirdi. Dolayısıyla cemaat yönetimlerinin bireylere tanınan bu haklardan vazgeçme hakkı yoktur. Cemaatler bu haklardan Sansaryan Han İkinci Şube Polis Karakolunun bodrumunda zorla vazgeçirilmişlerdir.” (Eryılmaz, Bektaş, 2017:20-50). Lozan Antlaşması'nın 42. maddesine göre, azınlıklara ait vakıfların durumu 1935 Beyannamesi ile belirlenmiştir. Bu tarihte, tüm vakıflardan, taşınmaz mallarını listeleyen bir mal beyannamesi istenmiş ve 1936 yılından sonra edinilen tüm taşınmaz mallara el konulmaya başlanmıştır (Oran, 2018: 95).

Cumhuriyetten sonra azınlıkların Türkçe dilini düzgün konuşabilmesi talebi, ibadet yerleri dışında azınlıkları ayıran giyim ve kuşamların yasaklanması, azınlıklara yönelik bazı kalıp ifadelerin kullanılması uygulamaları söz konusu olmuştur. Ancak azınlıkları etkileyen en önemli gelişme 1942 tarihli Varlık Vergisi Yasası'dır.

3.15 Balkan Savaşı Dönemindeki Mübadiller

Balkan Savaşları'nın da yaşandığı 1910-1914 yılları arasında Balkan haritası yeni baştan çizildi. Bu durum hiç şüphe yok ki Balkanların demografik yapısını da etkiledi. Söz konusu hareketlilik Balkan coğrafyası ve Osmanlı Devleti'ni sosyal, ekonomik, siyasi, demografik yönden pek çok boyut üzerinden etkilemiştir.

Balkan Savaşları'nın Osmanlı Devleti sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'ne etkisi de çok büyük olmuştur. Balkanlarda kendi içerisinde ve bu coğrafyanın dışına doğru gerçekleşen göçler Balkan Savaşları'nın ertesinde başlamıştır. Türkiye'ye yönelen göçlerin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Genel olarak bu coğrafyada Türk olan insanların yaşadıkları coğrafyalardan tamamen uzaklaştırılmaları ve etnisite milliyetçiliğine dayanan, “öteki” olanı dışlayan devlet politikaları görülmüştür. Türklerin yaşadığı ülkelerde yöneticiler daha homojen bir nüfus sağlamak amacıyla

müslümanların topraklarına el koyarak, başka yerlerden gelen Hristiyan nüfusla aynı yerlerde yaşama zorunluluğu getirilmesi şeklinde uygulamalarla göçe zorlanmışlardır. Özellikle Bulgar komitacıların Türklere yaptığı baskı, zulüm ve katliamlar sonucunda Bulgar topraklarında hayat imkanı bulamayan insanların bir kısmı kendi istekleriyle ve/veya silah zoruyla ve/veya ülkeler arası ikili anlaşmalara dayanarak göçe tabi olmuşlardır. Belirtilen duruma örnek olarak İstanbul Anlaşması'na ek olarak Bulgarlarla yapılan gizli bir protokolle Osmanlı sınırları içinde yaşayan Bulgarlar ile Bulgar sınırları içinde yaşayan müslümanların değiş-tokuşu gösterilebilir (Paşa, 1996: 79).

Balkan coğrafyasında millileşmenin unsurları arasında nüfus yoğunluğu hususu bulunmaktadır. 19. yy'ın ikinci yarısında siyasi hakimiyet sağlamanın en önemli araçlarından birisi söz konusu coğrafyada nüfus açısından yoğunluk olabilmesidir. 1878 Berlin Antlaşması ertesinde milli şuurun gittikçe yükselmesi, her etnik topluluğun kendi sayısal gücünü ön plana alması ile ilgili olmuştur (Karpat, 2010:124).

Balkanlarda milli bilinçlenmenin en önemli unsurlarından birisi de dindir. Bu sebepten Türk ve müslüman sıfatları birbirinden ayırt edilemez şekilden bir algılamadan dolayı, müslümanların yaşadığı toprakları işgal edenler, Türk ya da değil, tüm müslümanlar göçe zorlanmıştır (Karpat, 2010:241).

Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında imzalanan Atina Antlaşması ile Yanya, Selanik, Girit Yunanistan'a bırakılmıştır (14 Kasım 1913). Bir madde ile de Yunanistan'da kalan Türklerin durumu düzenlenmiştir. Anlaşma ertesinde Yunan hükümeti ile Makedon Rumları, Balkan coğrafyasında bulunan Türklere baskın, katliam, yağma ve gasp düzenlemeye başlamışlardır (Armaoğlu, 1987). Bu durum karşısında Türkler büyük kitleler halinde evlerini bırakıp kaçmaya başlamışlar ve onlardan kalan yerlere Rumlar akın halinde göç etmişlerdir. Ayrıca Bulgar, Sırp ve Rum ordu ve komitaları da Balkan coğrafyasında bulunan Müslüman köy ve kasabaların sivillerine saldırılarda bulunmuş, onları öldürmüştür ve neticesinde o güne kadar bölgede barış içinde yaşayan Türkler göç etmeye başlamışlardır.

Makedonya'nın iç bölgelerinde kalan Müslümanların limanlara ulaşabilme ümidinin olmaması ancak doğdukları köylerde de daha fazla yaşama imkanlarının

olmamasından dolayı Ocak 1912 itibariyle Çatalca hattı boyunca, Doğu Trakya'dan kitlesel göçler gerçekleşmiştir (Halaçoğlu, 1997: 29-44).

İttihat ve Terakki Hükümeti ve Bulgaristan arasında imzalanan İstanbul Antlaşması 29 Eylül 1913 tarihinde resmi bir çerçeve olmuştur. Göç olaylarını düzenleyen İstanbul Anlaşması, sınırın her iki yanında, 15 km mesafede bulunan ahali değişimini kapsamaktadır (Önder, 1990: 26-27).

Ayrıca Yunanistan'ın ele geçirdiği topraklardan sürdüğü 240.000 Türk'e karşılık Osmanlı Devleti de Doğu Trakya ve Batı Anadolu'dan yaklaşık olarak aynı sayıda Rum nüfus Yunanistan'a göç etmiştir. İstanbul Anlaşması'ndan birkaç ay sonra, aynı nitelikte bir anlaşma önerisi Osmanlı Devleti'nden Yunanistan'a da yapılmış ve bu çerçevede Yunanistan ve Osmanlı Devleti arasında yapılan Atina Antlaşmasının ilgili maddesi gereğince Yunanistan topraklarında kalan Müslüman halkların hakları Yunanistan tarafından güvence altına alınmıştır.

3.16 Cumhuriyet Halk Partisi (Tek Parti Dönemi) Azınlık Politikası

Tek Parti iktidarında, Lozan Barış Antlaşması'nın Azınlıkların korunması bölümünün, 37-45. maddeleri arasında belirtilen ve azınlık statüsünde kabul edilen Ermeni, Yahudi ve Rumların siyasi haklarının kullanılmasını söz konusu olmuştur.

Vatandaşlık anlayışı çerçevesinde azınlıkları değerlendirdiğimizde azınlıkların eşit vatandaşlık haklarından yararlanması ilkesinde karşılaştığı sorunlardır. Gayrimüslim toplum Türk olarak kabul edilmemekte, yabancı statüsünde görülmekteydi. Vatandaşlık olarak Türk kabul edilmenin yurttaşlık haklarından eşit bir şekilde faydalanmasını beraberinde getirmediği görülmüştür.

Oysa Lozan Antlaşması'nın 39 ve 40. maddelerinde azınlıkların, müslümanlar ile aynı yurttaşlık haklarına sahip olması, azınlıkların hukuki ve uygulamalı olarak Türk vatandaşları ile azınlıkların aynı haklardan faydalanacağı siyasi olarak da kabul edilmiştir. 1926 Medeni Kanunu'nun kabul edilmesinin ardından, Türkiye Cumhuriyeti'nde din ve mezhep farkı gözetilmeksizin, merkezi bir otorite altında yurttaşlık esasına dayalı haklarla amaçlanmıştır.

Azınlık vakıfları ve denetimi konusunda Antlaşma'nın III. kısmı olan Azınlıkların Korunması bölümünde bulunan 42. maddeye göre "Türkiye Cumhuriyeti Devleti hükümeti, azınlıkların aile hukuku ve kişisel hükümleri konusunda, bu sorunların

belirtilen azınlıkların kendi örf ve adetlerine uygun bir şekilde çözümlenmesi, bitirilmesi için uygun her türlü kararlar konulmasına muvafakat edecek şekilde düzenlenmiş” ve “Türkiye Cumhuriyeti Devleti hükümeti sözü edilen azınlıklara ait mezarlıklara, havralara, kiliselere ve diğer din kurumlarının tam anlamıyla korunması hususunda üzerine düşeni yapar. Adı geçen azınlıkların Türkiye var olan vakıflarına, dini ve hayır işleri gibi kurum ve kuruluşlarına bir çok konuda kolaylık sağlayacağını belirtir. Bu bahsedilen hususlarda gerekli izinlerin sağlanacağı ve herhangi bir şekilde zorluk çıkartılmayacağı belirtilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti hükümeti, din ve hayır kurumlarının yeniden inşası ve kurulmasıyla ilgili bu özelliklerde teki kurumlara gerekli kolaylıkları sağlayarak hiçbirini bu haklardan mahrum bırakmadan tüm kolaylıkları gösterecektir.” (Erişim Tarihi: 14.10.2021).

Medeni Kanun yürürlüğe girene kadar, 3 Haziran 1935 tarihli 2762 numaralı yasa ile azınlık vakıfları ile ilgili maddesi ise şöyledir:

“Birtakım sanat sahiplerine ait vakıfların, yönetim biçimleriyle ilgili olarak mütevellileri veya seçilmiş heyetleri tarafından idareye hasıl olur. Bunların tamamına ise Mülhak Vakıflar denir. Bu Vakıfların Mütevellileri ve seçilmiş heyetleri, Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün ve Umum Müdürlük de idare meclisinin denetimi altındadır.” (Öztürk,2003:131). Bu madde ile belirtilen azınlık vakıflarının gelirlerine ve taşınmazlarına ait ilişkin listeler istenmiştir. Bu listelere ise 36 Beyanname ismi verilmektedir. Bu uygulama 1949 yılına kadar devam etmiş ve sonrasında yeni bir düzenlemeye gidilmiştir.

Eğitim ve kültür alanlarında azınlıklar toplumun hayati açıdan aktif olabilmesi için önem arz etmektedir. Eğitim ile kültürel değerler nesilden nesile aktararak, sosyal hayatın devamlılığı sağlanmış olur. Azınlıklar ve eğitimleri konusunda Lozan'a baktığımızda, devletin vatandaşlar üzerinde eğitim anlamında herhangi bir sorumluluğu olmadığını belirtebiliriz. Devletin sorumluluğu asker ve sivil olarak memurlar yetiştirmektir.

Lozan Antlaşması'nda yer alan 37 ve 45. Maddeler arasında eğitim sistemiyle ilgili, azınlıklara ilişkin kurumlara ve bunların korunmasına değinilmiştir. 1915 Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi'nin azınlık ve ecnebi okullar için uzun yıllar kullanılmasının ardından, 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na göre Türkiye Cumhuriyeti topraklarında var olan tüm okulları kapsayan, ecnebi okulları da dahil olmak üzere tek bir merkeze bağlanmıştır (Akkaya, 2004:34). Bu kanun ile

birlikte 1924 tarihli genelgede “Din referans alınarak eğitim veren ve din lehinde propaganda yapılmaması, yine eğitim verilen yerlerde dini sembollerin ve bu dinlere ait işaretlerin yer almaması, okul kitaplarındaki Hıristiyan dininin önde gelenlerine ait resimler çıkartılacak, eğitim yerleri, okul binalarındaki salıpları da indirilerek asılmayacaktır.” verilen bu kararın tamamlanabilmesi için 26 Eylül 1925 yılında yayınlanan 3965 sayılı genelge çok önemlidir. Genelgeye göre ise, “Yabancı okullarının tamamında Türklere ve Türkiye Cumhuriyeti Devletine karşı derslerde veya ders dışında herhangi kötü bir ifade kullanılmayacağı, Türklerin geçmişini ve bugününü kötüleyen, Türklere ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti karşıtı yapan kitaplar bulunmayacak; Türk Tarihi ve Türk Coğrafyası aleyhtarlığı propagandasına ilişkin en ufak bir yanlış detay okul kitaplarında, eğitim verilen sınıf panolarında bulunmayacak, Türk okulları hiçbir ülkeye ait olarak kabul edilmeyecektir. Azınlık ve yabancı okullarının tamamında eğitim Türk Dili, Türk Tarihi ve Coğrafya dersleri Türkçe olarak verilecek; eğitimciler ise, Türk Vatandaşı olacak ve Milli Eğitim Bakanlığı’na tayine seçilerek tayin edilecektir.” (Akkaya, 2004: 34).

Siyasi olarak azınlık açısından ise azınlıklar, Müslümanların yararlandıkları her türlü haktan, aynı şekilde yararlanacaklardır. Türkiye’de ikamet eden herkes, hiçbir ayırım gözetmeksizin, din ayrımı da dahil olmak üzere, kanun önünde eşittir. Din, dil, ırk ayrımı hiçbir Türk vatandaşı, vatandaşlık haklarının kapsamı dahilindeki siyasal haklardan, iş kolları da dahil olmak, meslek edinme ve çalışma koşullarında ayırım gözetilmeksizin faydalanma hakkına sahiptir. Cumhuriyet Halk Partisi döneminde azınlıkların siyasi olarak her türlü haktan yararlanmasının önü açılmıştır.

Çok partili hayata geçiş aşamasıyla birlikte, Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın ve Serbest Cumhuriyet Fırkası parti başkanı Fethi Okyar’ın da azınlıklara yönelik olarak, Cumhuriyet Halk Fırkası’nın politikalarına benzer şekilde, ırk ve din ayrımı gözetmeksizin, tüm azınlıklara yönelik söylemleri olmuştur.

Tek Parti döneminde azınlıklar, 1935 yılında, milletvekili listelerinde aday olarak yer almıştır. Yapılan seçimlerde, CHP’den dört milletvekili meclise girme hakkı kazanır (Akkaya, 2004: 35). Bu kişiler Nikola Taptas, İstemat Zihni, Kevork Simkeşoğlu, Abravaya Marmaralı ve Berç Keresteciyan’dır. 1931 belediye seçimlerinde aynı isimler Serbest Cumhuriyet Fırkası’ndan aday olarak gösterildiklerinde kamuoyundan geniş tepki almışlardı. Bu sebeple 1935 seçimlerinde temsil ettikleri

azınlık cemaatleriyle hiçbir ilgilerinin olmadığını, Türkçe konuştuklarını ve Türk kültürünü benimsediklerini, azınlık sıfatı ile meclise girmeyeceklerini belirtmişlerdir.

Dönemin azınlıklara yönelik iki önemli olayı vardır: 1934 Trakya Olayları ve 1942 Varlık Vergisi'dir.

1934 Trakya Olayları'nda 21 Haziran ile 4 Temmuz 1934 tarihleri arasında Trakya yöresindeki kentlerde yerleşik olan Yahudilere karşı olumsuz yönde olan ilk girişimdir. Bu süreç 1930'lu yıllarda başta Almanya ve İtalya olmak üzere, faşist liderlerin yükselişte olması ve anti semitizm olarak da Türkiye'de etkisini göstermesi ile ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı arefesinde var olan bu olumsuz gelişmeler karşısında Trakya ve İstanbul Boğazı'nda askeri güvenlik bölgesi oluşturulmuştur. Ancak Yahudi karşıtı olarak tanınan yazar ve çıkan yayınların etkisi ile Trakya'daki Yahudi halka karşı tepkiler ortaya çıkmıştır. Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Çanakkale illerinde Yahudilerin evlerine ve dükkanlarına karşı şiddet eylemleri yaşanmıştır. Bu olumsuz gelişmeler sonucunda Trakya Yahudilerinin çoğu İstanbul'a taşınmıştır. Hükümetin müdahalesi ile olaylar kontrol altına alınsa da Yahudilerin pek çoğu İsrail Devleti'nin kurulmasının ardından kendi ülkelerine göç etmiştir.

Hiç şüphe yok ki hem dönemi hem de uzun vadede çalışmamızın temel konusunu etkileyecek en önemli gelişme ise özellikle azınlıkları hedef alan Varlık Vergisi Kanunu'nun azınlıklar üzerinde yarattığı olumsuz, ağır koşullardır.

3.17 Varlık Vergisi

Tek Parti Dönemi yeni kurulan devletin tüm ulusal ve merkezi yapısını benimseyen, birçok kanunla homojen bir ulus devlet yaratmaya çalışılan bir süreç olmuştur. Bu kanunlar ve uygulamalarla azınlıklar için uygulanan politikaların temelinde azınlıkların Türk ulusuna dahil edilmesi yatmaktadır. Söz konusu Türkleşme döneminin son gelişmesi Varlık Vergisi olmuştur. Ülkeler dünya genelinde, savaş zamanında, savaş ekonomisi olarak normal gelirlerine ek olarak olağanüstü gelirlere ihtiyaç duyarlar. Vergilerle karşılanamayan kısım olağanüstü gelirlere tamamlanır. İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya masraflarının yarısına yakını, İngiltere ise yüzde otuz civarı kısmını bu vergilerden karşılamıştır. Bu uygulamanın sebebi savaşı finanse etmek değil, toplumdaki eşitsizliklerin önüne geçmek açısından alınan bir

tedbir biçimidir. Türkiye’de ise tamamen para arzını daraltma, fiyatları düşürme ve bütçe açığını kapatma ile bu vergiler kullanılmıştır (Akar, 1992: 99-100).

Varlık Vergisi’nin uygulamaya konulduğu dönemde ülke ciddi bir ekonomik daralma içerisindeydi. Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı’na girme riskinden dolayı yaklaşık olarak bir milyondan fazla erkeğin silah altına alınmasının üzerine artan savunma masrafları eklenince ortaya çıkan ekonomik daralmayı kısmak amacıyla para basımı yönteminin seçilmesi üzerine para arzının olağanüstü boyutlarda artmıştır, bu durum da yüksek enflasyona sebep olmuştur. Varlık Vergisi ise yaşanan bu gelişmelere bir önlem, bir tampon olması açısından ortaya atılmıştır. Ancak Varlık Vergisi’nin çıkarılma gerekçesi ilk olarak Ermeni, Rum ve Yahudi mal ve mülklerinin öncü olma durumunun sona erdirilmesidir. Başbakan Şükrü Saraçoğlu’nun 11 Kasım 1942 tarihinde yapmış olduğu Meclis konuşmasında:

“Eşya fiyatlarında ki dehşet yükselişin üretim azlığı, yurtdışından ithal eksikliğinin, yanlış tedbirlerin, en önemlisi aşırı iştahlı doymak bilmeyen uçlardaki isteklerin ve dolandırıcılığın büyük oranda payları vardır. Fakat tüm bu yaşananların etki gösterdiği, başka bir olay daha mevcuttur ki, o da piyasada dolaşan Türk lirasının durmadan artması ve yedi yüz milyona çok yaklaşmış olmasıdır. Bunun için diğer tüm işlerle birlikte bütün dikkat ve titizliğimizi bu kanayan yara üstünde toplamayı ona deva olacak ilacı bulmayı en başta gelen bir görev belledik. Bu iş için tek çıkış yolu, tedavüle çıkan büyük miktardaki paranın belli bir orandaki kısmını vergi olarak yansıtıp piyasadaki geri çekmekten ibarettir ve bu geri alma işlemi bilhassa savaş döneminde aşırı ölçülerde para kazanmış olanlardan yapılmalıdır ve bir defaya mahsus alınmak suretiyle yapılmalıdır. Bu fikirlere dayanarak bu işlem için bir kanun tasarısı hazırlama ihtiyacını hissettik. Uzun araştırmaların sonrası hazırlanan bu kanun tasarısının içeriğinin başlıca enstrümanları üç kaynaktan para toplamaktır. Bu kaynaklar önem sırasına göre şu şekildedir: Tacirler, akar sahipleri ve çok fazla mülk, emlak sahipleri ile büyük çiftçiler. (Akar, 2009: 65-68). Vergi sınıflandırılmasında Başbakan Şükrü Saraçoğlu’nun ifadeleri şöyle devam etmektedir:

“Savaş döneminde en çok parayı tüccarlar kazandığı için Varlık Vergisi’nin en büyük yükünü elbette ki onlar taşıyacaklardır, esasen sınıflara, zümrelere ayrılmış bulunan ve verdikleri vergi ile yaptıkları iş belli olan bu sınıf mensuplarından kazandıkları yüksek miktarlardaki paraların kurulan komisyonca belirlenecek meblağ

ile belli bir kısmını vergi olarak talep etmek, devletimizin istemesinde herhangi bir sebeple tereddüt duymuyoruz. Belirlenen meblağın 500 (beşyüz lira) liradan aşağı bir vergi mükellefi istemediğimize göre, dar gelirlileri ve müşkül durumda olan vatandaşlarımızı bu verginin dışında tutmaktayız. Yapılan bu vergi dolayısıyla yapılan incelemeler sonucu büyük olduklarını görerek çok şaşırdık ve gelecekteki bu gibi durumların önüne geçmek adına vergi kaçakçılarına meydan vermemek için önlemleri araştırıyoruz.

Devletimize ikinci gelir kaynağı olarak çokça hanlar, hamamlar, apartman sahipleri olanlar belirlenmiştir. Bu mülk sahipleri de vergiye bağlanmıştır. Yalnız aldıkları yıllık kira toplamı ilk olarak 1.500 (binbeşyüzlira) lirayı geçmiyorsa, bunların vergi mükellefi olmasına gerek yoktur. Fakat burada belirtilen miktarı aşıyorsa bunlar kurulan komisyonlarca belirtilen meblağları ödemek zorundadırlar.

Üçüncü kaynağımız ise büyük çiftçilerdir. Büyük çiftçilerden devletimizin maksatı, 500 (beşyüzlira) lirayı işleyen hiçbir işine zarar vermeyecek şekilde vergi olarak verebilecek olan çiftçidir. Bunlar vergi mükellefidir ve bu mükellefiyet hiçbir zaman bir çiftçinin mal varlığının yüzde beşini geçmeyecektir.” (Akar, 2009: 67).

Tüm ifadelerin ardından mecliste sunulan kanun teklifinin ardından, kanun teklifi kapsamında verginin uygulanacağı kişi ve kapsamlar belirlenmiştir. Bu doğrultuda belirlenen vergi mükelleflerinin sıralaması ecnebiler, dönmeler, gayrimüslimler ve müslümanlar, olarak dört gruba ayrılmışlardır (Akar, 2009: 60-67). Fakat mükelleflerin ödemesi gereken vergi tutarları veya vergi oranı kanun metninde yazılmamıştır. Vergi ölçütlerinin tam olarak tespiti ise; bölgede yer alan yerel hükümet memurları ile belediyelerin kendi meclislerinde yer alan temsilciler ve ticaret odalarının temsilcilerinin oluşturduğu yerel komisyonlara bırakılmıştır. Bu durum Varlık Vergisi'nin uygulamada keyfiyete dönüşmesine sebep olarak yorumlanabilir.(Ökte, 1951: 48). Kanunun uygulanmasında vergi sorumluluğunu yerine getirmeyen azınlıklar Erzurum Aşkale'de yol hizmeti görevini yerine getirerek devlete olan yükümlülüğünü karşılamış olacaktı. 27 Ocak 1943 tarihinde, 32 kişilik bir grup daha sonraki yıllarda 1300 (binüçyüz) mevcudiyede ulaşmıştır (Güven,2005: 116). Hükümetin vatandaşlara çağrısı ilk 15 gün süresince vergi mükelleflerinin vergilerini ödemeleri yönündedir ve bunu talep etmiştir (Okutan, 2006: 280). Varlık Vergisi 16 ay süreyle yürürlükte kaldıktan sonra kaldırılmıştır. Verginin kaldırılmasına kadar geçen zamana kadar 315 (üçyüzonbeşmilyon) milyon tahsil

edilerek, bu meblağın 280 (ikiyüzseksenmilyon) milyonu (Güven, 2005: 117) gayrimüslimler tarafından ödenmiştir.

Varlık Vergisinin uygulanması dönemin tek parti iktidarı olan Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı olumlu izlenimleri azalttı. Bu durumda azınlıklar siyasi tercihlerini Demokrat Parti lehine çevirdiler. Bu olay sonrasında azınlıkların göç oranları artmıştır. Ayhan Aktar, Varlık Vergisi konusunu vergilendirilmemiş servet üzerinden vergi alınmasını amaçlayan, bir tür sermaye vergilendirmesi olarak açıklamaktadır. Aktar'a göre bu vergi aynı zamanda gayrimüslimlerin Türk iş hayatında uzun süredir devam eden ekonomik hakimiyet sorununu da zımnen çözmeyi amaçlamaktaydı (Aktar, 2002: 65).

3.18 Demokrat Parti Dönemi Azınlık Politikası

Cumhuriyetin kurulduğu 1923 yılından 1946 yılına kadar süren 23 yıllık zaman diliminde Türkiye'de tek partili bir dönem yaşanmıştır. II. Dünya Savaşı döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'ne muhalif gruplar ortaya çıkmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında dönemin ABD Başkanı Truman'ın adı ile anılan Truman Doktrini kapsamında hazırlanan Marshall Planı ekonomik etkileri ile Avrupa Devletleri ve Türkiye'yi etkisi altına almıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne karşı geliştirdiği bu politika etkisiyle Türkiye'nin iç ve dış politika tercihleri değişmiştir.

Muhalif gruplardan olan dört milletvekili olan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan CHP grubuna Dörtlü Takrir adıyla yeni bir önerge verdiler. Ancak bu önerge reddedildi. Parti içi ortaya çıkan ihtilaflar sonucunda bu grup CHP bünyesinden ayrılarak Demokrat Parti'yi kurdu. Modernleşme ve Batılılaşma hedefi ile hareket eden, Türkiye'nin ancak çok partili hayata adapte olmasıyla Batı'ya ayak uydurabileceğini öngören CHP lideri İsmet İnönü, Demokrat Parti'nin kuruluşunda etkili olmuştur. 1946 yılı itibariyle, Demokrat Parti'nin siyasal sisteme entegre edilmesiyle çok partili düzene resmen başlanmıştır. Bu gelişmenin ertesinde yapılan seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi yeniden iktidara gelmiştir. Tek Parti Dönemi itibariyle yaşanan düşünce, inanç özgürlüğündeki engeller ve baskılar sebebiyle, 1950 yılında yapılan seçimlerin ardından seçim sonuçlarına göre Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçilmemesinin üzerine, Demokrat Parti iktidar olmuştur. 1946 yılı seçimlerinde oyların, %87,3'ini CHP (435 sandalye), %11,6' sını DP (58 sandalye),

%1'ini bağımsız (5 sandalye) adaylar almıştır (Yenişafak Gazetesi, Erişim Tarihi: 20.12.2021).

Demokrat Parti'nin sloganı "Yeter! Söz milletindir." cümlesidir. Bu düsturla hareket eden Demokrat Parti ve aynı zamanda Başbakan Adnan Menderes önderliğinde 1950-1954 dönemi olan iktidarının ilk döneminde en parlak zamanını geçirmiştir. Kırsal kesimin desteğini almak isteyen Menderes, kırsal kesime yönelik yaptığı yatırımlarla büyük toprak sahipleri, tüccarlar, dindar köylülerin desteğini kazanmıştır. Demokrat Parti'nin bu dönemde siyasal ve ekonomik hedefleri vardır. Siyasi hedefler arasında demokrasinin evrensel boyuta ermesini sağlayacak temel hak ve özgürlükleri gerçekleşmesini sağlamakla birlikte, dernek kurma özgürlüğünün ve tek dereceli seçim sisteminin işleyişini sağlamaktır. Ekonomik hedefler ise özel girişimi ve sermayeyi ekonominin temeli yaparak ekonomiyi sağlamlaştırmaktır (Keskin, 2012: 120).

Demokrat Parti iktidara geldikten sonra ordu, basın, bürokrasi, üniversite karşısında politik söylemlerini değiştirmiştir. 1950 yılında Türk ordusu üzerinde otorite kurup, devlet iktidarını fiilen ele geçirmeye çalışan Demokrat Parti yönetimi, Milli Şef dönemindeki sansür uygulamalarını tamamen kaldırıp, basına özgürlük tanımıştır. 1951 Hükümet Programında Menderes Hükümeti, hukuk devleti ilkesi üzerinde durarak, basın, din ve vicdan özgürlüğü sağlanacağı konusunu vurgulamıştır. Ancak söylemlerin aksine çıkarılan yasalar basın özgürlüğünü zedeleyecek niteliktedir. Ayrıca toplantı ve gösteri yürüyüşleri de kanunlarla kısıtlanmıştır. Halkevleri dahil CHP mülklerine el konularak Hazine'ye devredilmiştir (Kaçmazoğlu, 2012:133). Ezanın tekrar Arapça okunmasına yönelik izinle birlikte dini özgürleşme süreci, İslam eğitimlerinin artması ve modern din görevlilerinin bu yönde yetiştirilmesi, özellikle taşrada dini etkinliklerin ve faaliyetlerinin artmasına sebep olmuştur (Karpat, 2012: 133).

Demokrat Parti'nin iktidara geldiği ilk zamandan itibaren azınlıklarla ilişkileri son derece iyi olmuştur. Yeni hükümetin programında, milliyetçilik önceki hükümetlere benzer olacak şekilde yurttaşlık temel esası oluşturacak şekilde tanımlanmıştır. Vatandaşlığın oluşabilmesi için ortak bir tarihten gelmek kıstası yeterli olduğu gibi ortak bir kültür ile ortak bir ülkeye dayanmak bu esas için geçerliydi. Her vatandaş dini ve ırkı önem arz etmeksizin Türk sayılmaktadır. Demokrat Parti yönetiminin ilk evresinde, gayrimüslim gruplar liberal politikaların kendilerini olumlu yönde

etkileyeceğini düşünmüşlerdir. Parti programındaki özgürlük, eşitlik, demokrasi, ayrımcılığın reddedilmesi ilkeleri azınlık cemaatlerinin oylarının Demokrat Parti'ye yönelmesine sebep olmuştur ve aynı Cumhuriyet Halk Partisi döneminde olduğu gibi TBMM'de temsil haklarına sahip olmuşlardır.

Demokrat Parti döneminde azınlık gruplar arasında Rum azınlık ön plana çıkmıştır. Rumların özellikle yoğun bir şekilde İstanbul'da ikamet etmesiyle birlikte İstanbul gazetelerinde azınlık gruplarından Rumların özel günleri ve Rum cemaatlerindeki seçim süreçlerine dair açıklamalara yer verilmiştir.

DP iktidarının 1950-1954 yılları arasındaki iktidarının ilk dönemindeki demokratik ve devletin yapısını dönüştürücü etkisinin aksine, 1955 sonrasında keskin bir geçişle anti demokratik politikalar uygulamıştır. DP iktidarının ilk döneminin sonlarına doğru, azınlıklar ile hükümet arasındaki iyi ilişkilerin bozulmaya başlamasına paralel olarak, azınlıklara yönelik saldırı olarak değerlendirilecek 15 habere yer verilmiştir (Güven,2005:129). Demokrat Parti iktidarı ülkenin içerisinde yeşeren demokratik ortam ile liberal ekonominde oluşmasıyla Azınlıkların faydalanabileceği bir ortam düşüncesiyle beraber iktidarının ilk yıllarında Patrikhane Sorunu dışında herhangi başka bir problem yaşamamıştır. 1948 yılında Patrikhaneye yeni seçilmiş Patrik'ın açıklamaları ise; Türk ulusu ve Demokrat Parti idaresindeki Türk Devleti'ne bağlılığına dair olumlu yöndeki ifade veren açıklamaları sonrasında, bu beyanatlara karşı hükümetin Patrikhane'ye ve Rum okullarına yeni haklar verilmesi sürecini başlatmıştır (Akın:119). Söz konusu aynı dönemde Yahudilerin dini bayramlarını kutlamalarına izin verilmiştir (Akın :118). Bu dönem içerisinde İsrail Devleti'nin kurulması ile birlikte Demokrat Parti yönetiminden övgüyle söz edilmesi göç edenlerin büyük bir çoğunluğunun Türkiye topraklarına dönmesine vesile olmuştur (Öymen, 2013:173-174). Birinci evredeki olumlu tutumun aksine, bir süre sonra, Demokrat Parti'nin tutumu antidemokratiklikle suçladığı CHP çizgisinden çok daha ileri gitmiştir. 1950 ve 1953 yıllarını kapsayan dönemde merkezi cemaat seçmek ile birleştirebilme hakkına sahip olan azınlıklar, 1953 sonrası dönemde gayrimüslim ve cemaat işbirliğinin bitmesi durumuyla karşı karşıya kalmışlardır. Demokrat Parti yöneticileri, Cumhuriyet Halk Partisi'nin yapmış olduğuna benzer bir şekilde, sosyal ve dini kurumları idare etmek için merkezi bir kurula sahip olmalarının gerekli bir durum olmadığı söylemlerini ifade etmeye başladılar (Güven, 2005:130).

Tüm bu gelişmeler paralelinde 1953 yılı kilit bir senedir. Dolayısıyla 1953 sonrasında Menderes hükümetinin azınlıklara karşı izlediği tutum ve politikalar değişim göstermiştir. Gayrimüslimlere yönelik ikinci sınıf vatandaş muamelesi gösterilmeye başlanmıştır. Çok partili hayatın olumlu gelişmeleri tek partili dönemin olumsuz bir seyirle devam etmesi ile sonuçlanmıştır. Azınlık Cemaat meclislerinin işeyişlerinin durdurulması, askeri okullara girişlerle ilgili engelleme ve Yahudi akademisyenler dışında diğer azınlık grupların çalışmalarına izin verilmemesi gibi göstergeler dönemin olumsuz gelişmeleridir (Karpaz, 2012:250). 1954 yılı ise Kıbrıs tartışmalarının artması ile birlikte Demokrat Parti'nin azınlıklara göstermiş olduğu tolerans ve imtiyaz tamamen sona ermiştir. Rum çeteleri Türklere karşı Kıbrıs'ta terör eylemlerinin dozunu arttırarak devam etmesi neticesinde, Türkiye'de milliyetçilik duygularının artmasına neden olmuştur. 1955 yılında, Rumlara karşı, 6-7 Eylül Olayları ortaya çıkmadan önce, Türkiye'de ki basın yayın organlarında azınlıklara karşı kışkırtıcı haberler çıkmaya başlamıştır. Saldırıların çoğu Rum azınlığına yöneliktir. Rumların şahsında tüm gayrimüslimlere yönelik olarak sadakatsizlik suçlamaları yapılmaya başlandı. Basının eleştirel haberlerinin Rum azınlık, Patirkhane, Rum basını üzerinde olması azınlıkların sadakatlerinin sorgulanması ve söz konusu kimliklere karşı toplumsal gerilimin had safhaya ulaşması sonucunu doğurdu.

4. 6-7 EYLÜL OLAYLARI

4.1 6-7 Eylül Olayları (1953-1960)

1930'larda Türk-Yunan dostluğu Atatürk ve Venizelos tarafından temelleri atılan tarihi bir ittifaka dönüştü. Türkiye ve Yunanistan arasındaki komşuluk ilişkileri II. Dünya Savaşı sırasında da devam etti. Bu yönde atılan en önemli iyi niyet göstergesi, 1952 yılında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın ve Yunanistan'ın dönem lideri Kral Paulos'un karşılıklı olarak ülke ziyaretleri gerçekleştirmesi olmuştur. 1953 yılında Yugoslavya'yı da kapsayan Balkan Paketi dahilinde komşuluk ilişkilerinin gelişmesi, Batı Trakya'da yaşayan Türkler ile, özellikle İstanbul'da çok sayıda yaşayan Rum azınlığın hayatına olumlu olarak yansımıştır.

Bir önceki bölüm değerlendirmesinde belirtildiği gibi Demokrat Parti, iktidara geldiğinin ilk döneminde, ılımlı ve hoşgörülü azınlık politikası ile Yunanistan ile ilişkilerin gelişmesinde olumlu bir yaklaşım sergilemiştir. Dönemin en önemli gelişmelerinin başında Heybeliada Ruhban Okulu'nun açılması olmuştur. Bu okula Yunanistan ve diğer Hristiyan ülkelerden öğrenciler gelmiştir. Öğrencilere ders verecek öğretmenler ise Yunanistan'dan getirildi. Demokrat Parti, Rumlara ve Yunanlılara karşı hassas bir tavır sergiledi, örneğin İstanbul fethinin 500.yıl kutlamalarını iptal etti ve konu üzerinde bir hayli etkili olan basın organları özellikle Rum azınlığı incitici bir haber yapmaması konusunda uyarılmıştır (Akın, 1999: 86).

27 Temmuz 1950-1952 yıllarında Celal Bayar ve Adnan Menderes'i Fener Rum Patriği ziyaret etti. 1953 yılında Menderes ise Patriği, Atatürk'ün Dolmabahçe'den, Ankara, Anıtkabir'e nakledilmesi sırasında düzenlenen törene davet etti ve 1954 yılında iade-i ziyaret amacıyla Başbakan Adnan Menderes Fener Rum Patrikhanesi'ni ziyaret etti. Cumhuriyet tarihinde ilk defa devlet idari kanadı Fener Patrikhanesi'ni ziyaret ediyordu (Oktay, 2006:195). Karşılıklı atılan bu olumlu adımlarla Türkler ve Rum azınlık arasındaki güven ilişkisi gelişmeye başlamıştır. Demokrat Parti Hükümeti'nin azınlıklara karşı olumlu politikalarına, azınlıklar da Demokrat Parti'yi destekleyerek karşılık vermişlerdir. Aynı zamanda Demokrat

Parti'den Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne pek çok milletvekili göndermişlerdir (Güven, 150-160). DP milletvekilleri arasında Rum kökenli milletvekilleri Ahilya Moshos (22 Mayıs 1950 - 14 Mayıs 1954- IX Dönem), Aleksandros Hacopulos (22 Mayıs 1950 - 27 Mayıs 1960- X ve XI Dönem), Hristaki Yoannidis (1 Kasım 1957 - 27 Mayıs 1960- XI Dönem)'dir.

Demokrat Parti ve Rum azınlığı arasında var olan olumlu hava, sıcak ilişkiler Kıbrıs Meselesi'nin sorun olarak belirmeye başlaması ile bozulmaya başlamıştır. Kıbrıs Meselesi'nin ardından Demokrat Parti Hükümeti Rumlar ile arasına mesafe koyarak, politikasını değiştirdi. Hükümetin değişen politikasıyla birlikte kamuoyu ve basından da, Rumlar'a karşı tepki tepki ortaya çıkmaya başladı. Basında yer alan Kıbrıs ile ilgili Rum azınlığın sadakatsizliği konusu, Patrik Athenagoras'ın tarihi olarak Yunanistan'ın ideali olan Megali İdea (Büyük fikir, Yunanistan tarafından Büyük Helen İmparatorluğunun kurulması) taraftarlığından, Kıbrıs'ta yaşanan terörün İstanbul'da yaşayan Rumlar tarafından finanse edildiği itham ve suçlamaları yer verildi. 6-7 Eylül Olayları'nın ortaya çıkışına önemli ölçüde etki eden Kıbrıs sorununa dair bilgileri değerlendirmemize dahil etmek yerinde olacaktır.

4.2 Türk - Yunan İlişkileri ve Kıbrıs Meselesi

Batısında yer alan Yunanistan'a 800 km mesafede oluşu, doğusunda Suriye'ye 120 km mesafesiyle, güneyinde yer alan Mısır Süveyş Kanalı'na ise 360 km mesafesi ile kuzeyinde yer alan 70 km'lik mesafesiyle Türkiye'ye çok yakın konumda duran, ada ülkesi olan Kıbrıs 9283 km²'lik bir yüzölçümüne sahiptir. Akdeniz'in üçüncü büyük adasıdır. Avrupa'dan Ortadoğu'ya uzanan ve oradan da Mısır Süveyş Kanalı ile Çin'e, Hindistan'a, uzanan farklı Uzak Doğu ülkelerine varan ticaret yollarına sahip olması itibarıyla stratejik bir konumda bulunmaktadır (Gürcan, 2006: 31).

1426 yılında Memlûklülerin adayı kendilerine bağlamasının ardından yaklaşık 150 yıl sonrasında adayı 60 bin askeri gücü ile Osmanlı İmparatorluğu, ele geçirdi. Türk kuvvetleri Kıbrıs'ın fethi sırasında, yerli halk kuvvetlere karşı olumlu yaklaşmış hatta onları kurtarıcı sıfatı ile görmüşlerdir. Ada halkı Türk yönetiminin kendilerine sağladığı özgürlükler ile o dönemde özlemini duydukları haklara sahip olmuşlardır. Böylece ada, 1571 yılından itibaren, 307 yıl, boyunca en uzun, kesintisiz bir dönem olarak Türk egemenliği altında kalmıştır. Anadolu'dan gelen binlerce aile adaya yerleşmiştir. Padişah II. Selim'in, yeni fethettiği söz konusu bu topraklara, kuracağı

Türk hakimiyetinin güven içinde devam edebilmesi adına çıkarmış olduğu Sürgün Hükümü ile 30.000 Türk'ü düzenli bir şekilde adaya yerleştirmiştir (Hakkı, 1993:238-240).

Lefkoşa, Mağusa, Girne ve Baf olmak üzere dört sancağa bölünen Kıbrıs adası, Osmanlı'ya bağlı bir eyalete dönüştürüldü ve adada Karaman Eyaleti'nin kanunları uygulandı. Feodal sistemi yerine uygulanan millet sistemi altında gayrimüslimler kendi dini yetkililerin yönetimi altında idare edildi. 18 ve 19. yy'da Kıbrıs adasında yaşayan Müslüman Türk Kıbrıslılar'ın ada nüfusuna oranı Hristiyan Rum Kıbrıslılara karşı çoğunluğu oluşturmaktaydı. Bu durumda Kıbrıs'ın bir eyalet olarak Ege'de varolan adalarla ve Girit ile birlikte Kastanpaşalık'a bağlanmasının etkisi vardı

Kıbrıs'ta oluşturulan bu düzen, 19. yy başlarına kadar olan süreçte de Osmanlı Devleti'ne yönelik büyük ve önemli bir hareket olmadan süreç devam etmiştir. Osmanlı'da söz konusu dönemde gerileme ile zayıflama süreci ile birlikte, Kıbrıs'ta var olan düzen, kapitülasyonlardan yabancıların yararlanmaya başlaması ile giderek bozulmaya başlamış, Yunan milliyetçiliğinin artmasıyla birlikte çözülme başlamıştır. Ardından 1833'te vergilerin ağır yükünden yakınan Müslüman halkın başlattığı isyanlar ortaya çıkmıştır.

19. yy'da Osmanlı Devleti'nin yaşamış olduğu hızlı gerileme dönemi sonucunda askeri başarısızlıkların beraberinde getirdiği olumsuz durumun bir yansıması olarak 1877 yılında başlayan Osmanlı-Rus savaşı, Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Savaş sonunda imzalanan Ayestafanos Antlaşması sonrasında yapılan Berlin Kongresi ile beraber Kars Vilayeti, Ardahan Vilayeti ve Batum Ruslara bırakılmış hemen ardından Bulgaristan Devleti kurulmuş, balkanlarda Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsızlık kazanmış, Bosna-Hersek Avusturya yönetimine geçmiştir.

1878 yılında, Ruslara karşı yardım etme vaadi ile ada Osmanlı'dan Birleşik Krallık'a kiralandı. Osmanlı Devleti İngiltere ile yapmış olduğu savunma anlaşmasında Rus tehlikesine karşı, geçici bir durumda Kıbrıs adasının yönetimini İngiltere'ye bırakmıştır. Ancak ada hukuken Osmanlı Devleti'ne bağlıdır.

19. yy'da, 1878 yılında, İngiltere'nin Kıbrıs'ta yönetimi üstlenmesinin ardından, Kıbrıslı Rumların, Kıbrıs'ı içine alan Büyük Yunanistan düşüncesi olan Enosis talepleri, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra artmıştır. Kıbrıs'ın durumu ve yönetsel

sıkıntılarını açıklayıcı nitelikte, Ağustos 1954'te, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na Yunanistan'ın, "Eşit haklar ve kendi kendini yönetme ilkelerinin, BM koruyuculuğu altında Kıbrıs'ta yaşayan halka uygulanması" maddesinin uygulamaya konulmasını kabul etmesi üzerine 17 Aralık 1954 yılında toplanan Birleşmiş Milletler, Kıbrıs Sorunu'na dair bu kararın alınmasının doğru olmayacağı yönünde açıklama yapmıştır (Özçelik, 2013:254). Bunun üzerine Türk Hükümeti konunun nihayete erdiğini düşünmüştür ve Başbakan Adnan Menderes şu ifadede bulunmuştur:

"Yunanistan Devletinin resmi makamlarınca yapılan açıklamada bu meseleyle birlikte ortaya çıkan olaylardan ötürü aramızda oluşan dostluğun bozulmaması yönünde çaba içerisinde olduklarını ve bu yönde tedbirler adlıklarını belirten açıklamaları büyük memnuniyet içerisinde karşılamaktayız. Bu sorunun tamamen ortadan kalkması vesilesiyle artık müttefikimiz ve yakın dostumuz Yunanistan ile aramızdaki dostluğa, muhabbete ve hatta gölgelenmemesi için pür dikkat ve özen gösterilmesi gerekiyor ve zamanının gelmiş olduğunu bildiriyorum. Öncelikle en baştan beri soğukkanlı bir şekilde duruşunu bozmadan ve dostluk duygularıyla birlikteliğin ruhuna sadık kalarak bu birlikteliğe asla zarar getirmemiş Türk hükümeti, bu görüş ve inançla iki ülke ile ilişkilerinin yine yeniden geliştirilmesine büyük önem vermekte ve çalışmaktadır"(Demir, 2007: 40).

Birleşmiş Milletler kararı, Kıbrıs'ta bulunan Rum ve Yunanlı gençleri son derece rahatsız etmiş ve Atina'da bulunan İngiltere'nin, Amerika Birleşik Devletlerinin ve Türkiye'nin Konsolosluklarına saldırılar tertip etmişlerdir (Demir, 2007: 40).

10 Kasım 1954 tarihinde Grivas liderliğinde Kıbrıs Mücadelesi Ulusal Örgütü Etniki Organosi Kipriaku Agonos (EOKA) Enosis düşüncesi Kıbrıs'ta var olan gerginliği daha da arttırmıştır (Ayaz, 2015:85). EOKA'nın terör faaliyetleri 1 Nisan 1955 tarihinde başlamıştır. Akritas Planı çerçevesinde EOKA'nın faaliyete geçmesi sonucunda Türkleri topyekün imhaya yönelik tedhiş ve terör eylemleri başlamıştır. Bu dönemin ilk göç hareketleri Kıbrıslı Türk polislerle ilgilidir. Kıbrıs sorununa çözüm bulunması için yapılan ikili görüşmeler sırasında Rum ve Yunan tarafın 1955 sonrasında EOKA terörünün sonlandırılmasına yardımcı ve destek olmak için tamamı Türklerden oluşan özel polis gücü Komando Birliği'nin dağıtılması yönündeki talepleri kabul edilir. Bu birliğin 1959 yılı sonlarına kadar lağvedilmesi sonucu birlik

personeli emekli olmaya sevk edilir, bu personelin bir kısmı İngiltere'ye göç eder, bir kısmı ise Kıbrıs Cumhuriyet Ordusu'na katılır

(Cahit, 1991). Ayrıca Temmuz 1958 tarihinde, güvenlikleri tehlikeden bulunan ilk aşamada 6.000, ikinci etapta 16.000 Türk insanın daha güvenli görülen bölgelere toplu göçleri söz konusu olmuştur (Nacak, 1961). Bu tarihten 1963 yılına kadar geçen dönemde yüzlerce masum Türk'ün hayatını kaybetmesine sebep olarak, bu insanların binlercesinin de evlerini de terk etmesine yol açmıştır (Keser, 2012: 85). Bu sırada bazı Kıbrıslı Türkler anavatan Türkiye'den yardım istemişlerdir. 1958-1963 yılları arasında adada şiddet eylemlerini artıran EOKA'nın terör eylemleri sonucunda 18.667 Türk köylü ile Rumlarla birlikte yaşayan 30.000'den fazla Türk can güvenlikleri tehlikede olduğu için göç etmiştir.

Akritas Planı'na sadakatle bağlı kalan Makarios, 30 Kasım 1963'te "Devletin daha Rahat Yönetilebilmesi, İşlerini Kolaylaştırması ve Cemaatlerin Birbirleriyle Çekişmelerini Engellemek Adına Bazı Sebeplerin Ortadan Kaldırılmasıyla İlgili Tedbirler" başlığı altında on üç maddelik bir anayasa değişikliği önerisi fikrini ortaya attı. Bu değişiklik önerisi Türkleri, güvenlikleri için son derece önemli olan belediyelerden dışlamak üzerine oluşan kararlar bütünüydü. Nihayetinde öneri sonucu Akritas Planı'nın öngördüğü cemaatlerarası çatışmayı daha da hızlandırdı. 1963 yılı Kanlı Noel saldırıları ile Rum saldırılarının hat safhaya çıkması ve Makarios'un Türkiye ve Yunanistan arasındaki adadaki Türk ve Rumlar arasındaki garanti anlaşmalarını tanımadığını ilan etmesi üzerine adadaki durum kabul edilemez bir hale gelmiştir. Kıbrıslı Türkleri savunmak amacıyla Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde şubeleri de olan "Kıbrıs Türktür Cemiyeti" son derece etkili olmuştur. EOKA'nın tek hedefi Kıbrıs'ın bağımsızlığı değildi, aynı zamanda Güney ve Kuzey kesiminin birleşmesini de hedefleri arasına koymuştu. "Türkiye'nin Kıbrıs'a ilişkin bir sorunu yoktur." ifadesini kullanan Türkiye Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, hükümetin konu hakkındaki tutumunu belirtirken, 1950'li yılların ilk senelerinden itibaren Kıbrıs'ı bir sorun olarak görmeye başlamıştır. Bu yönde Türk Talebe Federasyonu ve Milli Talebe Birliği ortak mitingler düzenlemeye, başkaldırı göstermeye başlamışlardır (Özçelik, 2006: 56). Başbakan Süleyman Demirel, Kanlı Noel itibariyle, Kıbrıs'ta Türk tarafın varlık ve kültür olarak imhaya maruz kaldığı, bunun insanlık dışı olması sebebiyle Türk cemaatinin mücadelesinin meşru ve haklı bir sebep olduğu yönünde açıklamalarda bulunmuştur.

6-7 Eylül Olayları'nın yaşanmasının en büyük sebeplerinden biri, Kıbrıs konusundaki gelişmelerin toplum üzerinde oluşturduğu Rum azınlığa yönelik olumsuz tavidir ve bu olumsuz seyirde basın etkisi çok fazla olmuştur. Basın Kıbrıs meselesini bir ulusal mesele olarak görmüş, duyarsız kalmamıştır. Bu meseleyi Türk kamuoyuna ve Türk hükümetlerine atfeden, konunun ulusal bir dava olarak görülmesinin en büyük destekçisi olan gazete Hürriyet Gazetesi ve gazetenin kurucusu Sedat Simavi'dir. Başarılı bir satış ivmesi izleyen gazete Kıbrıs konulu haberleri ile kamuoyunu etkisi altına almıştır (Gürcan, 2006: 56). 1950 yılından itibaren Kıbrıs Türklerine karşı yürütülen terör hareketleri, Hürriyet gazetesi haricinde, diğer gazetelerdeki yazı ve haberlerde gündeme gelmiştir. Türkiye'de ikame eden Rumların ve Fener Rum Patrikhanesi'nin Kıbrıs Mücadelesi Ulusal Örgütü Etniki Organosis Kiprion Agoniston (EOKA) grubuna destek verdiği yönünde Hürriyet Gazetesi ve Yeni Sabah Gazetesi yer vermiştir (Aktaş, 2015:106).

25 Ağustos 1955 tarihinde basılan Hürriyet Gazetesi'nin "İstanbul'da Çıkan Bir Rumca Gazetenin Hezeyanları" başlıklı haber ayrıntılarında ise şu ifadeler yer tutmuştur:

"Apoyevmatini'nin bu yorum yazısında Kıbrıs üzerindeki tüm haberler gibi son zamanlarda Yunanistanın Atina gazetelerinin de aynı dili kullanmaya başladıkları ve birbirlerinden farksız olmadıkları görülmüştür. İstanbul'da çıkan bir Atina gazetesinin yazı işlerinden yazılmışçasına aynısı gibidir. Rumca gazeteye göre; yaşanan bu olaylar sebebiyle mukaddes Türk-Yunan dostluğunun feda edilmesi büyük bir günahmış. Hangi mesele bu? Burası meçhul ve esrarengiz! A mübarek ağzındaki baklayı çıkararsana! Ne olur bu mesele yerine, Yunanistan'ın kendine ilhakını istediği Kıbrıs meselesi deyiver" (Aktaş, 2015:107-108).

6-7 Eylül Olayları'ndan önce azınlıkların sadakatinin sorgulandığı, basının da yardımıyla bu sadakate dair şüphelerin körüklenmesi gayrimüslimlere yönelik şüpheleri artırmıştır.

4.3 Londra Konferansı

1955 yılında Kıbrıs'ta bulunan Rumların, Enosis faaliyetlerinin artırması ve silahlı mücadelelerin başlamasından sonra İngiltere sorunun çözümü için farklı çözüm yolları aramaya başlamıştır. 1955'te iktidarda olan İngiliz Muhafazakar Partisi

“Doğu Akdeniz Savunması ve Kıbrıs Meselesi” başlığı ile Londra’da bir konferans düzenlemiş ve Türkiye ile Yunanistan’ı bu konferansa davet etmiştir (Gürcan, 2006: 65). Türkiye bu daveti Yunanistan’dan önce kabul etmiş, Yunanistan da davete icabet edeceğini bildirmiştir.

Londra Konferansı Türk kamuoyunu Kıbrıs sorununun çözümünün halli için bir umut olduğu düşüncelerine sevk etmiştir. Kıbrıs sorunu için artık çözüm çok yakındır (Sakin, Dokuyan, 2010: 55). Konferansta Kıbrıs’ın Türk yurdunun bir parçası olduğu ve Türkiye’nin güvenliği yönünden çok önemli olduğu, Ada’da hukuki, tarihi, coğrafi, askeri haklarının olduğu vurgulandı. Londra Konferansı kendine has önemine haizken, Türkiye’nin Kıbrıs konusunda taraf olduğu ilk toplantıdır (Keser, 2012: 88). Resul Babaoğlu’na göre, İngiltere, Yunanistan’ın Kıbrıs sorununu BM’ye taşımasından rahatsızlık duymuş, Türkiye’nin Kıbrıs sorununa dahil olmasıyla eli güçlenmiştir (Babaoğlu, 2012: 34).

24 Ağustos 1955’te Başbakan Adnan Menderes öncülüğünde Fatin Rüştü Zorlu, Milli Savunma Bakanı Ethem Menderesi, Büyükelçi Nuri Birgi, Devlet Bakanı Mükerrerem Sarol ve Sağlık Bakanı Behçet Uz’un katılımıyla yapılan toplantıda Türkiye’nin Kıbrıs’ın geleceği için vazgeçilmez olduğu vurgulanmıştır. Ada statükosunda meydana gelecek herhangi bir değişikliğe izin verilmemesi ve Kıbrıs’ta yaşayan Türklerin yalnız ve savunmasız bırakılmayacağı konuları da eklenmiştir. (Ayaz, 2015: 86). Menderes Türk tarafının Yunan dostluğunu zedelememek için soğukkanlı bir politika izlediğini, Yunanistan’ın da aynı tavırda olması gerektiğini vurgulamıştır.

29 Ağustos 1955 tarihli Londra Konferansı’nda Türkiye’nin Kıbrıs’taki statükonun devam etmesi taraftarı olduğunu belirtmesi üzerine, Yunanistan Kıbrıs’ın geleceğini adadaki Rumların kararına bırakılmasını isterken, İngiltere ise adaya kontrollü özerklik verilmesini talep etti. Türkiye ve Yunanistan ise bu teklifi reddetti. Aynı sırada İstanbul, İzmir, Ankara’da yaşanan olaylar, Konferansın dağıtılarak son verilmesine neden olmuştur (Demir, 2007:42). 6 Eylül günü Selanik’teki Türk Konsoloslुđuna bomba atılması haber ve bu haberin İstanbul’da duyulmasının ardından Kıbrıs’ın geleceğine yönelik Londra Konferansı’nda herhangi bir sonuca varılmadan sona ermesi üzerine taraflar arası sorunlar çözümsüz kalmıştır.

4.4 6–7 Eylül Olayları'nın Başlaması

6 Eylül 1955 saat 13:00'te devlet radyosunda Selanik'te Atatürk'ün doğduğu eve yapılan bombalı bir saldırı haberi duyuruldu. Devlet radyosunda verilen haberde Selanik'te Atatürk'ün doğduğu ev ile Türk Konsoloslugu binasında gece yarısını dört gece bir bomba patlatıldığı ve bunun sonucunda Atatürk'ün doğduğu evin pencerelerinin ve Konsolosluğun camlarının hasara uğradığı belirtilmiştir. Aynı gün öğrenci birlikleri ve Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin başı çekmesiyle Taksim Meydanı'nda düzenlenen protesto mitingleri ile devam etti. Miting ertesinde bazı gruplar, İstiklal Caddesi'nde yer alan gayrimüslimlere ait işyerlerine zarar vermeye başladılar. İstiklal Caddesi'nde başlayan bu hareketlenme kısa bir süre sonra, gayrimüslimlerin yaşam ve iş çevresi olarak yıllardır bilinen Beyoğlu, Kurtuluş, Şişli, Nişantaşı bölgelerinde yoğunlaştı. Büyük bir kalabalık gayrimüslimlerin işyerlerine, okullarına, kilise ve mezarlıklarına tahrip etmek isteyen insanlarla doldu (Güven, 2014: 25).

İstanbul Ekspres Gazetesi'nde olay hakkında Kıbrıs Türktür Cemiyeti Genel Sekreteri Hikmet Bil'in şu ifadelerine yer verilmişti “Mukaddesata el uzatanlara bunu çok pahalı ödeteceğiz. Cemiyet, hadiselerin inkişafına göre yeni ve mühim açıklamalar yapacak” (Babaoğlu, 2021: 55-56).

İstanbul Ekspres'te yer alan haberin üzerine, bir süreden beri çok gergin ve kaygılı olan Türk kamuoyunu harekete geçirdi, böylece halkta biriken öfke 6-7 Eylül Olayları'nın tetiklenmesine yol açtı (Gökçal, 2006: 63-64). İstanbul Ekspres Gazetesi'nin ikinci baskısı olayların ve kargaşanın daha da büyümesine sebep olmuştur. İstanbul'un Beyoğlu, Şişli, Adalar, Kurtuluş, Osmanbey, Eminönü gibi semtlerinde yaşayan Rumlar, sürecin 6-7 Eylül Olayları ile bitmesine sebep olan bir kargaşa ile karşı karşıya kalmışlardır. “Kıbrıs Türk'tür, Türk kalacak.” sloganları ile, Türk bayrakları ve Atatürk posterleriyle İstiklal Caddesi'ne yayılan halk, şiddet gösterilerine başlamışlardır. İstanbul'daki olayların etkisi ve boyutu diğer illere göre daha büyük oldu. Bu durumun en önemli sebebi İstanbul'da gayrimüslimlerin nüfus ve mülklerinin fazla olmasıdır. 6 Eylül 1955'te başlayan protestolar, kısa bir zaman içinde yağma, tahrip ve saldırılara dönüşmüştür. İkinci gün olan, 7 Eylül günü ise durumlar çığırından çıkmış ve büyümüştür.

Rum, Ermeni ve Yahudilere yönelik olarak yapılan saldırılar esnasında bazı müslümanlar gayrimüslim komşularını, bu azınlık gruplarını korumaya çalışmış ve hatta bazıları da evlerinde misafir etmişlerdir. Bazı Müslümanlar, yıllardır komşuluk ettiği bu insanların evlerini, işyerlerini korumak için onların mülkleri önünde durmuş ve onların da Türkler olduklarını öne sürmüşlerdir (Babaoğlu, 2021: 76).

6-7 Eylül Olayları'ndan önce kamuoyu arasında şiddet eğilimlerinin görülmesiyle, kargaşanın büyüyeceği öngörüsünden hareketle tedbir alma gereksinime giren İstanbul Emniyeti binin üzerinde personeli olacıklara karşı hazır bulundurmuştur. Aynı şekilde Rumların çoğunlukta bulunduğu Büyükkada'da, Patrikhane ve Yunan Konsoloslugu çevresinde çeşitli güvenlik önlemleri alınmıştır (Gürcan, 2006: 84). Ancak bütün bu olumsuzluklara rağmen, polis memurları, Taksim'de başlayan bu saldırılar sırasında pasif bir tutum sergilemişlerdir (Güven, 2014: 35). Hatta İstanbul'un bazı semtlerindeki güvenlik güçleri şiddet olayları karşısında polis güçleri önlem almak, kolluk güçlerinin güvenliği sağlayıcı faaliyet ve etkinliklerine girişmemişler, karakolları terk etmemişlerdir. Örneğin; Samatya Karakolu'nda polisler olaylar yatışana kadar karakolda kalmışlardır (Güven, 2014: 35). Konu hakkında Alman Başkonsolosluk raporlarında görüşler yer almıştır. Polis güçlerinin pasifliğinin ve hadiselere müdahale edilmemesinden söz edilmiş, itfaiyenin yangın yerlerine geç ulaşması ve teçhizatlarının yetersiz olduğu belirtilmiştir (Gürcan: 2006,89).

Resim 4.1: Gayrimüslimlere ait Daryo İsimli İşyerine Saldırı Anları

Kaynak: (Fahri Çoker'in Arşivinden Fotoğraflarla 6-7 Eylül Olayları)

Resim 4.2: Ağır Tahribata Uğrayan Gayrimüslimlere Ait İşyerleri

Kaynak: (Fahri Çoker'in Arşivinden Fotoğraflarla 6-7 Eylül Olaylar)

Resim 4.3: Kontrolden Çıkan Olaylara Müdahale Etmeye Çalışan Kolluk Kuvvetleri

Kaynak: (Fahri Çoker'in Arşivinden Fotoğraflarla 6-7 Eylül Olayları)

Resim 4.4: Olayların Sabahında Kontrolü Sağlayan Kolluk Kuvvetlerinin Denetimi

Kaynak: (Fahri Çoker'in Arşivinden Fotoğraflarla 6-7 Eylül Olayları)

İstanbul Ekspres Gazetesi'nin haberinin ardından 6 Eylül'de İstiklal Caddesi'ne yürüyerek gelen topluluk, Cumhuriyet Meydanı'ndan İstiklal Marşı okudu,

Cumhuriyet Anıtı'nın önüne Türk Bayraklarını asmışlardır. Ellerinde bayrak ve Atatürk posterleri, taş ve sopalarla yürüyen topluluğun şiddet hareketlerinden kurtulmak neredeyse imkansızdı. İstiklal Caddesi'nin ardından Tünel'e doğru giden topluluk Rum dükkanlarını tahribata başlamıştır. Belirli saat aralıklarıyla hedefini değiştiren kalabalık topluluklar, tarafından Rumlara ait olan, Embros, Apoyevmatini, Tahidromos Gazeteleri de harap edilmiştir (Babaoğlu, 2012: 61). Aynı gün, saat 21:00'de Taksim Aya Triada Kilisesi çan kulesinde yangın çıkarıldı, yangın kısa sürede Rum Zapyon Kız Okulu'na sıçradı. Gece yarısına kadar 26 kilisede yangın çıkarıldı. Birçok ev, işyeri yakıldı, eşyalar harap edildi, yağmalandı (Gökçal, 36). Banliyö trenlerinden başka vasıta araçları saat 22:00'den sonra işleyemez hale gelmiştir. Eğlence yerleri, lokantalar, kahveler ve sinemalar ise kapatılmıştır. Tahribatın merkezi hiç şüphesiz Beyoğlu'dur. Yukarıdaki resimlerde de görüldüğü üzere İstanbul'da yaşayan azınlıkların evleri ve iş yerleri maddi olarak büyük zarar görmüştür (Aktaş, 2015: 79).

İstanbul dışında, İzmir ve Ankara'da benzer olaylar yaşanmıştır. Selanik'teki Atatürk'ün doğduğu eve saldırı haberi gelmesinin ardından İzmir'deki Gece Postası gibi yerel gazetelerde benzer haberlere yer verilmiştir. Uluslararası fuar nedeniyle Konak Meydanı'na çekilmiş olan Yunan bayrağı saldırıların hedefi olarak, indirilerek yakıldı. Alsancak'ta bulunan Yunan Konsoloslugu önünde toplanan protesto gruplarının Konsolosluga Türk bayrağı çekmek isteklerinin yerine getirilmemesinin ardından konsolosluk binasına hücum edilmiştir. Konsolosluk mobilyaları ateşe verilmiş, tüm bina yakılmıştır. Konsolosluk çalışanları canlarını zor kurtarmışlardır. İzmir'de Rumlara nüfus olarak fazla oldukları Alsancak, Bornova ve Buca semtlerinde ev ve işyerleri saldırıların, yağmaların hedefi olmuşlardır. İzmir'de on kilise ve üç sinagog, Alsancak'ta bir Ortodoks Kilisesi yağmalanıp ateşe verilmiştir. Olayların neticesinde İzmir'de 14 ev, 6 iş yeri, bir pansiyon, Yunan fuar pavyonu, Yunan Konsoloslugu, İngiliz Kültür Binası zarar görmüş, yedi kişi ağır olmak üzere 50 kişi hafif bir şekilde yaralanmıştır (Güven, 42).

Ankara'da İstanbul ve İzmir ile karşılaştırıldığında daha az azınlık nüfusu olması sebebiyle daha az saldırı ve kargaşa olmuştur. 6 Eylül'ü 7 Eylül'e bağlayan gece yarısından sonra Ulus Meydanı'nda protesto gösterilerine başlayan genç kalabalığın protesto sloganı "Kıbrıs Türk'tür, kahrolsunlar, öcümüzü alacağız!" şeklindeydi. Cebeci mevkiisinde bulunan Konservatuar ve Yunan Büyükelçiliği'nin önünde

protestolar devam etti. 1500 kadar göstericiden, 500'e yakını yakalanmış ancak sadece 19 kişisi yargılanmıştır (Gökçal, 75-75). Ancak yargılamalar sonrasında kişiler herhangi bir suçu olmadığı gerekçesiyle serbest bırakılmıştır (Şarman, 1993). Suçlu görülenlerin yargılanmasıyla kapanan 6-7 Eylül Olayları ile ilgili dosya, 27 Mayıs 1960'daki askeri darbe sonrasında yeniden açılması üzerine, olayların düzenleyicisi oldukları iddianamesi ile Demokrat Parti ileri gelenleri ve İstanbul, İzmir ve Ankara'da bulunan il ve ilçe yönetimde yetkili sivil devlet memurları yargılandı. Yassıada'da yapılan duruşmalarda 11 sanık vardı. Dönemin Başbakanı Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu altışar yıl, İzmir Valisi Kemal Hadımlı dört buçuk yıl mahkumiyet olarak söz konusu sanıklar arasında yer aldılar (Demirer, 1995).

Üç büyük il dışında, Eskişehir'de, Adana'da belirli kargaşalar çıksa da alınan emniyet tedbirleri yardımıyla olaylar büyümeden önlenmiştir.

4.5 6-7 Eylül Olayları ve Basın

6-7 Eylül 1955 Olayları öncesi ve sonrasına uzanan bir süreç olarak değerlendirebileceğimiz bir dönemdir. Hiç şüphe yok ki bu olayların yaşanmasında basının, verilen demeç ve yazıların son derece etkisi olmuştur. Dönemin en önemli siyasi olayı olan Kıbrıs Meselesi üzerine yazılan yazılar kamuoyunda huzursuzluğu artırmış, azınlıklar "sadakatsiz hainler" olarak görülmeye başlanmıştır.

Örneğin Hürriyet Gazetesi'nde Ağustos 1955- Eylül 1955 tarihleri arasında çıkan haberlerde geçen bazı ifadeler şöyleydi:

7 Ağustos 1955 tarihli haber başlığı "Kıbrıs'ta her an yeni vakalar çıkması bekleniyor," "Rumların küstahlıkları artıyor" ve "EOKA'cıların Türklere karşı tecavüz ve tahrikleri günden güne artıyor" şeklindeydi (Hürriyet Gazetesi, 7 Ağustos 1955,s.1).

9 Ağustos 1955 tarihli gazetenin ilk sayfasında "Kıbrıslı Rumlar üçlü bağlantıyı baltamak için faaliyete geçtiler" ifadesine yer verilmişti (Hürriyet Gazetesi, 9 Ağustos 1955,s.1).

10 Ağustos 1955 tarihli gazetenin manşetinde ki haber spotları şöyleydi: "Yunanlılar şimdi de bütün Trakya'yı bizden istiyorlar," "Paçavra bir Yunan gazetesi, Trakya'nın

bölünmez bir Yunan toprağı olduğunu söylemek küstahlığında bulundu” (Hürriyet Gazetesi, 10 Ağustos 1955, s.1).

Resim 4.5: Manşetten Verilen Haberde Yunanlılar Hedef Gösteriliyor
Kaynak: (Hürriyet Gazetesi, 10 Ağustos 1955)

Resim 4.6: Kıbrıs'ta Yaşanan Gelişmelere Karşı Kıbrıs'lı Türk'lere Destek Amaçlı Çıkan Haberler.

Kaynak: (Hürriyet Gazetesi, 18 Ağustos 1955)

Kıbrıs'ta yaşanan kanlı terör faaliyetlerinin ardından 18 Ağustos 1955 tarihli habere göre "Kıbrıs'tan memleketimize gelen Doğan Türk Birliği'nin beraberinde getirdiği plaka; Kıbrıs'tan Atatürk'e" cümleleri yazılmıştır (Hürriyet Gazetesi, 18 Ağustos 1955,s.1). Bu habere göre Kıbrıs'ın anavatan olduğu algısı sağlamlaştırılmıştır ve Kıbrıs mücadelesi Milli Mücadele Dönemi'ne benzetilmiştir.

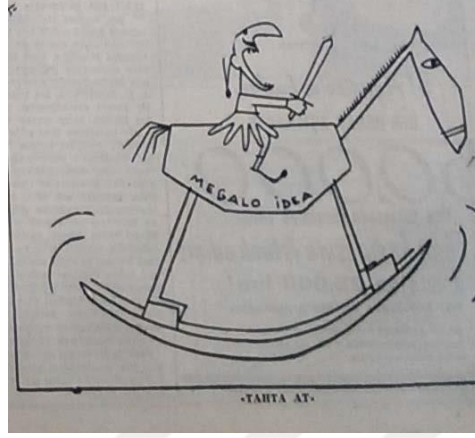
19 Ağustos 1955 tarihli Vatan Gazetesi manşetinde, "Kıbrıs, baştanbaşa Türk toprağıdır" ifadesine yer verilmiştir. Haberin giriş cümlesinde "Kıbrıs'ın kaderi değişecekse Yunanistan'a değil,Türkiye'ye katılması lazım geleceğini ispat için kuvvetli deliller vardır" ifadesine yer verilmiştir (Vatan Gazetesi, 19 Ağustos 1955,s.1). Aşağıda eklendiği üzere haberin görselinde Kıbrıslı Rumlar tarafından Yunan bayraklarıyla süslenmiş Lefkoşa sokağı fotoğrafı eklenmiş, Haberin detaylarında Londra Konferansı'nın hazırlıklarının sürdüğü ve aynı zamanda Kıbrıs'ta Türklere karşı terör faaliyetlerinin devam ettiği, Türklere karşı gösterilen bu şiddet sonucunda yaralanmaların da olduğu eklenmiştir (Vatan Gazetesi, 19 Ağustos 1955,s.1).

Resim 4.7: Kıbrıs'ta ki Gelişmelere Dikkat Çekmek için Yunanistan Alehtarlığı Manşetten Verilmiş.

Kaynak: (Vatan Gazetesi, 20 Ağustos 1955)

20 Ağustos 1955 tarihinde aynı gazetede Megali İdea ile ilgili bir karikatüre yer verilmiştir. Karikatürde Megali İdea düşüncesi oyuncak, tahta bir ata benzetilmiştir (Vatan Gazetesi, 20 Ağustos 1955,s.1).

Resim 4.8: Milliyetçi Yunan İdeallerine Karşı Türkiye’de Yayınlanan Karikatür.

Kaynak: (Vatan Gazetesi, 20 Ağustos 1955)

28 Ağustos 1955 tarihindeki haberde:

“ Büyük Yunanistanı var etme ideası olan “Megali İdea” yaratılmak istenmektedir. Rusya’nın desteği ve gayretleriyle yarın, mesela Yunanistan ülkemizden toprak parçası istemesi ile ilgili hiçbir devlet garanti veremez. Yunanistanın ve yunanlıların sağduyu çağrılarına inanmak doğru bir hareket olmayacağını bir çok yaşanan olay artık bizlere öğretmiştir. Bu durumda bizler şu iki şık dışında hiçbir şeyi istememeliyiz ve kabul etmeyeceğiz: Kıbrıs’ta ki süre gelen durumu ya da bu durum değiştirilecekse Kıbrıs’ı sahibi olan bizlere geri verin...” (Hürriyet Gazetesi, 28 Ağustos 1955, s.5)

1955 Ağustos sonlarında, Londra Konferansı yapılma süreci ile paralel bir şekilde Kıbrıs ile ilgili olarak “Kıbrıs’ta ‘katliam’ günü hâdisesiz geçti” manşeti dikkat çekmektedir. Haberin ayrıntıları “Kıbrıs’ta ki Türkler İngiltere’nin Londra şehrinde büyük çapta protesto için tertipleniyor” ve “Dün Anthony Eden’a dilekçe vermek için bir çok kadınlı çocuklu Rum kalabalığını emniyet güçleri içeriye salmadı” şeklindedir.

Resim 4.9: Türkiye Ada'daki Gelişmeleri Sür Manşetten Yayınlıyor.

Kaynak: (Hürriyet Gazetesi, 29 Ağustos 1955)

Eylül 1955 tarihine geldiğimizde çıkan haberlerde ifadelerin giderek sertleştiği dikkat çekmektedir. 2 Eylül 1955 tarihli gazetenin başlığı "Fatin Rüştü Zorlu Londra Konferansı'nda Kıbrıs'a dair Türkr görüşünü açıkladı" şeklindeydi. Manşetin ayrıntılarında "Nüfus bakımından kalabalık göz önünde bulundurulursa Batı Trakya Türkiye'nin olmalı Türk yönetimine devredilmelidir." cümleleri yer almıştır. Aynı haberde İzmir Fuarı'nda Yunan Bayrağı'nın kaldırılması ile ilgili önemli detaylar bulunmaktadır. "İzmir Fuarında silinen Yunan bayrağı" başlıklı haber aşağıda belirtilen görselle birlikte şu ifadelerle yayınlanmıştır:

" Yunanistan 3 kere kararını değiştirerek daha sonrasında İzmir'de yer alan Fuarda pavyon açmaktan vazgeçmiştir. Vaziyet bu durumdayken Yunanistan'ın bayrağını İzmir Fuarında diğer devlet bayraklarıyla beraber dalgalanması ve panolarda gösterilmesi husursuzluk duyan bazı bilinmeyen kişiler tarafından Yunan bayrağı panolardan ve afişlerden zarar vermek suretiyle kazanmış ve silinmiştir. Fotoğrafta ok işaretiyle yeri gösterilen bölüm, zarar verilmiş Yunanistan bayrağıdır. Yerel kolluk kuvveti (Zabıta) bu iş ile ilgili kim veya kimler tarafından yapıldığı hususunu soruşturmaktadır" (Hürriyet, 2 Eylül 1955, s.1).

Resim 4.10: İzmir Fuarında Yaşanan Olaylar ve Yakılan Yunan Bayrağı

Kaynak: (Hürriyet Gazetesi, 02 Eylül 1955)

Resim 4.11: Kıbrıs Türk Cemiyetinin Kıbrıs Türklerine Desteği

Kaynak: (Hürriyet Gazetesi, 02 Eylül 1955)

4 Eylül 1955 tarihli Hürriyet Gazetesi'nde "Türkiye'nin Yunanistan'a son ihtarı" başlığıyla yayınlanan haberde dört bine yakın Türk'ün Londra'da büyük bir miting düzenleyeceğine yer verildi. Ertesi gün çıkan haberde mitingin yapıldığı, Kıbrıs

hakkında Yunanistan'a ilhak ve kendi kaderini tayin hakkı kararı alındığı takdirde Kıbrıs uğruna kan döküleceği konusunda yeminler edildiği belirtildi.

Aynı gün Zafer Gazetesi'nin manşetinde "Kıbrıs davasını dünyaya bir kendi kaderini tayin hakkı (self determination) meselesi gibi göstermeğe çalışmak yersizdir" ve "Time and Tide dergisi Türkiye'nin bu davada hatasız ve muhkem bir vaziyette olduğunu yazıyor" ifadesine yer verilmiştir. Kıbrıs'ta tedhiş hareketlerinin devam ettiği habere eklenirken, gazetenin ilk sayfasında aşağıdaki karikatüre yer verilmiştir (Zafer Gazetesi, 4 Eylül 1955,s.1).

Resim 4.12: Makarios'un Kıbrıs Politikasını Destekleyen Yunanistan'ın Türk Gazetelerinde Karikatürize Edilişi

Kaynak: (Zafer Gazetesi, 04 Eylül 1955)

Resim 4.13: Kıbrıs'ta Yaşananlara Dikkat Çekmek İsteyen Türklerin Londra Mitingi.

Kaynak: (Hürriyet Gazetesi, 05 Eylül 1955)

Resim 4.14: Spor Müsabakalarında Takımların Kıbrıs Türklerine Desteği

Kaynak: (İstanbul Ekspres Gazetesi, 05 Eylül 1955)

“İngiliz Hükümet yetkililerinin bakış açısını İngiliz Başbakan Maurice Harold Macmillan Türkiye Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu’ya şu şekilde açıkladı: Kıbrıs adasının stratejik konumu itibari ile tam anlamıyla Türkiye’ye ait bulunmaktadır” başlığında “Ortadoğu müdaafi” diye bir konu söz konusu olursa İngiltere ve Türkiye’nin işbirliği gerekliliğinden bahsetmektedir. Kıbrıs Meselesi ile ilgili olarak, 05 Eylül 1955 tarihli İstanbul Ekspres Gazetesi şu ifadelerle yer verilmektedir:

“Tüm alanlarda Kıbrıs: Ülkemizin her yerinde Yeşil Ada ile ilgili olaylar önemle izlenmektedir. Bu vesileyle spor müsabakalarımızda da görünen sembol ‘Kıbrıs Türktür olmuştur” (İstanbul Ekspres Gazetesi, 05 Eylül 1955,s.1).

Resim 4.15: Vatandaşların Yunanistanın Kıbrıs Politikalarına Karşı Protestosu

Kaynak: (Hürriyet Gazetesi, 05 Eylül 1955)

Resim 83’de yer alan “Yunanca yazılan gazetelerin yakılma anları...” başlık atılan fotoğrafın altında yazılan cümleler yer almıştır:

“ Dün saat 16 sularında birisi Güzel Sanatlar Akademisi öğrencisi ile bir diğeri de lise öğrencisi iki genç Yunanistan’dan ülkemize gelen ve burada satışı yapılan Yunanca yazılan gazetelerin bir miktarını yaklaşık 15 adet gazetenin Türkiye ve Kıbrıs aleyhine yazdıkları yazılardan ötürü öfke duyarak Taksim Meydanı’nda yakmışlardır. Bu olaya Polis tarafından müdahale edilmiştir, daha sonrasında gençler ikamete rapten serbest kalmışlardır. Fotoğraf, Emniyet mensuplarının gençlere müdahale ederken çekilmiştir” (Hürriyet Gazetesi, 5 Eylül 1955,s.1).

Eklenen ve açıklanan tüm haber yazıları, başlıklar, demeçler, görsel, resim ve fotoğraflar göstermiştir ki Eylül ayından itibaren halk tarafından verilen tepkilerde artış görülmektedir. Rum gazetelerine verilen zararlar, Yunanca gazetecilerin yakılması ve Türk gençlerinin kanlarıyla çizdikleri Kıbrıs Haritası şeklindeki duvar karikatürleri ve bu haberlerin gazetelerin ilk sayfalarında manşet olarak verilmesi 6-7 Eylül Olayları’nın gelmekte olduğunu gösterir nitelikteydi.

6- 7 Eylül Olayları Yunanistan'da derin bir infial uyandırmıştır. Yunan basını öfkeli ve aşığılayıcı açıklamalarda bulunmuştur. Demokrat İzmir Gazetesi, 10 Eylül 1955 tarihindeki baskısında Yunan gazetelerinde çıkan haberlere ve yazılara yer vermiştir. Yunan Tovima Gazetesi'nin 6-7 Eylül Olayları'na yorumu şu şekildedir: “ Yunanlılarına kendilerine hücumla kalkışıldığı vakit patlayıcı mekanizmasını havaya uçurmak gibi güldürücü hareketlere tevessül etmek töreleri değildir. Bu yapılan ya Türk- Yunan dostluğunu bozmak isteyenlerin çıkarı olan kimselerdir. Veyahut da kim bilebilir belki de hangi maksatla yaptılar bilinmez ama bizzat Türklerde olabilir.” Vradini Gazetesi'nin yorumu ise son derece onur kırıcıdır: “Zaman biter lakin insanlar aynı kalır. Büyük Kemal; köylü insanların daha gelişmiş bir insan halini almalarını sağlamak istedi. Fakat bu konuda ne yazık ki başarılı olamadı. Yine onlar barbar olmak istemiştir. Başkalarının ibadet yerlerini yakmak, evlerini talan etmek bu barbarların milli bir üretim modeli yapısı olarak kalmıştır.” (Demokrat İzmir Gazetesi, 10 Eylül 1955).

Bununlar birlikte Yunan Hükümeti Türkiye'den saldırılarda zarara uğrayan kişilerin zararlarının tazmin edilmesini istemiştir.

Yunanistan dışında olaylar ilgiyle takip edildi. Yunanistan'dan ilk yapılan açıklamalar 6-7 Eylül Olaylarının İngilizlerin kışkırtması olduğu söylenmişti. Ancak haberde de belirtildiği üzere ibre Türk Hükümetine döndürülecekti.

Kiliseler Cemiyeti Başkanı Robert Tobias, 6-7 Eylül Olayları'nın ardından İstanbul'a geldi. Mağdurları ziyaret etti. İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay'a 28 Kasım 1955 tarihli gönderdiği telgrafında Vali'ye ilgisi ve yakın alakasından dolayı teşekkür ederek yardıma hazır oldukları mesajını ilettiler (Erişim Tarihi:26.10.2021)

Konu dış basında da tartışıldı. The Times Gazetesi Londra Konferansı hakkında Türk-Yunan gerginliğinin kritik bir duruma geldiğine dair haberlere yer verdi (Erişim Tarihi:26.10.2021).

Kıbrıs sorununa yönelik Amerikan raporlarında, Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin tehlikeli ve kritik bir yola girdiğine dikkat çekmiştir. Konu hakkında iki ülkenin de NATO üyesi oldukları üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda İstanbul ve İzmir'de etkileri daha büyük ortaya çıkan 6-7 Eylül 1955 tarihlerinde meydana gelen yağma hareketleri sonucunda Balkan Paketi'nin kesintiye uğradığı belirtilmiş ve

olayların tek nedeni olarak da Kıbrıs Meselesi gösterilmiştir (Erişim Tarihi:26.10.2021).

4.6 Uygulanan Politikaları ve Alınan Önlemler

6-7 Eylül Olayları esnasında İstanbul'da bulunan Celal Bayar ve Başbakan Menderes Ankara'ya döndüklerinde bir Başbakanlık bildirisini yayınlarak İstanbul ve İzmir'de sıkıyönetim ilan etmişlerdir. 6-7 Eylül Olayları'nın faileri hakkında birden fazla tartışma ve görüş söz konusudur. Muhalefet olaylarla ilgili olarak soruşturma yürütülmesini talep etmiş ancak sonuç alınamamıştır. Olayları hükümetin tertip ettiği yönünde görüşler de öne sürülmüştür. Nitekim Yassıada yargılanmalarının konularından biride 6-7 Eylül olayları olmuştur. (Karpat, 2012:87). Bir diğer görüşe göre, hükümet, planını Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti (KTC), Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) ve işçi sendikalarını kullanarak hayata geçirmiştir. Diğer farklı görüş ise, Türkiye'nin dış güçlerin etkisi altında bu olayları yaşadığına yöneliktir. Türkiye'nin aynı yıl gerçekleşen NATO üyeliğinden ve Yunanistan ile 1930'lu yıllardan 1960'lara kadar geliştirdiği iyi ilişkilerden rahatsız olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği'nin bu olayları gerçekleştirdiği ileri sürülmüştür. Failerin kimler olduğu elbette tartışmalı bir konudur. Söz konusu olayların faillerinin kimler olduğundan ziyade sonuçlarından kimlerin kazançlı çıktığına dair gözlemlere süreç analizinin yapıldığı bölümde tekrar değinilecektir.

7 Eylül 1955 tarihli İcra Vekilleri kararıyla, İstanbul, Ankara ve İzmir'de örfi idare ilan edilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye'nin 86. Maddesi gereğince yapılan bu idare biçimi, 7 Eylül sabahı kaldırılrsa da aynı gün yeniden ilan edilmiştir (Ayaz, 2015: 89-90). Örfi İdare Komutanlığı'na getirilen General Nurettin Aknoz idaresinde yürütülen örfi idare ile üç şehirde gece sokağa çıkma yasakları uygulanmıştır. Yapılan polis devriyeleri ve alınan önlemlerle kargaşa ve şiddetin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Dahası 7 Eylül 1955 tarihli, Eminönü 7.Sulh Ceza Mahkemesi'nin aldığı karar ile Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti kapatılmıştır (Aktaş, 2015: 82-83). 6-7 Eylül Olayları esnasında İstanbul'da bulunan İçişleri Bakanı Namık Gedik istifa etmiş, görevinden alınan İstanbul Emniyet Genel Müdürü yerine Beyoğlu Kaymakamı atanmıştır (Ayaz, 2015: 90-91). Olayların neticesinde İstanbul'da 5.104 kişi tutuklanmıştır. Ankara'da 460 kişiye yakın, İzmir'de ise 70 kişiye yakın kişi tutuklanmıştır (Güven, 2014: 45-46). Bir önceki bölümde sıkça değindiğimiz basın etkisini daraltmak için

ise 10 Eylül 1955 tarihinde Sıkıyönetim Komutanı Nurettin Aknoz, yapılan toplantı, gazetelere 6-7 Eylül olaylarıyla ilgili haberlere ve hükümeti tenkit edici yaklaşımlara kısıtlamalar getirilmiştir. Sıkıyönetim Komutanı Nurettin Aknoz'un yapmış olduğu açıklamada belirttiği üzere:

“Büyük Millet Meclisi’ndeki müzakereler halkı heyecanlandırarak nitelikte ise yazmayacaksınız. Hükümeti tenkit etmek yasaktır. Böyle bir şey yaparsanız gazetenizi kapatırım. Hükümetin çalışmalarını etkileyecek biçimde yazılar yayınlamak yasaktır. Sıkıyönetim çalışmalarıyla ilgili haberler yasaktır. NATO devletleriyle ilgili haberler vermek yasaktır. NATO devletlerinin kendi aralarındaki ilişkilerle ilgili haber yayınlanması da yasaktır. Yazan olursa kapatırım. Darlık, kıtlık ve yokluk haberleri yayınlanmayacaktır. Örneğin ekmek almak için fırınların önünde bekleyenlerin fotoğrafları konulmayacaktır. Bu tür haberler ülkede panik yaratır. Türklüğe hakaret, bayrak yırtma gibi haberler gazetelere giremez. Kapatırım. 6/7 Eylül olaylarını komünistlerden başkasının yaptığı yolunda yazı ve yorum yasaktır. 6/7 Eylül olaylarıyla ilgili resim ve haberler yasaktır. Magazin sayfalarında da halkı heyecanlandırarak resim ve yazılar yasaktır. Buna çıplak kadın resmi de dâhildir. Bundan maksat genel ahlaki bozmak ve ülkeyi çökertmektir. Kapatırım. İkinci, üçüncü baskı yapmak yasaktır. Kapatırım. Hükümetin alacağı kararlarla ilgili hayal ürünü yazı yazmak yasaktır. Mesela falanca vali değişecekmiş gibi haberler yazamazsınız. Kapatırım. Basına sansür koymayacağım. Yayıncılığı sizin inisiyatifinize bırakıyorum. Doğru kullanamazsanız bana verilen yetkileri kullanırım. Sizin kötü bir alışkanlığınız var. Aklınıza geleni yazıyorsunuz. Yazamazsınız. Anadolu Ajansı’nın ve radyonun yayınladığı her şeyi alabilirsiniz. Ona izin veriyorum. Bu başımıza gelenler doğrudan doğruya komünistlerin hazırladığı bir hadisedir. Yazılarınızda bunu gözden uzak tutmayın. Ona göre aklınızı başınıza toplayın. İşimizi güçleştirmeyin” (Keser, 2012: 214).

Anayasaya göre Örfi İdare Kanun’unun uygulanması parlamento onayı ile mümkün olmaktadır. 12 Eylül 1955 tarihli yapılan Meclis toplantısında, iktidar ve muhalefet sözcülerinin görüşleri üzerine, Başbakan Vekili Fuat Köprülü tarafından alınan kararın hükümet kararı olduğu belirtilmiştir. Fuat Köprülü aynı konuşmasında saldırıların sorumlusunun komünistler olduğunu ifade etmiştir (Güven, 2014: 45-46). Başbakan Adnan Menderes ise çıkan olaylar nedeniyle son derece şaşkın olduğu, olayların içyüzünü aydınlatmak için her şeyi yapacaklarını belirtmiştir. Başbakan

Menderes 6 Eylül'de çıkan huzursuzlukların gerçek sebebinin bir öğrenci grubunun eylemiyle başladığını ve kısa sürede bu eylemin vatanseverlik duygusuyla diğer grupları etkilediğini, bunun yanında sorumlu emniyet müdürlerinin silah kullanmaktan çekinmesi ile olayların büyüdüğünü ifade etmiştir. Meclis Genel Kurulu'nda ise tüm bakan ve milletvekili konuşmacıların ifadelerinin Türkiye'nin hukuk devleti fikrini zedelediği yönündedir. Muhalefet Partisi CHP'nin lideri İsmet İnönü ise yaşanan olayları son derece talihsizlik olarak değerlendirilmiştir (Gürcan, 2006:107).

Olaylar sonrasında ortaya çıkan hasar resmi Türk kaynaklarına göre; 4214 ev, 1004 işyeri, 73 kilise, 1 sinagog, 2 manastır, 26 okul ile birlikte fabrika, otel vs. 5317 yer ve tesis tahrip edilmiştir. Rumların çoğunlukta olduğu Beyoğlu'nda 2293 yapı hakkında yıkım kararı verilmiştir. Beyoğlu'nun ardından gayrimüslimlerin işyerlerinin ve atölyelerinin bulunduğu Eminönü'nde 1134 yapı zarar görmüştür. Fatih'te 652, Şişli'de 525, Beşiktaş'ta 273, Sarıyer'de 227, Kadıköy'de 222, Adalar'da 152, Üsküdar'da 123, Bakırköy'de 71 ve Beykoz'da 9 taşınmaz zarar görmüştür (Güven, 2014: 48-50).

Yunan kaynakları ise oluşan tahribatı şu şekilde listelemiştir: 4340 dükkan, 2000 ev, 110 lokanta, 3'ü kundaklanan, 35'i de saldırıya uğranan ve talan edilen 83 kilise, 27 eczane, 21 fabrika, 12 otel, 11 muayenehane, 5 dernek binası, 3 gazete ve matbaası, 2 mezarlık, 26 okul, 5 spor kulübüdür (Akgönül, 2012: 207).

Güven, ortaya çıkan hasar ve tahribatları etnik gruplara göre yaptığı sınıflandırmayı tablo halinde sunmuştur. Tahrip edilen işyerlerinin nüfus gruplarına göre dağılımı şöyle ifade edilmiştir (Güven, 2014: 49-50). Güven bu tabloyu Alman Dışişleri Bakanlığı'nın raporlarına göre hazırlamıştır.

Tablo 4.1: Tahrip Edilen İşyerleri ve Nüfus Dağılımları

Rumlar	2.200
Ermeniler	900
Museviler	400
Müslümanlar	400

Güven'in yapmış olduğu bir diğer tablo ise Amerikan Dışişleri arşivinden faydalanılarak oluşturulmuştur (Güven, 2014: 49).

Tablo 4.2: Tahrip Edilen İşyerleri ve Nüfus

Nüfus Grupları	İşyerleri (yüzde)	İşyerleri (sayı)	Evler (yüzde)	Evler (sayı)
Rumlar	59	2.500	80	670
Ermeniler	17	1.000	9	150
Museviler	12	500	9	25
Müslümanlar	10	400	5	40

İstanbul'da Rumca yayınlanan Apoyeumatini (10.000 baskı), Tachydromos (5000 baskı), Embroz (7000 baskı) ve haftalık olarak yayınlanan Chronos (5000 baskı) gazeteleri saldırıya uğramışlardır (Güven, 2014: 51).

Olaylarda can kaybı olup olmadığı ise tartışmalıdır. Türk basınına göre ölü sayısı 11 iken, yabancı ülke raporlarında ise ölü sayısı 15 olup, can kaybına uğrayan insanların 5'i din görevlisidir (Alper, Uygun, 2013: 42).

Belirtilen tahribat ve zararlar için, 9 Eylül 1955 gününde Maliye Bakanlığı belirli önlemler almıştır. Bu önlemler vergi kolaylığı, ucuz inşaat malzemesi temini, cam ithalatı, banka borcu olan ve zarar görenlere geri ödeme kolaylığının sağlanması, banka kredisi almakta kolaylık imkanı, zarar tespiti ve ortaya çıkan zararın telafi edilmesidir (Güven, 2014: 56). Hükümet 10 Eylül 1955'te İstanbul'da zarar tazmini için bir komite kurmuştur. Komite üyeleri ise Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Kızılay Başkanı Rıza Çerçel, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Üzeyir Avunduk, Yapı Kredi Bankası Yönetim Kurulu Başkanı Kazım Taşkent ve Sanayi Odası Başkanı İbrahim Esi bulunmaktadır.

İzmir'de ise 6 Eylül Hadiselerinde Zarar Görenlere Yardım Komitesi İzmir Bürosu Selahattin Sanyer'in başkanlığında görev yapmış Komite, zarar görenlere belirtilen miktarlarda tazminat ödenmesini kararlaştırmıştır. Kurumlara göre paylaşılan tazminat miktarları şöyledir (Güven, 2017: 57):

Tablo 4.3: Kurumlar ve Ödenen Tazminatlar

Kurum	Belirlenen Ödenek
İş Bankası	200.000 TL
Yapı Kredi Bankası	100.000 TL
İstanbul Ticaret Odası	200.000 TL
İstanbul Sanayi Odası	100.000 TL
	Bağışlar
Ziraat Bankası	500.000 TL
Sümerbank	500.000 TL
Etibank	200.000 TL
Emlak ve Kredi Bankası	200.000 TL
Meclis	500.000 TL
İstanbul Ticaret Odası	100.000 TL
Merkez Bankası	500.000 TL
Nazım Bezmen ve Yedikule İplik Fabrikaları	150.000 TL
Dilber Kardeşler Müessesatı T.A.Ş.	150.000 TL
Mihael Çıkvasvili ve Ortağı	150.000 TL
Vehbi Koç Tesisleri	150.000 TL
Squipp İlaç Fabrikası	100.000 TL
Sokoni Vakum Petrol A.O.	100.000 TL
Osmanlı Bankası	100.000 TL
Milli Reasürans Türk Sigorta Şirketi	100.000 TL

30 Eylül 1955'te 7 kişinin ödenek talebi kabul edilmiştir, şahıslara 10.525 TL tazminat ödenmiştir. Yıl sonuna kadar toplam olarak 5.663.761 TL tazminat ödemesi yapılmıştır. Toplamda 4.433 kişinin 69.578.744 TL hasar tazmini talebi kabul edilmiştir (Güven, 2014: 60).

Yapılan tazminat ödemeleri ise aşağıda belirtildiği gibidir:

Tablo 4.4: Kişi Sayıları ve Ödenen Tazminatlar

Hasar (TL)	Kişi Sayısı	Toplam Hasar (TL)
1-5.000	2.301	7.798.198
5.000-10.000	730	4.966.500
10.000-20.000	599	8.193.574
20.000-30.000	313	7.654.382
30.000-50.000	247	9.451.715
50.000 ve üzeri	283	31.514.875

Kaynak: (Güven, 2014: 60)

6 Eylül Olayları'nda Zarar Görenlere Yardım Komitesi faaliyetleri 10 Temmuz 1956 tarihli, 4/7474 sayılı İcra Vekilleri Heyeti Kararnamesi ile sona erdirilmiştir.

6-7 Eylül olaylarının azınlıklar üzerinde ekonomik yansımaları kültürel ve sosyal etkileride olmuştur. Öncelikle yaşanan süreç Rum, Ermeni ve Yahudilerin dalgalar

halinde göç etmesine neden olmuştur. Bu göç dalgasının arkasında hükümetin tutumu, daha iyi yaşam şartlarına sahip olmak gibi nedenler gösterilsede, bu azınlıkların göç etmelerinin temel sebebi devlete karşı güvenlerinin azalmasıdır. Türkiye’de saldırıya uğramış azınlıklar ekonomik olarak zarara uğrasa da belirli ekonomik varlık ve mülkleri vardı. Özellikle 1964 ve sonrası yıllarda, Kıbrıs ile yaşanan gerginlikler toplumsal kutuplaşmayı etkilemiştir. Rum tebaa, o güne kadar kurdukları düzenlerini, hayatlarını, mal varlıklarını, şehirlerini istemeyerek olsa da geride bırakmak zorunda kalmışlardır. Rum Patrikhane ve Konsolosluklar, Türkiye ve Yunanistan devletlerinin bürokratik işleyiş ve ilişkilerinin sonucunda bu grupların göç etmelerini engellemeye yönelik söylem ve propaganda geliştirdiler.

Olaylar sonrasında bazı Rum Basını hükümetin tutumu konusunda olumlu açıklamalara da yer vermiştir. 16 Eylül 1955 tarihli Embros Gazetesi’nde Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes’in açıklama ve davranışlarını olumlu ve iyiniyetli olarak bulduklarına dair demeçlere yer verdi. Apoyevmatini Gazetesi de Embros Gazetesi’ne benzer şekilde Türkiye Cumhuriyeti devletinin yapılanları kınadıkları ve bu konuda son derece samimi davrandıklarına dair açıklamalar da bulundular (Güven, 2014:175).

6-7 Eylül olaylarının yarattığı güven ve psikolojik etkilerin yanı sıra, Türkiye’nin, 1930 yılında Yunanistan ile imzalamış olduğu İskan, Ticaret ve Gemi Ulaşımı Antlaşması’nı feshetme kararı Rumların büyük kitle ve dalgalar halinde ülkeyi terk etmesine sebep olan asıl sebeptir.

1930’lu yıllarda Atatürk ve Venizelos arasındaki görüşmeler sonucunda tesis edilen İskan, Ticaret ve Gemi Ulaşımı Antlaşması’nın hükümleri gereğince Türkiye’de yaşayan Rumlar, Türk vatandaşlarının sahip olduğu tüm haklardan faydalanmaktadır (Tercüman Gazatesi,21 Mart 1964, s.1). Anlaşma hükümlerine göre Yunanistan’ın ülkesinde yerleşik olarak bulunan Türk vatandaşlarını sınır dışı etmesi durumunda bu kişilerin Türkiye’ye dönmeleri yönündedir. Yine Anlaşma hükümlerine göre Yunanistan’daki Türk uyrukluların genellikle küçük esnaf ve çiftçi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, anlaşmanın feshi ya da yenilenmemesi durumunda Türkiye’de yerleşik olan Yunan pasaportlu Rumlar ve Yunanistan olacaktır. Dolayısıyla bu anlaşmanın feshedilmesiyle İstanbullu Rumların üçte biri ülkeyi terk etmek zorunda kaldı (Güven:2014,183). Takibinde 16 Mart 1964 tarihinde Yunan uyruklu Rumların vizelerinin yenilenmemesi sonucunda onlardan belirli bir miktarda

yükü aşmamak kaydıyla kişisel eşyalarını ve paralarını alarak ülkeyi terk etmeleri istenmiştir.

Çok partili sisteme geçiş gayrimüslim azınlıklar açısından Tek Parti döneminde yaşadıkları durumlar ve uygulamalarla ilgili olarak tepkilerini dile getirebilmeleri için bir ortam yarattı. Varlık Vergisi gibi geçmiş dönem uygulamaları bu dönemde sıklıkla gündeme gelir. Rıfat N.Bali'nin Tarih ve Toplum Dergisi'nde (1997) yayınlanan "Çok Partili Demokrasi Döneminde Varlık Vergisi Üzerine Tartışmalar" isimli makalesinde belirttiği gibi, Demokrat Parti iktidar olduktan sonra gayrimüslimlerin kamu hizmetlerinde memur olarak çalışabilmelerine izin veren yasal düzenlemelerin yapılacağına dair haberlerin çıkmasının üzerine, Şalom Gazetesi'nde DP iktidarından beklentilerin belirtildiği yazıda, DP iktidarına kadar, CHP'nin anayasal hükümlere aykırı olarak gayrimüslim vatandaşlara ayrımcılık yapmış olduğu yönündedir. Gayrimüslimler ile Demokrat Parti arasında oluşan yakın ilişkiler bu beklentiler ve geçmiş dönemde uygulanan politika eleştirilerine dayanmaktadır. Bu ilişki temelinde gayrimüslim topluluklar 1946 yılından itibaren DP'yi kitleler halinde destekler, durum 1950'li yıllar boyunca stabil kalır.

1950'den sonra, Rum ve Yunanlılar Varlık Vergisi ile kaybettikleri maddi varlıklarını tekrar kazanmaya, derneklerinin işlerliklerini artırmaya, okul ve kiliselerinin tamirine başlamışlardır. Demokrat Parti ile İstanbul'dan TBMM'ye gönderdikleri milletvekilleri kendileri için bir gurur kaynağı olmuştur (Bali,54). Rumlar İstanbul'un hemen hemen her yerinde kendilerine yeni evler yapmaya, işyerleri açmaya, var olanları ise genişletmeye başlamışlardır. İstatistiklere bakıldığında Rum ailelerinin çocuk sayılarında artış tespit edilmiştir. Bu olumlu vaziyet 1952 yılındaki Yunan Kral ve Kraliçesinin yapmış olduğu ziyarette Türk ve Rum bayraklarıyla çeşitli gösteriler yapılmıştır. O günlerde ilişkilerin bu denli iyi boyutlara taşınması 6-7 Eylül 1955 tarihinde meydana gelen olayların yaşanmasını ihtimalini bile imkansız kılmaktaydı (Türker, 2001: 23-26). 6-7 Eylül Pogromu ardından gayrimüslimlerin yaşadığı tüm hayal kırıklıklarına rağmen, DP'ye verilen destek bir süre daha devam eder. Pogromun gerçekleştirilmesinde etkili rol oynayan Kıbrıs Türktür Cemiyeti (KTC) 'nin pek çok şubesinin DP üyeleri tarafından kurulması (Benlisoy, 2015:372-376), gayrimüslim azınlıklar tarafından DP desteği konusunda sorgulanabilir bir durum olarak değerlendirilebilir.

4.7 6-7 Eylül Sonrası Azınlıkların Tutumu ve İktidar- Muhalefet Söylemleri

Yaşanılan olayların hemen akabinde çıkan bazı Rum gazetelerine yansıyanlar ve Rumların bu olaylara karşı bakış açılarına aşağıdaki demeçte yer verilmiştir:

“Burası, evimiz ve yerimizde kalmalıyız, İbadet yerlerimizi onarmak gerekiyorsa yeniden inşaa etmek, ölülerimiz ait oldukları toprağa gömülmeli, eğitim kurumlarımız, çalıştığımız kurumlar, yuvalarımızı tekrardan toparlamalıyız. Biz Rumlar düştüğümüz bu yerden elbet doğrulacağız ve burada evlerimizde kalmalıyız. Doğduk, doyduk ve büyüdük bu ülkede bizden önce dedelerimiz babalarımıza ait eskide olsa atalarımıza ait mezarlarının var olduğu bu ülke bizim köklerimiz ve kalacağız. Dökülmüş, kırılmış o mezarlarda, yıkıntıya dönüşen ibadet yerlerimiz, kiliselerimiz, okullarımız, dükkanlarımız ve yuvalarımızda yepyeni bir dünya oluşturmalıyız. İnaniyorum ki hepimiz bunu yapabilecek kadar yürekliyiz. Vurdukları yerde açtıkları yaralarımız çok daha taze fakat görüyoruz, biliyoruz iyileştireceğimizi. Fakat dermansızda değildir bu yaralarımız. Rumlar tarihte yaşadığı onca acıya ve felakete karşı asla ve kati suretle ümitsizliğe kapılıp pes etmemişlerdir. Az birazcık zaman, sabırlı olmalıyız ve cesaretle bu yıkıntıları kaldırıp tekrar yaşamlarımızı düzene sokacağız. Hepimiz bu ülkenin vatandaşıyız bizi ayrı görmek göstermek yanlıştır. Bu vatanın evlatlarıyız, bunuda ispat etmek için her alanda her manada çalışıp çaba sarf ediyoruz.” (Türker, 1998:13-14). Yazılanlarda görüldüğü üzere Rumlar, Hristiyanlıktan kaynaklanan manevi değerlere ve kültürel değerlere tutunarak, doğdukları ülkelerinde yaşamaya devam edeceklerini belirtmişlerdir. Yaşanılan bu elem verici olaylar sonrası normale dönmek için önemli ölçüde emek sarfeden Rumlar, diğer azınlıklar ve devletten aldıkları yardımlarla süreci atlatmaya çalışmışlardır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderesin, İstanbul’da vatandaşın içine çıkarak, olayları kınamaları ve olayların bir daha tekrarlanmayacağına dair resmi açıklamaları olumlu olarak değerlendirilmiştir. Bazı Rum aydınları olaylar sırasında polisin görevini yapmadığını, İstanbul Emniyet Müdürü’nün derhal görevden alınmasını belirtseler de Rum vatandaşlarının söylemleri hala ümitlerini kaybetmediklerini göstermektedirler (Türker, 1998: 14-17). Muhalefet partisi olan CHP ise olaylara sebebiyet veren ve var olan kargaşadan tamamen iktidar partisinin sorumlu olduğunu belirtmiştir

6-7 Eylül olayları sonrası bazıları göç etmeyi tercih etmiş bazı kısmı ise ülkede kalmaya devam etme kararı vermiştir. 1957 yılında milletvekili seçimleri sırasında

Demokrat Parti'den milletvekili adayı gösterilen Yahudi cemaat Lideri Yusuf Salamn'ın yapmış olduğu seçim konuşması tek parti döneminin azınlık politikalarını eleştiren CHP döneminde azınlıkların korku içinde yaşadıkları, Varlık Vergisi ile mal ve mülklerinin alınarak Aşkale'ye sürüldüklerini belirtmiştir. Aynı seçim döneminde milletvekili seçilecek olan Rum asıllı Demokrat Parti, İstanbul milletvekili adayı Aleksandnos Hacopulos da CHP'nin Varlık Vergisi'nde zarar gören kişilere destek olmadığını, 1941 yılında özellikle 25-45 yaş arası, üniversite mezunu gayrimüslimlere yönelik CHP'nin tutumunu unutmadıklarını, CHP'ye oy verilmemesini istemiştir (Bali, 1998: 13-14).

1955 yılının 6 Eylül'ünü 7 Eylül'e bağlayan o üzüntü verici olayların ardından İstanbul, İzmir ve Ankara için yeni bir dönem başladığına dair yorumlar yapılsa da İstanbul'da yaşamakta olan ve o zamanlar sayıları 80.000-90.000 arasında olan Türk vatandaşı Rumlar ile Türkiye'de oturma izni ile kalarak çalışan Yunanlıların toplu bir şekilde Türkiye'yi terk etmelerinin tek sebebi sadece 6-7 Eylül 1955 Olayları değildir. Olaylar zamanında iktidarda olan Demokrat Parti döneminde İstanbul'dan TBMM'ye 3 milletvekili gönderen Rumların bir kısmı 6-7 Eylül Olayları'ndan sonra hükümetin ve yöneticilerin özür dilemesi ve Rumların aldıkları maddi zararların tazmin edilmesi üzerine İstanbul'da kalmaya devam etmiştir. Söz konusu dönemde bazı Rumların göç etmeyi tercih etmesinin ardından uluslararası alanda yaşanan olaylarla birlikte Rumların zorunlu göçe tabi tutulmasıdır. 6-7 Eylül 1955 Olayları'ndan 8 sene sonra, 1963 yılında yaşanan Kıbrıs Sorunu sonrasında Türkiye devletinin Rumlara ve Yunanlılar karşı politikaları sertleşmiş 1964 Kararnamesi ile İstanbul'da yaşayan Yunan vatandaşları sınır dışı edilmişlerdir. Dolayısıyla Rumların kendileri için İstanbul'da gelecek kalmadığı düşüncesinin yerleştiği asıl dönem 1964 ve sonrasıdır.

4.8 6-7 Eylül Olayları'nın Uluslararası Yansımaları

Olaylara ilk ve en büyük tepki Yunanistan'dan gelmiştir. Yunanistan Ekim,1955 tarihinde Trakya'da düzenlenen NATO tatbikatına katılmayarak ilk tepkisini uluslararası kamuoyuna göstermiştir. Dönemin Atina Büyükelçisi Settar İksel'in verdiği bilgiye göre olayların ertesinde Yunanistan Selanik Başkonsolosluğu'nu arama ve Başkonsolosluk çalışanlarını tutuklama girişimi olmuştur (Demirer, 1995:407-408).

Yunanistan ile ilişkilerde olaylar nedeniyle yaşanan olumsuz gelişmelere Amerika Birleşik Devletleri ilgisiz kalmamıştır. Dışişleri Bakanı John Foster, başbakanlığa çektiği mesajda olayların iki ülkenin ilişkilerine zarar vermemesi konusunda endişelerini dile getirmiştir. Mesajın içeriği, iki kutuplu dünya sisteminde, komünizm tehlikesine karşı durulmalı, komünizme karşı mücadelede Türkiye ve Yunanistan arasındaki iyi ilişkilerin korunmasının öneminden bahsetmiş ve ayrıca Kore Savaşı'nda iki ülkenin de birlikte savaştıkları konusu vurgulamıştır. Bu çerçevede istenen, iki ülkenin dostane ilişkiler geliştirmesi ve Atatürk ile Venizelos'un 1930'lu yıllarda kurduğu iyi ilişkilerin ilerletilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

ABD'nin 1947 yılından beri, Yunanistan ve Türkiye'ye yaptığı yardımların iki ülke arasında olan işbirliği çerçevesinde gerçekleştiği ve bu işbirliğinin devam etmesi gerektiği belirtilmiştir. Yunanistan ve Türkiye, NATO ve Balkan Paktı ile işbirliği içindedir, iki ülkenin bu işbirliği sebebiyle karşı ilişkilerini bozmamaları, bunun için de gerekli tüm önlemleri almalıdırlar. Bu yazıya karşı Başbakan Menderes ise ABD'nin konuya olan duyarlılığına teşekkür etmiş cümleleri Yunanistan ile ilişkilerin bu olaylar nedeniyle bozulmaması gerektiğine inandıklarını içeren ifadelerle karşılık vermiştir.

New York basınında olayların hükümetin müdahalesi ile büyümeden önlendiği, bu durumdan üzüntü duyularak zararın karşılanacağı yönünden açıklamalarda bulunulduğu yönünde haberler yayınlanmıştır. Washington basını olayları benzer şekilde ele almıştır. Ayrıca 8 Eylül 1955 tarihinde NATO Genel Sekreteri Lordos İsmay, 6-7 Eylül Olaylarının NATO ideal ve itibarına büyük bir darbe olduğunu belirtmiştir (Derya,2017: 171-206).

4.9 6-7 Eylül Olayları'nın Süreç Olarak Analizi

6-7 Eylül Olayları'nın faillerinin kimler olduğu halen bilinmeyen bir sorundur. Ancak bu bilinmezlik içinde net bir gerçeklik vardır ki 6-7 Eylül olayları bir süreçtir ve bu sürece giden dönemin adım adım ilerleyerek gidilmiştir. Kıbrıs Meselesi dönemin en önemli kilit olayıdır. Kıbrıs Meselesi'nin milli bir mesele olarak görülmesi, Türk kamuoyunun milliyetçilik reflekslerinin yüzlerce yıldır birlikte yaşadığı etnik azınlıklara yöneltmesidir. Bu olayların yaşanmasında hükümet tarafından yürütülen politikaların yetersiz kalması ve basının etkisi son derece büyük olmuştur. Olaylara dair tek gerçek, üzüntü ve kederle hatırlandığı, tarihimizde acı bir

olay olarak kaldığı ve Rumların sayı olarak çoğunlukta bulunduğu İstanbul için geri dönülemez sonuçlar doğurduğudur.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar Türk-Yunan ilişkileri farklı dönem ve boyutlarda ilerlemiştir. Değerlendirmemizde Türk-Yunan ilişkilerinin 1930'lu yıllardan 1955 yılına kadar olumlu bir şekilde devam eden sürecin, Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler neticesinde 1955 yılında 6-7 Eylül Olayları ile kötüleştiği görülmektedir. Basın, Kıbrıs'ta yaşayan Türkler ve Rumlar arasında yaşananlar ve Türkleri hedef alan tedhiş hareketlerine dair çıkan haberlere geniş bir şekilde yer vermiştir. Bu gelişmeler ışığında İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın tezlerini öne sürebilmeleri için Londra Konferansı'nı düzenleyerek arabuluculuk yapmaya çalışmıştır. Ancak 29 Ağustos 1955'te başlayan Londra Konferansı, 6-7 Eylül Olayları'nın yaşanması ile birlikte yarıda kalmıştır.

Çalışmamız kapsamında yapılan gazete arşiv taramasında Ağustos 1955 itibariyle olayların olduğu döneme kadar basının yoğun bir biçimde Kıbrıs'taki olaylara yer verdiği görülmektedir. Gazetelerde yer alan haberler, Kıbrıs'ta yaşanan her olayı aktarmıştır. Bu durum itibariyle Türk kamuoyunda önemli seviyede hassasiyet gelişmiştir. Bu hassasiyet bazı noktalarda Türkiye'de yaşayan Rumların, Kıbrıs'ta terör faaliyetleri düzenleyen EOKA'cılarla aynı olduğu algısını uyandırmış ve bu durum neticesinde Türkiye'deki Rum azınlığa yönelik olumsuz tavır ve hislerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Hürriyet Gazetesi Kıbrıs sorununun ulusal bir dava haline gelmesinde en fazla desteği veren yayındır. Kıbrıslı Türklerin haklarını korumak için Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde şubeler açan Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti, Türk Talebe Federasyonu ve Milli Türk Talebe Birliği düzenledikleri miting ve faaliyetler ile kamuoyunu gazetelerle birlikte etkilemiştir. Dönem hükümeti her ne kadar ilk başta Kıbrıs'a ilişkin bir sorun olmadığını ileri sürmüş olsa da sonrasında sorunun bir ulusal mesele olduğu kabul edilmiştir.

6-7 Eylül 1955 yılında yaşanan olayların öncesine bakacak olursak siyasal alanda ki yaşanmış olumsuz olaylar toplumun dinamiklerindeki kötü etkilemiştir. İstanbul'da satılan Yunan ceridelerinin yasaklanması ve bu ceridelerin yakılması, Türk gençlerinin kanları ile yaptıkları Kıbrıs haritası gibi bir takım protestolar dönemin gazete ve mecmualarında basılmıştır. Öte yandan İstanbul'da yayın hayatına devam eden Rumca gazetelerin ise Kıbrıs konusuna yeterince ilgi ve alaka göstermemesi bu

konuda sessiz kalmaları ile Yunanistan yanında yer almaları gibi konularda suçlanmışlardır.

Tüm bu siyasi ve toplumsal olaylarla birlikte, 6-7 Eylül Olaylarının yaşanmasında en önemli olay Selanik'te Atatürk'ün evine bomba yerleştirildiği haberinin İstanbul Ekspres Gazetesi manşetinde çıkması üzerine insanların sokaklara dökülmesiyle başlamıştır. Kıbrıs Sorunu ardından Selanik'te yaşanan bomba olayı, halkın milliyetçi duyguları ile daha da fazla artmıştır. İstiklal Caddesi'nde başlayan gösteriler kısa bir süre içerisinde yağmalama hareketlerine dönüşmüş, Rumlar ise doğrudan hedef haline gelmiştir. Rumların ağırlıklı olarak yaşadığı bölgelerde evler ve işyerleri yağmalanırken, Ermeni ve Yahudi gibi diğer azınlıklar da yaşanan olaylardan etkilenmişlerdir. Yıllardır birlikte yaşayan, komşuluk ve iyi ilişkiler geliştiren insanların ani bir şekilde "sadakatsiz azınlıklar," "düşman" gibi statülere sokulması yaşanan olayların acı reçetesini ortaya çıkarmıştır. Yaşanan gelişmeler ışığında Türkiye ile Yunanistan arasında yeni bir kriz doğmuştur. 6-7 Eylül Olayları özelinde, Kıbrıs Sorunu ve gerçek olmadığını bildiğimiz Selanik'teki yaşanan bombalama vakasından sonra Yunan kelimesi negatif manada halk arasında telafuz edilmiştir. Basın, İstanbul'da ikame eden Rumları direkt olarak hedef göstermesede Kıbrıs'ta yaşayan Rumları ve Yunanlılar hakkındaki söylemlerin İstanbul'da ikame eden Rumları da etkilediği açıktır. Yıllarca süre gelmiş birlikteliği olan bu iki toplumun ayrılmaz mensuplarına siyasi nedenlerle birlikte yaşam birliğini, komşuluğunu bu sebeplerle bozabilmeleri ve her işittiklerini sorgusuz bir şekilde inanmaları çok büyük olayların yaşanmasına neden olmuştur.

Tek parti döneminden çok partili hayata geçiş büyük Demokrat Parti politikalarının ilk aşamada azınlıklar açısından olumlu ancak ikinci aşamasında olumsuz bir seyire dönüştüğü görülmektedir. Yunanistan ile ilişkilerin daha da ilerletilmesi adına bu dönemde Heybeliada'da bulunan Ruhban Okulu açılmıştır ve öğrenci kabulü başlamıştır. Aynı zamanda Fener Rum Patriği ve Menderes arasında yapılan karşılıklı ziyaretler sıklaşmıştır.

Döneme dair yapılan yorumlar üzerinden bir başka görüşe göre II.Dünya Savaşı yıllarında alınmaya başlanan Varlık Vergisi, Demokrat Parti döneminde de alınmaya devam etmiştir. Ancak bilindiği üzere 15 Mart 1944 tarihinde ki Varlık Vergisi, 4530 sayılı Varlık Vergisi Bakayasının Terkinine Dair Kanun ile tam manasıyla yürürlükten kalkmıştır.

Demokrat Parti'nin ekonomi üzerindeki tüm liberal açıklamaları, Lozan Antlaşma çerçevesince İstanbul ve etrafını kapsayan bir alanda ikame eden Rumların ellerinde var olan büyük sermayenin kontrolünü millileştirmeye yöneliktir (Özçelik, 2013). Bu açıdan azınlıklara yönelik olarak tek parti döneminde yapılan uygulamalar, yürütülen politikaları eleştirilirken, söz konusu politikalarla hemen hemen aynı çizgide politikalar yürütülmüş ve nihayetinde özellikle Kıbrıs Sorunu'nun etkisiyle sonuçlar 6-7 Eylül Olayları gibi acı olayların yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

5. SONUÇ

Azınlık bir kavram olarak, içinde yaşanan toplumdaki herhangi bir nitelik olarak ayrı olan bir ifadenin karşılığıdır. Azınlık sayıca az olan grup şeklinde basitçe tanımlanabilir. Azınlık kavramının tek ve evrensel olarak tanımlanmış bir tanımı yoktur. 19. yy itibarıyla, ulus devletinin doğuşuyla birlikte ortaya çıkan azınlık kavramı uluslararası alanda da kabul görmüştür. Uluslararası hukukta azınlık kavramı etnik, dinsel, dilsel olarak farklı sınıflandırmalara tabii olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimler yüzlerce yıl huzur ve hoşgörü içinde yaşamıştır. İmparatorluk içerisinde gayrimüslimler her milletin kendi iç işlerini kendi hallettiği, özgürlüklerin, hakların ve kendi alanlarında uzlaşmanın olduğu etnik, dini, kültürel olarak ayrılan grupların Millet Sistemi içerisinde varlıklarını devam ettirdikleri bir yaşam sürdürmüşlerdir. Milletler her türlü davranış ve eylemleri için merkezi yönetim açısından yükümlülükler olan millet başı denilen dini liderlerine karşı sorumluydular. Fransız İhtilali sonrasında yayılım gösteren milliyetçilik etkisiyle sarsılmasından azınlıklar da payını almıştır. Müslüman ve gayrimüslim tebaa arasında belirli birtakım anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Uluslararası toplumun her daim baskısının hissedildiği azınlık hakları, millet sistemi içerisinde, Türkiye Cumhuriyeti azınlık politikalarını etkilemiştir. Osmanlı'dan kalan uygulamalar Cumhuriyet tarihini etkilemesi ise kaçınılmaz bir durumdur.

Demokrasi kavramı Cumhuriyet ile birlikte Türkiye'de ortaya çıkmıştır. Türkiye kendine özgü yapısıyla demokrasi kavramını içselleştirmiştir. Bu açıdan çalışmamızın ana konusu ise 6-7 Eylül 1955 Olayları'na giden süreçte azınlık ve azınlıklara yapılan muamelelerinin politik, kültürel, ekonomik açıdan değerlendirmesini gözler önüne sermektedir.

Osmanlı Devleti içerisinde gayrimüslimler hoşgörü ortamında yaşarken, Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte azınlık algısında değişiklikler olmuştur. Bu algının değişmesinde azınlıklara sunulan hak ve özgürlüklere yönelik olarak getirilen kısıtlamalar etkili olmuştur. Başlangıçta, devletin bekası temel hak ve özgürlüklerin önünde tutulurken, Lozan Antlaşması ile birlikte verilen azınlık hakları

uygulanmamış, tek parti döneminde uygulanan politikalar azınlıkları dışlayan bir yapıda olmuştur. Bu durumda Osmanlı Devleti'nin ardından kurulmak istenen devletin daha sağlam temeller üzerinde kurulması arzusundan kaynaklanmaktadır.

DP dönemine tam anlamıyla damga vuran ve Türk demokrasi tarih sayfalarında kara bir leke olarak görülen 6-7 Eylül Olayları hem dönemin getirdiği olaylar hem de geçmiş toplumsal yapının azınlık karşıtı toplum yapısı etkili olmuştur. Lozan Antlaşması'nın 39. ve 40. maddelerinde görüldüğü üzere, gayrimüslimler ile müslümanlar benzer siyasi haklara sahip olacaklardı ve benzer hukuki süreçler ile güvence altında olacakları yönündeydi. Ancak Demokrat Parti döneminde bu hükümlere aykırı davranılmıştır, dönemin anayasası olan 1924 Anayasası can, mal, ırk ve konut dokunulmazlığı kanununa da aykırı davranılmıştır.

Çalışmamızın ana başlıklarında değerlendirildiği üzere Demokrat Parti döneminin en önemli ikilemi, Lozan Antlaşması'nın gayrimüslimlere yönelik tanıdığı hakların kullanılmaması, öte taraftan kültürel, dini ve etnik gruplar varlığıyla tanınmış ve genel hatlarıyla nüfusa bütünleşmesi sağlanmıştır.

Sonuç olarak Demokrat Parti döneminde çoğulcu demokrasi anlayışına geçebilmesi için insan hakları ve uluslararası hukuk açısından güvence altına alınmış, milletler arası aidiyet duygusunu geliştirecek temellere ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu ihtiyacın paralelinde Kıbrıs Meselesi'nin etkisiyle milliyetçilik kavramının Türk kamuoyunda hassasiyet geliştirmesi ve sorunun ulusal bir mesele olarak benimsenmesi sonucunda yıllardır birlikte huzur içinde yaşanan özellikle Rum azınlıklara karşı başlayan şiddet hareketleri Türkiye'nin uluslararası alanda prestijini derinden etkilemiş ve sarsmıştır.

KAYNAKLAR

- Akçam, T.** (2002). İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu. İstanbul: İmge Yayınevi. 101.
- Aktar, A.** (2002). Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akar, R.** (1992). Varlık Vergisi Tek Parti Döneminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği. İstanbul: Belge Yayınları.
- Akar, R.** (2000). Aşkale Yolcuları Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları. İstanbul: Belge Yayınları.
- Akın, F.** (2011). Türkiye’de Azınlık Politikaları. İstanbul: Kum Saati Yayıncılık.
- Akkaya, R.** (2004). Küreselleşme Olgusu Karşısında Ulus Sorunu. İstanbul: Legal Yayınları.
- Akgönül, S.** (2015). Uluslararası Standartlar Işığında Türkiye’de Azınlık Meselesi. Alternatif Politika, 7(2).
- Aktaş, M.** (2015). Basının Gündeminde 6-7 Eylül Olayları: Hürriyet ve İstanbul Ekspres Üzerine Bir İçerik Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Alpkaya G.** (2015). Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 55(2).
- Armaoğlu, F.** (1987). 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1980. 4. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Arslan, Z.** (2020). Yaşananlar ve Sonrasıyla 6-7 Eylül 1955 Olayları Independent Türkçe (5.09.2020). 2.
- Arsava A. F.** (1992). Azınlık Hakları ve Bu Çerçevde Ortaya Çıkan Düzenlemeler. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 47(01).
- Ayaz, E.** (2014). 6-7 Eylül Olaylarının Türk Gazetelerindeki Yansımaları. International Anatolia Academic Online Journal Social Sciences Journal, 2(2). 81-92.
- Bali, R. N.** (1997). “Çok Partili Demokrasi Döneminde, Varlık Vergisi Üzerine Tartışmalar”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, 29(165), 47-60.
- Babaoğlu, R.** (2018). Türkiye'nin Kıbrıs Politikasının Evriminde Bir Dönüm Noktası, Londra Konferansı, 29 AĞUSTOS-6 EYLÜL 1955. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi. 18(36). 323-347.
- Bektaş, M., & Eryılmaz, B.** (2017). Lozan Perspektifinden Türkiye’de Azınlık Politikaları. Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 5(2), 25-50.
- Benlisoy, F.** (2015). Türkiye’nin 1950’li Yılları. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Birsel, H.** (2011). Türkiyenin Azınlık Politikası. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

- Bilgin, N.** (1994), Kimlik Sorunu. İzmir: Ege Yayıncılık.
- Bozkurt, Gülnihal.** (1996). Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu, (1839-1914). Ankara: TTK Yayınları.
- Claude, I. L.** (1969). National Minorities: An International Problem, Westport: Greenwood Press.
- Cahit, N.** (1991). "Harid Fedai". Lefkoşa: Ortam.
- Cemal Paşa.** (1996). Hatırat. (Yayına haz: Metin Martı). İstanbul: Arma Yayınları.
- Çavuşoğlu, N.** (2001). Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları. İstanbul: Su Yayınları.
- Çetinoğlu, S.** (2012). Etnik Temizlik ve Ekonominin Türkleştirilmesi. Birikim Dergisi.
- Çoker, F.** (2005). 6-7 Eylül Olayları Fotoğraflar – Belgeler. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Deri, M.** (2009). Türkiye'de Azınlıklar ve Azınlık Okulları Rum-Yahudi ve Ermeni Cemaatleri. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Demirer, M. A.** (1995). *6 Eylül 1955 Yassıada 6/7 Eylül Davası*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 431.
- Derya, S.** (2017). "Türk - Yunan İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Sorununda Yeni Bir Aşama (1954-1960)". Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi Sayı: 60, 171-206.
- Demokrat İzmir Gazetesi.** 10 Eylül 1955.
- Dosdoğru, H.** (1993). 6/7 Eylül Olayları. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Eryılmaz, B.** (1992). Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Galbreath, D. Mcevoy, J.** (2012). The European Minority Rights Regime, Towards a Theory of Regime Effectiveness. ABD: Palgrave Macmillan.
- Gökçal, O.** (2006). 6-7 Eylül Olayları ve Türk Basını. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Gürhan, G.** (2006). 6-7 Eylül 1955 Olayları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi.
- Güler, Ü.** (2016). Osmanlı Kıbrısı'nda Müslüman-Zimmî İlişkileri ve İslâm Hukuku Açısından Tahlili, Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları. 102.
- Güven, D.** (2014). Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül olayları. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güven, D.** (2005). "6-7 Eylül Olayları ve Failleri", Toplumsal Tarih Dergisi. Sayı 141. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Halaçoğlu, A.** (1997). Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri 1912-1913. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Hakkı, B.** (1993). Başlangıcından 1878'e Dek Kıbrıs Tarihi. Lefkoşa KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı. s. 238-240.

- Haniođlu, Ő.** (2008). Kanuni Esasi'den Askeri Műdehaleye II. MeŐrutiyet. İstanbul: Zaman Kitap.
- Hatipođlu, M.** (1999). Yunanistan'da Etnik Gruplar ve Azınlıklar. Ankara: Stratejik AraŐtırma ve Etűdler Milli Kom.
- Hűrriyet Gazetesi.** 10 Ađustos 1955.
- Hűrriyet Gazetesi.** 18 Ađustos 1955.
- Hűrriyet Gazetesi.** 28 Ađustos 1955.
- Hűrriyet Gazetesi.** 29 Ađustos 1955.
- İstanbul Ekspres Gazetesi.** 05 Eylül 1955.
- İstanbul Ekspres Gazetesi.** 06 Eylül 1955.
- Kaya, Ő.** (2004). Tanzimat'tan Lozan'a Azınlıklar. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Karpat, K.** (2010). Etnik Yapılanma ve Gűçler. 1. Baskı. İstanbul: TimaŐ Yayınları.
- Karpat, K.** (2010). Osmanlı Nűfusu 1830-1914. 2. Baskı İstanbul: TimaŐ Yayınları, 124.
- Kaçmazođlu, H. B.,** (2012). Demokrat Parti Dűnemi Toplumsal TartıŐmaları. İstanbul: Dođu Kitabevi.
- Keskin, Y. Z.,** (2012). Demokrat Parti İktidarı ve Gűnűműze Yansımaları. EűSBED Erzincan űniversitesi Sosyal Bilimler Enstitűsű Dergisi 6,107-130.
- Keser, U.** (2012). Kıbrıs Sorunu Bađlamında Tűrkiye'de 6/7 Eylül 1955 Olaylarına Kesitsel Bir BakıŐ. ÇađdaŐ Tűrkiye Tarihi AraŐtırmaları Dergisi, 12(25). 181-226.
- Kili S. ve Gűzűbűyűk Ő.** (2006). Tűrk Anayasa Metinleri. İstanbul: Tűrkiye İŐ Bankası Yayınları, 3.Baskı.
- Kıbrıs Tűrk Milli ArŐivi.** (1961) Basın Koleksiyonu. Nacak. LefkoŐa.
- Kodaman, B.** (1980). "Avrupa Emperyalizminin Osmanlı İmparatorluđuna GiriŐ Vasıtaları", Ankara: Millű Kűltűr. 23-33.
- Koraltűrk, M.** (2011). Erken Cumhuriyet Dűnemide Ekonominin TűrkleŐtirilmesi. İstanbul: İletifim Yayınları.
- KurubaŐ E.** (2004). Kuzey Irak'ta Olası Bir Ayrılmanın MeŐruluđu ve Self-Determinasyon Sorunu. Ankara űniversitesi SBF Dergisi. 59(03).
- Kymlicka, W.** (2007). Multicultural odysseys: navigating the new international politics of diversity. Oxford: Oxford University Press.
- Meray, S. L.** (2001). Lozan Barış Konferansı/Tutanaklar-Belgeler, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Nancheva, N.** (2015). "Imagining Policies: European Integration and the European Minority Rights Regime", Journal of Contemporary European Studies.
- Oran, B.** (2004). Tűrkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama. İstanbul: TESEV Yayınları. 118-119-131.
- Oran, B.** (2004). Tűrk DıŐ Politikası, "KurtuluŐ SavaŐından Bugűne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1919-1980". İstanbul: İletifim Yayıncılık.

- Oran, B.** (2001). Türk Dış Politikası, “*Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1980-2001*”. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Oran, B.** (2013). Türk Dış Politikası, “*Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 2001-2012*”. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Oran, B.** (2011). Türkiyeli Gayrimüslimler Üzerine Yazılar. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Oran, B.** (2018). Etnik ve Dinsel Azınlıklar. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Ortaylı, İ.** (2007). “Tanzimat Döneminde Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu”, Osmanlı’da Milletler ve Diplomasi. İstanbul.
- Ökte, F.** (1951), Varlık Vergisi Faciası. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.
- Önder, S.** (1990). Balkan Devletleriyle Türkiye Arasındaki Nüfus Mübadeleleri (1912- 1913), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). 26- 27.
- Öymen, A.** (2013) Ve İhtilal. İstanbul: Doğan Kitap, 1. Baskı.
- Öztürk, N.** (2013). “Vakıflar Dergisi’nin Yaslandığı Gelenek ve İçeriden Bir Bakış”. Ankara: Vakıflar Dergisi 75. Yıl Özel Sayısı. 49-60.
- Özçelik, M.** (2010), İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 29 (2). 253-269.
- Preece, J. J.,** (2002). Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus-Devlet Sistemi. İstanbul: Donkişot Yayınları.
- Saraçlı, M.** (2007). Avrupa Birliği ve Türkiye’de Azınlıklar. Ankara: Lotus Yayınları.
- Soysal, İ.** (1983). **Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 12-15.
- Sonyel, S. R.,** (1994). “Tanzimat ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Gayri Müslim Uyruklar Üzerindeki Etkileri”, Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, Ankara: TTK Yayınları. 353-388.
- Şarman, K.** (2000). “*Komünistler Yapmıştır Yakalayın*”, Popüler Tarih, Sayı:4.
- Şimşek, H.** (2016). Osmanlı Son Dönemi Gayrimüslim Cemaatler. İstanbul: Siyasal Kitabevi.
- Taşdemir, H. & Saraçlı, M.,** (2007). “AB ve Türkiye Perspektifinden Azınlık Hakları Sorunu”, Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi.
- Tunç, H.** (2004). “Uluslararası Sözleşmelerde Azınlık Hakları Sorunu ve Türkiye”. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi. Hukuk Fakültesi Dergisi 8.
- Türkdoğan, O.** (2003). Etnik Sosyoloji. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Türker, O.** (2001). “*Yunan Kral ve Kraliçesi Türkiye’de*”. İstanbul: Tarih ve Toplum Dergisi, Sayı:205. 23-26.
- Türker, O.** (1998). “*6-7 Eylül 1955 Olaylarının İstanbul Rum Basınındaki Yankıları*”, Tarih ve Toplum Dergisi, Sayı:177. 13.
- Uyav, H.** (2008). Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye’de Gayrimüslim Azınlıklar. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

Üstel, F. (2004). Makbul Vatandaşın Peşinde. İstanbul: İletişim Yayınları. 81-85.

Ürer, L. (2003). Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları. İstanbul: Derin Yayınları.

Vatan Gazetesi. 20 Ağustos 1955.

Vahapoğlu, M. H., (1992). Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar, İstanbul.

Zafer Gazetesi. 4 Eylül 1955.

ÖZGEÇMİŞ

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans:** 2018, Anadolu Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Uluslararası İlişkiler
- **Yüksek Lisans:** 2020, İstanbul Gedik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

